

1100 GODINA OD SPLITSKIH CRKVENIH SABORA I POČETAKA HRVATSKOGA
KRALJEVSTVA (925. – 2025.)

Ivica Musa - Mirjana Matijević Sokol - Ivan Basić - Trpimir Vedriš -
Kristijan Kuhar - Mario Jareb
1100 GODINA OD SPLITSKIH CRKVENIH SABORA I POČETAKA
HRVATSKOGA KRALJEVSTVA (925. – 2025.)

Nakladnik:

Glas Koncila, Kaptol 8, Zagreb
Tel.: 01/4874 315; faks: 01/4874 317
E-pošta: prodaja@glas-koncila.hr
www.glas-koncila.hr

Za nakladnika:

Branimir Stanić

Izdavač:

Hrvatska biskupska konferencija
Ksaverska cesta 12a, Zagreb

Za izdavača:

dr. sc. Krunoslav Novak

Koordinator autorskoga tima:

prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Jezično uređivanje:

Irena Šupuković

Grafičko oblikovanje:

Blaženka Matić

Tisak:

Denona, Zagreb
Tiskano u siječnju 2025.

ISBN 978-953-241-754-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 001257154.

1100 GODINA
OD SPLITSKIH CRKVENIH
SABORA I POČETAKA
HRVATSKOGA KRALJEVSTVA
(925. – 2025.)

Građa za natjecanje u Vjeronaučnoj olimpijadi
učenika osnovnih i srednjih škola
za 2024./2025. školsku godinu

Autori:

Ivica Musa
Mirjana Matijević Sokol
Ivan Basić
Trpimir Vedriš
Kristijan Kuhar
Mario Jareb

i

Pastirsko pismo biskupâ Hrvatske biskupske konferencije
i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine u prigodi
Jubilejske godine 2025., 1100. obljetnice
Splitskih crkvenih sabora i početaka Hrvatskoga Kraljevstva

Glas Koncila
Zagreb, 2025.

Predgovor	7
------------------------	---

I. DIO

Uvod	11
1. Pape i Hrvati u vrijeme hrvatskih vladara	15
2. Izvori o Tomislavu i njegovu dobu	23
<i>Historia Salonitana Maior</i>	26
<i>Ljetopis popa Dukljanina</i>	30
Bizantski car Konstantin Porfirogenet.....	32
3. Tomislav i kraljevstvo	41
Unutarnji ustroj Hrvatske	43
Sukob s Mađarima i sjeverne granice Hrvatske	44
Zapadne granice Hrvatske	45
Istočne granice Hrvatske	46
Vojna sila Hrvatske	48
Jadranske granice Hrvatske	50
Tomislavov kraljevski naslov, pitanje krunidbe i sabor na Duvanjskom polju.....	51
4. Crkva u Tomislavovo doba	57
Crkvena jurisdikcija na hrvatskom prostoru između kasne antike i ranoga srednjega vijeka	59
Splitski sabori (sinode) 925. i 928.....	71
Odluke splitskih sabora 925. i 928.....	78

5. Glagoljaštvo u vrijeme kralja Tomislava	83
Počeci glagoljaštva	85
Glagoljaštvo kod Hrvata – dolazak i najstariji spomenici	87
Borba za opstanak – splitski sabori	89
Biskup Grgur Ninski	91
 6. Tomislav nakon Tomislava: Tisuću godina Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine	95
Kako je došlo do zamisli o proslavi Tisućgodišnjice?	97
Počeci izgradnje duvanjske spomen-crkve i pripreme za proslavu	103
Proslave Tisućgodišnjice 1925. godine	109
Tragovi proslave Tisućgodišnjice – od spomen- obilježja do simbola	119
 Pojmovnik	129
Bibliografija.....	133
Bilješka o autorima	139

II. DIO

Pastirsko pismo biskupâ Hrvatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine: Na kršćanskim temeljima, u zajedništvu Crkve, hodočasnici nade	147
---	------------

PREDGOVOR

PREDGOVOR

Poštovani čitatelji,
pred nama je 2025. godina, godina važnih jubilejskih slavlja: na razini opće Crkve proslavit ćemo redoviti Jubilej Svete godine 2025., a na razini Crkve u Hrvata obilježiti ćemo spomen splitskih crkvenih sabora održanih od 925. do 928. godine, za vladavine Tomislava, »kralja Hrvata«, kako ga je u svome pismu 925. godine oslovio papa Ivan X. (914. – 928.).

Osim tih dvaju velikih jubilejskih slavlja, 2025. obilježiti ćemo i spomen na 1700 godina od Prvoga sveopćeg, ekumenskog koncila u Niceji 325., šezdesete obljetnice završetka Drugoga vatikanskog koncila (1965.), pedesete obljetnice *Pastirskoga pisma* naših biskupa iz Svete 1975. godine, kao i stote obljetnice od ustanovljenja svetkovine Isusa Krista, Kralja svega svijeta.

Svoj pogled također usmjeravamo prema 2033. godini, Svetoj godini Otkupljenja, kao i prema 2041., kada ćemo se spominjati 1400. obljetnice kršćanstva u Hrvata.

Spomenute smo nacionalne jubileje htjeli dodatno približiti našim učenicama i učenicima u vjeronaučnoj nastavi te da upravo oni budu temom vjeronaučnog natjecanja u školskoj godini 2024./25. U tu svrhu naši eminentni stručnjaci priredili su građu po kojoj se đaci već pripremaju za svoje natjecanje – tzv. vjeronaučnu olimpijadu. Tu građu donosi prvi dio ove knjižice.

Po svojoj strukturi ostaje i bit će trajnim spomenom na naše nacionalne jubileje, kao i, uvjereni smo, nemale napore naših đaka da svladaju zahtjevno, ali zasigurno i zanimljivo gradivo koje im je ovdje ponuđeno: kako bi se okušali u natjecanju koje je uvijek – ne samo za one koji će na tome natjecanju pobijediti, nego i za sve njegove sudionike – istinski dobitak!

U drugome pak dijelu ove knjižice doneseno je Pastirsko pismo biskupa Hrvatske biskupske konferencije (HBK) i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine (BK BiH) u prigodi Svete godine 2025., 1100. obljetnice splitskih crkvenih sabora i početaka Hrvatskoga Kraljevstva. Njegov sadržaj i poruke moći ćete upoznati pročitavši ga, stoga ga nije potrebno prepričavati. Ono što bismo ipak htjeli ovdje istaknuti jest kako spomen na bitne događaje naše povijesti nije samo površno pamćenje, nego je prepoznavanje našega hoda s Gospodinom te uprisutnjenje našega odnosa s njim. Kršćanski korijeni Europe te našega naroda i domovine i danas nam pomažu živjeti ljepotu evanđelja, a jubilejska slavlja predstavljaju poziv svakomu od nas na autentično vjerničko življenje i sada i uvijek: na kršćanskim temeljima, u zajedništvu Crkve, kao hodočasnici nade.

*mons. Jure Bogdan
Vojni ordinarij u Republici Hrvatskoj
i predsjednik Odbora HBK-a za jubilejske proslave*

Zagreb, mjeseca prosinca 2024. godine

I

DIO

UVOD

Drage učenice i dragi učenici,
drage vjeroučiteljice i dragi vjeroučitelji!

Školska godina 2024./2025. koja je pred nama bit će obilježena velikim događajima koje, zbog njihove važnosti, sve svrstavamo pod krovni naslov jubilarnih događaja. Na razini Katoličke Crkve godina 2025. jest, kako vam je zasigurno poznato, jubilarna Sveta godina. Papa Franjo svečano će 24. prosinca 2024. otvoriti Sveta vrata bazilike sv. Petra, čime će simbolički biti otvorena Sveta godina. U papinskom svečanom dokumentu, buli koju je na svetkovinu Uzašašća ove godine objavio pod nazivom *Spes non confundit* (*Nada ne razočarava*) i najavio redoviti jubilej 2025. godine, Sveti Otac u sadašnjem povijesnom trenutku poziva sve kršćane da postanu hodočasnici nade. To je krjepost koju treba ponovno otkriti u znakovima vremena, za koje se, tako da obuhvaćaju »čežnju ljudskoga srca, koje je potrebno spasonosne Božje prisutnosti, traži da se preobraze u znakove nade«, a ona se prije svega mora crpsti u Božjoj milosti i punini njegova milosrđa.

Na razini Crkve u našem narodu 2025. također je puna povijesnoga sadržaja i simbolike. Godine 925. papa Ivan X. uputio je pismo »ljubljenom sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, izvrsnom knezu Humljana, te prepoštovanom i presvetom bratu našem Ivanu, nadbiskupu crkve salonitanske, i svim podložnim biskupima, nadalje svim županima i svim svećenicima i čitavu narodu koji boravi u Slavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima.«

Naime, za pontifikata pape Ivana X. održan je 925. prvi crkveni sabor u Splitu, na kojem su sudjelovali papinski poslanici, palestrinski biskup Lav i ankonitanski biskup Ivan. Papinski su poslanici donijeli papina pisma splitskomu nadbiskupu i svemu svećenstvu te hrvatskomu kralju Tomislavu i zahumskom knezu Mihajlu.

Valja ovdje istaknuti da je ovaj sabor sazvan na poticaj i molbu hrvatskoga kralja Tomislava te, s druge strane, na molbu domaćih biskupa, i da pitanje uspostave metropolitanskoga crkvenoga ustroja s jasnom jurisdikcijom ima veliko značenje za ondašnju hrvatsku srednjovjekovnu državu i Crkvu. Zacijelo je to bio jedan od preduvjeta da onodobna papinska kurija već proglašenomu hrvatskomu kralju Tomislavu – papa Ivan X. naziva ga kraljem u svojem pismu što mu ga je uputio – prizna pravo na kraljevski status, a tadašnjoj Hrvatskoj položaj jedne od europskih država koje su u svojem razvoju dosegnule najviši stupanj u skladu s ranosrednjovjekovnim shvaćanjem odnosa dviju osnovnih društvenih stvarnosti – one svjetovne i one duhovne. S druge pak strane, osnivanje jedinstvene crkvene pokrajine gotovo za cijelo hrvatsko etničko područje nedvojbeno svjedoči i o tomu da je ono bilo pod vrhovnom vlašću kralja Tomislava.

Ove školske godine željeli bismo pozornost usmjeriti na osobu i doba Tomislava, prvoga hrvatskoga vladara uz kojega se može razložno vezati kraljevski naslov (*rex*), a čije je djelovanje najuže vezano upravo uz kontekst dvaju splitskih crkvenih sabora (inače najvažniji pisani izvor o ovom vladaru). Tisuću stota obljetnica prvoga spomena Tomislava kao kralja, prilikom održavanja prvoga splitskoga crkvenoga sabora, dobrodošao je povod da iznova sagledamo svoje znanje i spoznaje o Tomislavu i njegovu dobu. Jednako tako, s početkom Hrvatskoga Kraljevstva, koje je pripadalo zapadnomu kršćanskomu nasljeđu, na hrvatskim se prostorima pojavljuju prvi dokumentirani glasi o glagoljici i crkvenoslavenskomu jeziku u bogoslužju, koji će u idućim stoljećima postati kulturno i identitetsko obilježje Hrvata. Ono na samom splitskom crkvenom saboru 925. godine nije zabranjeno ni osuđeno, nego je smješteno u okvire zapadno-latinske

kršćanske crkvene hijerarhije na hrvatskom području. Time je glagoljica ukorijenjena u hrvatski kulturni i duhovni identitet te je kroz iduće tisućljeće oblikovala hrvatsku pismenost, kulturu i duhovnost, postavši ona riječ koja otkriva riječ Božju najširim slojevima hrvatskoga naroda.

S tim svim u vezi pozivamo vas da o svemu tomu zajednički razmišljamo, čitamo i učimo. U ovom priručniku pripravili smo najvažnije teme i njihov sadržaj. Nadamo se da će vas obogatiti u vašim dosadašnjim spoznajama i proširiti horizonte onih budućih.

Priručnik je podijeljen na šest poglavlja. U prvom poglavlju obrađeno je papinstvo od VII. do XI. st. U drugom poglavlju riječ je o povijesnim izvorima o Tomislavu i njegovu dobu, u trećem se obrađuje Tomislav i njegovo kraljevstvo, a u četvrtom Crkva u Tomislavovo vrijeme. Peto poglavlje posvećeno je glagoljaštvu u vrijeme kralja Tomislava, a zaključno, šesto, govori nam o Tomislavu nakon Tomislava, to jest o obljetnici proslave tisuću godina Hrvatskoga Kraljevstva, 1925. godine. Tekstove su pisali naši ugledni stručnjaci koji se bave ovim razdobljem naše hrvatske i crkvene i civilne povijesti.

Želimo vam uspješno učenje, plodno i nadahnuto natjecanje te obilje znanja i novih spoznaja o važnim događajima naše nacionalne i crkvene povijesti koji su dio našega nacionalnoga i vjerničkoga identiteta.

*Prof. dr. sc. Marko Trogrlić
Kordinator autorskoga tima*

Split, srpanj 2024. godine

POGLAVLJE

1

Pape i Hrvati u vrijeme hrvatskih vladara

1.

PAPE I HRVATI U VRIJEME HRVATSKIH VLADARA

Odnosi papinstva i Hrvata mnogostruki su i kreću se od upoznavanja u vrijeme papa Grigura I. Velikoga i Ivana IV. Dalmatinca do međunarodnoga priznavanja za pontifikata Ivana VIII. i Grigura VII.

Nakon Gota, Huna, Vandala i Avara, početkom VII. st. prostor između Drave i Jadrana zauzimaju Hrvati. Prethodne su invazije na tom području ugrozile rimske gradove, mnoge porušile, a moguće je da su i Hrvati djelomično sudjelovali u barbarskom pustošenju. **Papa Ivan IV. Dalmatinac** (640. – 642.) šalje opata Martina u Dalmaciju i Istru, s nakanom otkupa kršćanskih zarobljenika koje su zarobili pogani. Među njima su zasigurno bili i Hrvati. Vraćaju se s kostima ilirskih svetaca Anastazija ili Staša (2. pol. III. st. – 308.), Mavra, Venancija, i drugih mučenika pod Dioklecijanom, koji će biti pohranjeni pokraj krstionice Lateranske bazilike. Tako je papa Ivan na neki način povijesna poveznica papinstva i Hrvata, jer kao Rimljanin (romanizirani Ilir) s područja Dalmacije ima pastoralni i osobni interes skrbiti se za te krajeve te nije isključeno da je podržavao misionarske pothvate (pokrštavanje) među novonaseljenim narodima, pa stoga i među Hrvatima, no kratkoća njegova pontifikata onemogućila je neki veći uspjeh.

O uspješnom pokrštavanju govori i **papa Agaton** (678. – 681.) kada u izvješću caru Konstantinu IV. Pogonatu 680. godine piše da »misionari s uspjehom djeluju među novoobraćenim Langobardima, Francima, Slavenima...«. U tom bi kontekstu Slaveni bili

■ Papa Ivan IV.
Dalmatinac

■ Papa Agaton

■ Papa Ivan VIII.

Hrvati. Konstantin VII. Porfirogenet u svojem djelu *O upravljanju Carstvom* navodi: »pokršteni Hrvati (...) nepokolebivom vjerom zaklinju da nikada neće provaljivati u tuđe zemlje i ondje ratovati, nego će radije živjeti u miru sa svima koji to htjednu«.

Pape djeluju i kao neposredan moralni autoritet vladara koji se smatraju kršćanskim vladarima. Tako je npr. knez Domagoj dao pogubiti jednoga urotnika unatoč zadanoj riječi da to ne će učiniti, pa ga **papa Ivan VIII.** godine 875. podsjeća na vladarsku velikodušnost, savjetujući mu da svoje protivnike ne kažnjava smrću nego izgonom iz zemlje, kao što to priliči jednomu kršćanskomu vladaru. To je primjer iznimne čovječnosti u postupanju, jer je u to vrijeme (a i poslije) bilo samorazumljivo da se politički protivnici kažnjavaju smrću.

Branimir se Ivanu obraća kao »dragi sin (te) u svesmu želi biti vjeran i poslušan sv. Petru«. Papa mu 7. lipnja 879. godine priznaje zemaljsku vlast (*principatum terrenum*) nad cijelom Hrvatskom, što u političkoj terminologiji i praksi onoga vremena znači da se Hrvatsku smatra neovisnom i suverenom državom, jer ju takvom priznaje vrhovni crkveno-politički autoritet tadašnje kršćanske Europe. Papa ga pozdravlja kao »najdražega sina«, što je uobičajen izraz upućen vladarima, a ovaj mu zauzvrat obećava »odanost svoju i cijelog svog naroda«. Prijateljski odnosi hrvatskoga vladara Branimira i pape Ivana VIII. upotpunjeni su 880. godine uzajamnom razmjenom poslanika.

■ Papa Ivan X.

Papa Ivan X. (914. – 928.) šalje legata u Hrvatsku da istraži stanje Crkve u Hrvatskoj te da predsjedava splitskomu saboru, a Tomislavu priznaje titulu »kralja Hrvata«. U drugom pismu, naslovljenomu »Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, uzvišenom knezu Humljana«, papa Ivan X. naglašava da nitko ne »sumnja da se slavenska kraljevstva spominju među prvencima opće Crkve«, pa, obraćajući se »cijelom narodu koji

nastava Slavoniju i Dalmaciju« traži da ovi »svoju djecu od malih nogu (*a cunabulis*) studijem preda(ju) Bogu, (...) jer koji bi se odabrani sin Rimske Crkve, kao što ste vi, radovao prikazivati Bogu misnu žrtvu na barbarskom ili slavenskom jeziku«.

U potvrdi zaključaka splitskoga sabora iz 928. godine **papa Lav (Leon) VI.** (928. – 929.) ističe da splitskomu nadbiskupu »u zemlji Hrvata« (*in Croatorum terra*) pripadaju ista prava koja je nekoć u starini imala salonitanska Crkva.

Utjecaj Rima oduvijek je bio temelj u oblikovanju Crkve u hrvatskom narodu, a taj je proces na neki način doživio svoj vrhunac upravo u odnosima **pape Grgura VII.** (1073. – 1085.) prema Hrvatskoj. Kralj Dmitar Zvonimir (1076. – 1089.) podupire reformnu politiku pape Grgura VII., moćnoga saveznika u obnovi Hrvatskoga Kraljevstva. Iz teksta Zvonimirove *zavjernice* spomenutomu papi u listopadu 1076. godine doznaje se da ga je, nakon izbora za kralja, opat Gebizon, izaslanik pape Grgura VII., »zastavom, mačem, žezlom i krunom u crkvi svetog Petra u Solinu uveo u upravu kraljevstava Hrvatske i Dalmacije«. Opat Gebizon okrunio je Zvonimira nakon što su ga narod i kler jednoglasno izabrali (aklamirali) za kralja Hrvatske i Dalmacije, što je stari rimski ceremonijal.

Hrvatski se vladar prigodom krunidbe obvezao da će promicati pravednost i dostojanstvo osoba te će se odlučno suprotstavljati prodaji ljudi u bilo kojem obliku i primoravanju slobodnih na podređenost i ropstvo. Zvonimir se odriče prava na »laičku investituru«, Crkvi obećava pomoć u suzbijanju »simonije« i »nikolaitizma«, te će sprječavati sklapanje nezakonitih i razvrgavanje zakonitih brakova u vremenu kad su konkubinat i nezakonite bračne veze bile raširena pojava.

Zvonimirova prisega vjernosti odraz je crkvenih i društvenih prilika onoga doba. Podvrgavanje papi

■ Papa Lav (Leon) VI.

■ Papa Grgur VII.

nije bilo vazalsko neposredno podlaganje nego priznavanje duhovnoga autoriteta koji zadire u kvalitetu političkoga upravljanja na kršćanski način. Godišnji dar papi od 200 bizantskih zlatnika simbolički je znak potpore svjetovnoga vladara poglavaru univerzalne Crkve. Takvu praksu slanja novčane potpore papi, tzv. *tributum* (tribut) ili *pensio*, imala je većina vladara u Europi onoga vremena, npr. suvremenici kralja Zvonimira engleski kralj Vilim Osvajač i danski kralj Swein Estridson, koji su suvereni vladari, za razliku od npr. talijanskih kneževina (*ducati*) Spoleta i Beneventa, koji su lenski podanici Papinske Države.

Papinska pisma iz druge polovice XI. st. odraz su rimskoga nastojanja da se u Hrvatskoj ostvare temeljne odrednice opće crkvene obnove. Naime, odmah po završetku rimske sinode godine 1074. papa Grgur VII. šalje u Hrvatsku svojega legata Gererda (Girarda) da na nacionalnom saboru dalmatinskih i hrvatskih biskupa održanom u Splitu 1074./1075. utvrdi smjernice za korjenitu obnovu crkvenih struktura i kršćanskoga života. Na spomenutom saboru rehabilitirani su crkvenoslavska liturgija i popovi glagoljaši, koje je pokrajinska sinoda petnaestak godina prije toga (1060.) osudila, a papa Nikola II. godine 1061. zabranio. Tom je prigodom splitski nadbiskup Lovro (1059. – 1099.), Zvonimirov prijatelj i savjetnik, svečano posvetio Formina za biskupa nanovo uspostavljene dijeceze u Ninu, nekadašnjem sjedištu »hrvatskoga biskupa« Grgura. Na taj je način prostor Hrvatske zaokružio svoju jedinstvenu crkvenu strukturu i jedinstvo u kojem više nije dominantna podjela na »hrvatske« i »romanske« biskupije, koje su sada sve biskupska središta Hrvatskoga Kraljevstva.

POGLAVLJE

2

Izvori o
Tomislavu
i njegovu dobu

2.

IZVORI O TOMISLAVU I NJEGOVU DOBU

■ Na natpisu iz Šopota kod Benkovca knez Branimir je spomenut kao knez Hrvata (*dux Cruatorom*).

Tomislav (Trpimirović) bio je hrvatski vladar od 910. do 928. godine prema **genealogiji** koju je rekonstruirao i uspostavio Ferdo Šišić 1914.

godine. U zapisanim povijesnim vrelima spominje se s naslovom *dux Croatorum* (knez Hrvata) i *rex Croatorum* (kralj Hrvata).

Nije otkriven ni jedan epigrafički spomenik s imenom kralja Tomislava, a diplomatski zapisi sačuvani su kao kasniji prijepisi. Osim diplomatskih dokumenata o vremenu kralja Tomislava svjedoče suvremeni ili kasniji narativni spisi.

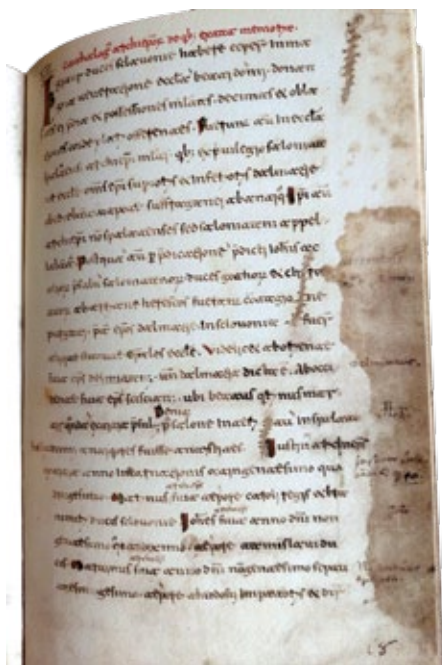
Među diplomatske dokumente ubrajamo papinska pisma i akta crkvenih provincijalnih sabora održanih u Splitu iz razdoblja 925. – 928. godine. Drugi spis koji ima donekle diplomatske značajke jest spomen Tomislava kao kneza (*dux*) u djelu *Historia Salonitana* iz XIII. st. Ime kralja Tomislava zapisano je i u *Ljetopisu popa Dukljanina* iz XII./XIII. st., a više

narativnih vrela, uglavnom bizantskih, navodi pobjede Hrvata nad Mađarima i Bugarima koje su se zbile u vrijeme vladanja kralja Tomislava. Iako se kralj Tomislav ne spominje imenom u tim bizantskim spisima, po navođenju drugih povijesnih osoba koje sudjeluju u sukobu i po bizantskim datacijama ti uspjesi hrvatske vojske odgovaraju vremenu vladanja kralja Tomislava. Najviše pouzdanih podataka o Hrvatima i Hrvatskoj sadrži djelo Konstantina Porfirogeneta, suvremenika kralja Tomislava. Naslov *kralj (rex)* prvi put se spominje u pismima pape Ivana X. (914. – 928.) koja su sačuvana u prijepisima iz XVI. st. u nekoliko primjeraka rukopisa nazvanoga *Historia Salonitana Maior*.

Historia Salonitana Maior (HSM)

Historia Salonitana Maior (HSM) po svojoj je strukturi kompilacija više starijih različitih zapisa. Naziv HSM dao je Daniele Farlati (1690. – 1773.), talijanski isusovac i crkveni povjesničar, autor poznatoga djela *Illyricum sacrum*, koje se bavi crkvenom poviješću Ilirika od početaka i u njemu je sačuvan veliki broj dokumenata. Sadržaj HSM-a sastoji se najvećim dijelom od nekoliko integralnih dijelova – poglavlja *Salonitanske povijesti* (*Historia Salonitana* – HS) Splićanina Tome Arhidakona (1200. – 1268.) dopunjenih dokumentarnom građom, pa je Farlati smatrao da je Toma Arhidakon i autor HSM-a. Među odabrana poglavlja *Salonitanske povijesti* kompilator je umetnuo zaključke salonitansko-splitskih crkvenih sabora s papirnim pismima iz VI., X. i XII. st. te epitaf kralja Zvonimira i još nekoliko diplomatskih dokumenata. Na znanstvenom kri-

■ Historia Salonitana

tičkom propitivanju navedenih dokumenata i dobivenim rezultatima koji su prihvaćeni zaključeno je da se hrvatski vladar Tomislav prvi put 925. pojavljuje s naslovom *kralj* u pismima pape Ivana X. (914. – 928.).

Prigodom obilježavanja 1100. obljetnice prvoga spomena hrvatskoga vladara Tomislava s naslovom kralja, pa tako i Hrvatskoga Kraljevstva, predstavljamo skupinu dokumenata iz HSM-a u kojima je dva puta Tomislav naveden kao *kralj*. To su tri pisma pape Ivana X., jedno pismo pape Lava (Leona) VI. (928. – 929.) i zaključci I. i II. splitskoga crkvenoga sabora. Dokumenti su međusobno sadržajno povezani i odnose se na proces uspostave salonitanske/splitske metropolitanske Crkve u Splitu.

■ Zapisi Tome Arhiđakona

Šest je dokumenata sačuvano u HSM-u:

1. **Pismo pape Ivana X.** upućeno je salonitanskomu (splitskomu) nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima. Papa kori nadbiskupa jer nije posjetio Apostolsku Stolicu, naređuje mu da iskorijeni Metodov nauk i da zabrani u Crkvi uporabu bilo kojega drugoga jezika osim latinskoga. Papa Ivan X. poziva se na svoju dužnost nasljednika Stolice sv. Petra. Najveći dio pisma odnosi se na poziv iskorjenjivanja Metodova nauka koji je u suprotnosti s evanđeljem, kanonskim i apostolskim knjigama. Iz samoga pisma ne može se zaključiti da se Metodova doktrina odnosi na glagoljicu, iako papa u nastavku pisma izričito opominje da se služba Božja obavlja na latinskom jeziku. U uvodnom predtekstu papina pisma, gdje se pojašnjavaju okolnosti koje su ga potaknule na slanje poruke i legata, na-

vodi se kralj Tomislav: *Consulatu peragente in provincia Chroatorum et Dalmatiarum finibus Tamislao rege* (za vrijeme obnašanja konzulata/ vladanja kralja Tomislava u pokrajini Hrvata i u krajevima Dalmacijâ).

2. Papini legati, ankonitanski biskup Ivan i palestrinski Lav (Leon) donijeli su **drugo pismo naslovljeno na hrvatskoga kralja Tomislava** i zahumskoga kneza Mihajla, salonitanskoga nadbiskupa Ivana, sve biskupe-sufragane, sve župane i čitav hrvatski kler i narod, kojim im papa preporučuje da pomladak poučavaju u latinskom jeziku, a ne u »barbarskom ili slavenskom«. To se pismo ponekad tumači kao zabrana uporabe glagoljice. Međutim, iz njega je vidljivo da je ono sastavljeno biranim diplomatskim rječnikom svojstvenim stilu papinske kancelarije kada se obraća crkvenim i svjetovnim prvacima te kleru i narodu uz preporuku poučavanja pomlatka na latinskom jeziku. Savjetuje se crkvenim i svjetovnim velikodostojnicima da prihvate odredbe i jezik legata. Papa podsjeća i na obvezu crkvene desetine. Iz pisma najviše zrači papin poziv na vjernost Rimskoj Crkvi.
3. Treći su spis **zaključci I. splitskoga sabora** datirani oko 925. godine. Papini legati ankonitanski biskup Ivan i palestrinski Leon održavaju sabor u Splitu. Na njemu je doneseno petnaest zaključaka o kojima će biti više riječi kasnije.
4. U isto vrijeme **papa Ivan X. potvrđuje zaključke splitskoga sabora** osim onoga o ninskom biskupu Grguru kojemu zamjera da je želio za sebe primat dalmatinskih biskupa, tj. metropolitansku vlast u Hrvatskoj. Ujedno papa poziva

splitskoga nadbiskupa Ivana da s ninskim biskupom Grgurom ili jednim sufraganom dođe u Rim kako bi međusobno razriješili spor.

5. Sljedeći spis datiran je oko 928. godine i sadrži **zaključke II. splitskoga sabora**. Sabor je održan pod papinim izaslanikom biskupom Madalbertom koji se vraćao iz Bugarske nakon posredovanja u postizanju mira Hrvata i Bugara. Sinodi je bio nazočan *princeps Croatorum* i njegovi prvaci. Najvažniji zaključak toga sabora jest onaj o ukidanju Ninske biskupije, jer ona to nije bila od starine. Određuje se da se ninski biskup Grgur premjesti u jednu od tri »stare« biskupije: Skradinsku, Sisačku ili Delminijsku ili u sve tri »ako ga to veseli«.

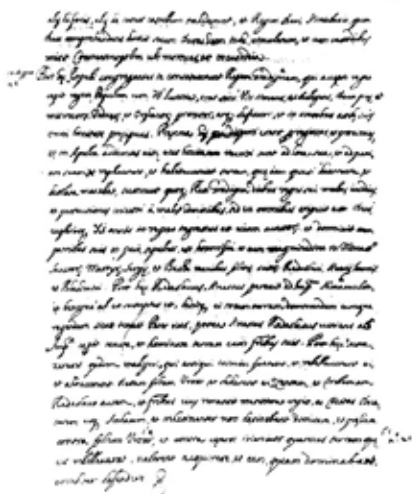
6. Šesti spis u ovoj skupini dokumenata jest **potvrda zaključaka II. splitskoga sabora**. Zaključke je potvrdio nasljednik pape Ivana X. papa Lav (Leon) VI. (925. – 929.). Završni je čin dodjela palija splitskomu metropolitu Ivanu. Splitska nadbiskupija tako postaje metropolitanska Crkva u čitavoj Hrvatskoj kojoj su sufragani i biskupi iz dalmatinskih gradova. Time je završen proces obnove i potvrda salonitanske metropolije sa sjedištem u Splitu gdje se po I. zaključku prvoga splitskoga provincijalnoga sabora nalaze kosti sv. Dujma. Pismo je naslovljeno na zadraskoga biskupa Formina i ninskoga biskupa te sve sufragane. Osim potvrde zaključaka o granicama biskupija najvažnija je odluka o postavljanju biskupa Grgura u Skradinsku biskupiju.

Iako je iz vremena X. st. sačuvano malo papinih pisama usporedba njihova stila i vokabulara s pismima pape Ivana X. upućenih kralju Tomislavu, knezu

Mihajlu te crkvenim dostojanstvenicima u potpunosti odgovara stilu dokumenata koji su izlazili iz papinske kancelarije u to vrijeme. Osobe i događaji koji se spominju također potvrđuju njihovu vjerodostojnost. Nakon svih navedenih dokumenata i kritičkoga propitivanja danas nema sumnje da je 925. godina kada se pojavljuje prvi hrvatski vladar s naslovom kralja.

Toma Arhiđakon u *Katalogu biskupa o kojima postoji spomen* uz splitskoga nadbiskupa Ivana i 914. godinu navodi Tomislava s naslovom *dux*. Taj je podatak vjerojatno preuzet iz nekoga diplomatskoga dokumenta na temelju kojih je Toma inače komponirao svoju *Salonitansku povijest*. Izvori ne bilježe kako je i kada Tomislav dobio naslov kralja, ali ga papina kancelarija dosljedno njime titulira. Zapis u *Salonitanskoj povijesti* glasi: »Ivan je bio nadbiskup godine Gospodnje devetsto četrnaeste u doba kneza Tomislava.«

Ljetopis popa Dukljanina

■ Ljetopis popa
Dukljanina

Pitanje mjesta krunidbe kralja Tomislava također je u historiografiji bilo razmatrano i to na temelju navoda u srednjovjekovnoj kronici poznatoj pod nazivom *Ljetopis popa Dukljanina* (*Regnum Sclavorum – Kraljevstvo Slavena*) ili *Barski rodoslov*. Taj je spis zanimljiv za povijest Južnih Slavena. S obzirom na njegov sadržaj većina povjesničara smatra da je djelo nastalo u Baru u XII. st. i da ga je sastavio nepoznati barski svećenik s namjerom da se obrane prava Dukljansko-barske nadbiskupije kao metropolije u odnosu na Dubrovačku nadbiskupiju. Sačuvana su dva rukopisna primjerka *Ljetopisa* na latinskom jeziku.

Jedan se čuva u Vatikanskoj biblioteci, a drugi u Beogradu u Narodnoj biblioteci; oba su iz sredine XVII.

st., a najstariji poznati tekst jest onaj u talijanskom prijevodu Mavra Orbinija iz 1601. godine, tiskan u djelu *O kraljevstvu Slavena* (*Il regno degli Sclavi*) za koji se drži da je nastao po starijem predlošku.

Sadržaj *Ljetopisa* nije homogen. Čini ga više različitih cjelina s nepovezanim sadržajima. Najprije tematizira dolazak Gota u rimsku provinciju Dalmaciju/Prevalitanu koji su izjednačeni sa Slavenima. Osnovni sadržaj koji pripovijeda povijest jest katalog gotsko-slavenskih vladara od V. do kraja XII. st. Piše o zamišljenom kraljevstvu Slavena, spominje kralja Svetopeleka koji je održao sabor »u ravnici Dalme« (*in planitie Dalmae*). Govori o Bijeloj i Crvenoj Hrvatskoj, odnosno Donjoj i Gornjoj Dalmaciji. Kad piše o hrvatskim kraljevima, navodi važan podatak o kralju Tomislavu za kojega kaže da je uspješno ratovao s ugarskim kraljem »Atilom«. Piše da je kralj Krešimir zauzeo »čitavu Bosnu«. Navodi neke vladare neobičnih imena i njihova nepouzdana rodoslovlja, legendu o osnutku Dubrovnika i povijest Duklje. Mnogi navodi nisu provjerljivi pouzdanijim vrelima, ali kritička analiza pojedinih dijelova i uspoređivanje s drugim zapisima pokazuje da postoje vrijedni podaci koji su uporabljivi u historiografskoj interpretaciji. Podatak o uspješnom ratovanju kralja Tomislava protiv Mađara pouzdan je jer ga potvrđuju i drugi izvori. Geografski podaci iz *Ljetopisa* u usporedbi s navodima iz drugih narativnih zapisa (Konstantin Porfirogenet) i diplomatskih dokumenata pokazali su se pouzdanima.

■ Konstantin Porfirogenet

Ljetopis kaže:

»Po njemu vladaše brat njegov Tomislav koji je bio po prirodi snažan, ali nije bio kao brat mu. Za vladanja Tomislavljeva pokrene vojsku ugarski kralj zvani Atila, da ga (Tomislava) savlada. Ali kralj Tomislav,

■ Ivan Kukuljević Sakcinski *krivac* je za prihvaćanje 925. godine kao godine kada je Tomislav postao kralj i kada je navodno okrunjen na Duvanjskom polju.

■ Tadija Smičiklas

■ Vjekoslav Klaić

hrabar mladić i snažan junak, zametne s njim mnoge vojne i uvijek ga natjera u bijeg. I rodi Tomislav sinove i kćeri i u trinaestoj godini svoga kraljevanja umre. «

Starija je hrvatska historiografija pokušala izjednačiti imena nekih vladara iz *Ljetopisa* s povijesnim osobama, a sabor »u ravnici Dalme« smjestila je na Duvanjskom polju. Prvi je takvu misao iznio Ivan Kukuljević Sakcinski, a popularizirao ju je Tadija Smičiklas, ali prihvatio i Vjekoslav Klaić. Povezujući te navode stvorena je legenda da je na saboru u »ravnici Dalme«, tj. Duvanjskom polju okrunjen za kralja Svetopelek koji je u nekim aspektima izjednačen s prvim hrvatskim kraljem Tomislavom. Na temelju tih je navoda Duvanjsko polje prihvaćeno kao mjesto krunjenja kralja Tomislava sa svim kasnijim implikacijama, do danas. Duvanjsko polje kao mjesto održavanja sabora na kojem je kralj Tomislav okrunjen, u znanosti je odbačeno, ali je zaživjelo kao mitsko »mjesto sjećanja«.

U *Ljetopisu* je ovako opisan čin krunidbe:

»Došavši tako kardinali i biskupi, nađu kralja (Svetopeleka) u polju Dalmi, i on ih primi s velikom počasti i poštovanjem. Tada kralj naredi da se na istom polju Dalmi sakupe svi narodi njegove zemlje i kraljevstva... Bude okrunjen kralj rukom vikara Honorija i kardinala i biskupa, a okrunjen bi na način rimskih kraljeva...«

Bizantski car Konstantin Porfirogenet

Suvremenik kralja Tomislava bio je bizantski car Konstantin Porfirogenet (Grimiznorodeni). Živio je u prvoj polovici X. st. (905. – 959.). Zbog rane smrti oca Lava VI. Mudroga bio je suvladar strica Aleksandra, pa Romana Lekapena, a od 945. godine samostalno

vlada. U vrijeme suvladarstva bavio se kulturnim, političkim i književnim radom. Skupljao je djela antičkih grčkih i latinskih autora. Sam je napisao više spisa političko-povijesnoga karaktera od kojih je najzanimljiviji *O upravljanju Carstvom* (*De administrando imperio*) namijenio kao priručnik za upravljanje sinu Romanu. Taj je spis najvažnije vrelo za hrvatsku povijest prve polovice X. st., a odnosi se upravo na vrijeme kralja Tomislava, suvremenika *Cara-pisca*, kako se još naziva Konstantina Porfirogeneta.

U djelu *O upravljanju Carstvom* Konstantin Porfirogenet je u nizu praktičnih uputa o vođenju vanjske politike donio velik broj podataka o povijesti, običajima i državnom poretku naroda koji su živjeli kao susjedi ili podanici Bizantskoga Carstva. Na hrvatsku se povijest odnose poglavlja 29. – 31. i djelomice poglavlje 32. U sastavljanju spisa *De administrando imperio* Konstantin Porfirogenet se koristio starijim spisima antičkoga grčkoga i latinskoga podrijetla, ali i izvješćima koja je očito dobivao iz dijelova svojega Carstva. Zbog takve metodologije nije uvijek lako pratiti i shvatiti slijed zbivanja, ali i opise tema, jer se u kompiliranju autora i vjerodostojnih izvješća »sudaraju« podatci i navodi iz različitih razdoblja.

U poglavljima 29. – 31. donose se podatci o doseljenu Hrvata, o njihovoj povijesti do polovice X. st. Poglavlje 29. nosi naslov *O Dalmaciji i narodima koji u njoj stanuju*. Ono se velikim dijelom odnosi na rimsku antičku Dalmaciju, a osuvremenjeno je podacima iz vremena *Cara-pisca*. Piše kako

■ Celestin Medović:
Dolazak Hrvata

su Dalmaciju zaposjeli Slaveni i Avari te bilježi da su se preostali Romani sklonili u Raguzu (Dubrovnik), Aspalaton (Split), Tetrangurin (Trogir), Diadoru (Zadar), Arbu (Rab), Veklu (Krk) i Opsor (Osor). U istom je poglavlju donio glavne značajke tih primorskih gradova.

Prvi je opis Dubrovnika, tj. Raguze, grada koji su naselili rimski građani iz Epidaura i Salone.

Nakon toga slijedi opis Splita (Aspalatona). Spominje Dioklecijanovu palaču koja je ponajviše razvaljena. Sačuvan je samo gradski biskupski dvor i hram sv. Dujma u kojem leži njegovo tijelo. Navodi da je u istom gradu pokopan i sv. Anastazije. Vrlo detaljno opisuje gradske bedeme i njihovu konstrukciju. Ti su opisi vjerodostojni jer su vidljivi i sada.

Za Trogir (Tetrangurin) piše da je mali otok od kopna odvojen uskim morskim prolazom. Ističe da je u tom gradu pokopan sv. Lovro. Pišući o Kotoru (Dekatera) vrlo detaljno opisuje njegov smještaj uz more ispod visokih planina te crkvu sv. Trifuna. U Zadru spominje crkvu sv. Anastazije u kojoj leži svećičino tijelo, a uz nju navodi crkvu sv. Trojice (danas sv. Donata).

Za ranosrednjovjekovnu hrvatsku povijest osobito je važno 30. poglavlje (*Rasprava o tematu Dalmaciji*), u kojem se iznose ključni podatci o doseljenu Hrvata na prostore gdje danas žive. U 31. poglavlju (*O Hrvatima i pokrajini u kojoj sada stanuju*) razmatra se podrijetlo Hrvata i donose podatci o njihovim običajima i društvenom uređenju. Konstantin Porfirogenet donosi popis naseljenih gradova u Hrvatskoj (»krštenoj«) te navodi pomorsku trgovinu po Jadranu.

»Krštena Hrvatska ima ove naseljene gradove: Nin, Biograd, Velicin, Skradin, Hlijevno, Stup, Knin, Kori, Klobuk. Veliku takvu moć i množinu naroda imaše Hrvatska do arhonta Krasimera. (...) ni sagene ni kondure Hrvata ne polaze u rat ni protiv koga, osim

ako ih netko napadne, nego s tim brodovima hrvatski trgovci plove od luke do luke po neretvanskom kraju i po dalmatinskom zaljevu sve do Venecije.«

Posebnu su pozornost izazivali zapisi o vojnoj moći Hrvatske, a iznesene brojčane podatke često se propitivalo smatrajući ih preuveličanima.

»Krštena Hrvatska postavlja konjaništva do 60 000, a pješastva 100 000 i sagena do 80 i kondura do 100. Na sagenama imaju po 40, na kondurama po 20, a na manjim kondurama po 10 ljudi.

Veliku takvu moć i množinu naroda imaše Hrvatska do arhonta Krasimera (Krešimira). Pošto ovaj umre, a sin njegov Miroslav vladaše 4 godine, od ruke bana Pribine pogibe, i u zemlji nasta raskol i razdor veliki, umanji se broj i konjaništva i pješastva i sagena i kondura, što imahu Hrvati. Danas imade sagena 30, male i velike kondure, i konjaništvo i pješastvo.«

Vrlo je teško donositi točnu procjenu o snazi hrvatske vojske, ali da je bila snažna, potvrđuju Tomislavovi ratni sukobi odnosno pobjede protiv Mađara i Bugara.

U 32. poglavlju (*O Srbima i zemlji u kojoj sada stanuju*) nalazi se podatak o sukobu Bugara i Hrvata. Bugari su napali Srbiju 924. godine, u vrijeme cara Simeona, i porazili ju, a njihov je župan Zaharija pobjegao u Hrvatsku. Nakon toga došlo je do sraza goleme bugarske vojske pod vodstvom Alogobotura. Nije jasno je li Alogobotur osobno ime vojskovođe ili je iskrivljeni oblik opće imenice u bugarskom jeziku za »velikoga zapovjednika junaka«, tj. cara Simeona.

Poznata hrvatsko-bugarska bitka odigrala se 27. svibnja 927. ili 926. godine. Hrvati su teško porazili Bugare.

■ Bugarski car Simeon, prikaz na suvremenom bugarskom srebrnom kovanom novcu

Konstantin Porfirogenet ovako piše:

»U to sad doba pođu ratom svi Bugari pod Alogoboturom na Hrvatsku, i svi budu tamo pogubljeni.«

U to je vrijeme bugarska vojska bila jedna od najjačih u Europi. Budući da nije navedeno gdje se bitka odigrala, u hrvatskoj se historiografiji smješta na najrazličitija mjesta. Najčešće se navode bosanske planine, a neki povjesničari čak spominju i područje kod Imotskoga. Ali ako se uzme u obzir da su po Carupiscu Bugari bili na Dunavu i da je to bila dodirna točka s Hrvatima i Mađarima s kojima su se također sukobljavali Bugari i Hrvati, onda je opravdano pomišljati da mjesto bitke treba tražiti tu negdje, u istočnoj Slavoniji. Ta pobjeda Hrvata nad moćnom vojskom potvrđuje i autentičnost podataka o hrvatskoj vojnoj sili koju donosi Konstantin Porfirogenet.

Poznata hrvatsko-bugarska bitka zabilježena je detaljnije u više bizantskih pisaca. Poznata zbirka povijesnih spisa *Vremenopis* koju je započeo u IX. st. redovnik Teofan imala je tzv. *Nastavljača Teofana* (*Theophanes Continuatus*), suvremenika događaja u X. st. Ivan Skilica (Ioannes Scylitzes, XI./XII. st.) nastavio je Teofanov *Vremenopis* i donio je opis hrvatsko-bugarskoga sukoba.

Tekst glasi:

»Na 27. mjeseca svibnja, tijekom 15. indikcije, Symeon, vladar Bugara, vodio je vojsku protiv Hrvata u bitci dok se borio s njima, biva poražen i svi pod njim bijahu pobijeni... i Symeon umire u Bugarskoj, što svršava njegov život, nadvladan tugom i slomljena srca... I čuvši o Simeonovoj smrti, susjedni narodi, Hrvati, Mađari i ostali, odluče napasti Bugare...«

U cijelosti ga je u svojoj kronici *Pregled povijesti* preuzeo *Georgije (Juraj) Cedren (Georgius Cedrenus)*, (XI./XII. st.). Opisao je događaje iz opće po-

vijesti »od postanka svijeta« do dolaska na vlast bizantskoga cara Izaka I. Komnena 1057. Ovako glasi njegova vijest o pobjedi Hrvata nad Simeonom:

»U mjesecu svibnju, tijekom 15. indikcije, Symeon, vladar Bugara, napadne Hrvate, i, u borbi s njima, biva poražen u neprohodnoj regiji i izgubi svu vojsku... Symeon umire od infarkta u Bugarskoj... Zatim, čuvši o Simeonovoj smrti, susjedni narodi, Mađari, Srbi, Hrvati i ostali odlučiše napasti Bugare.«

Ivan Zonara (Ioannes Zonaras), bizantski pisac iz XII. st. autor je djela *Epitome (Epitome historiarum)* u 18 knjiga. Piše povijest od nastanka svijeta do smrti Aleksija Komnena (1118. godine).

»Ali bugarski vladar Simeon, krvožedan i nemiran čovjek, napadne hrvatski narod i, poražen u neprohodnoj regiji, izgubi svu vojsku... Simeon umire slomljenog srca (infarkt).«

Sličan se opis nalazi i u *Povijesti prošlih vremena* kojoj je autor vjerojatno monah kijevskoga samostana po imenu Nestor, a napisana je početkom XII. st.:

»I god 6430 (942). Simeon hodil na horvatov, i pobedili ego horvaty, i umer, ostaviv Petra, svoego syna, knyazem nad bolgarami.«

Bizantski pisci u svojim su historiografskim djelima prenosili vijesti o pobjedi hrvatske vojske nad Bugarima i njihovim velikim vladarom Simeonom. Pisci su se oslanjali na starije autore i podatci se međusobno slažu. Neki su od prethodnika preuzimali tekst gotovo od riječi do riječi, a ponekad su ih parafrazirali.

POGLAVLJE

3

Tomislav i kraljevstvo

3.

TOMISLAV I KRALJEVSTVO

Početkom X. st. počeo je jenjavati utjecaj koji je nekadašnja franačka država imala na hrvatsko područje. Od dijelova na koje se Karolinško Carstvo raspalo, Istočno Franačko Kraljevstvo bilo je još preslabo da ostvari znatniju ekspanziju prema jugoistoku, Italija je bila razjedinjena, a papinstvo nemoćno i kompromitirano unutarnjim krizama. U toj situaciji politika Trpimirovića uglavnom se koncentrirala na odnose s Bizantom, odnosno na previranja između središnjih pokrajina Carstva i zapadnoga ruba Balkanskoga poluotoka. Rastuća sila bugarske države (od 913. godine Bugarskoga Carstva) glavni je akter tih političkih i vojnih zbivanja za vladavine ambicioznoga Simeona I. (893. – 927.), koji je stremitio postati carem Bugara i Bizanta. Između Hrvata i Bugara stajala je Srbija, na čijem su se čelu brzo smjenjivali probugarski i probizantski vladari, često mijenjajući strane. U te borbe uključili su se Hrvati možda već u doba kneza Muncimira (oko 892. – 910.) pružajući utočište srpskim izbjeglicama pred bugarskim osvajačima, što se ponovilo u Tomislavovo doba. Jačanjem bugarskoga pritiska na Bizant poslije 913. godine jačala je i potreba Carstva da pronade sebi saveznike onkraj bugarskih zemalja.

U isto vrijeme provale Mađara učinile su kraj velikomoravskoj državi (koja je obuhvaćala područja današnje Češke i Slovačke te rubne dijelove Mađarske, Poljske, Austrije i Njemačke), kao i Donjoj Panoniji, franačkoj vazalnoj kneževini između Save i Drave.

■ Suvremena hrvatska historiografija na opseg i moguće granice Tomislavove Hrvatske gleda znatno drukčije, no u svijesti hrvatskih povjesničara i naraštaja koji su stvarali i živjeli u doba proslave tisućite obljetnice bili su zemljovidi poput ovoga objavljivanog tijekom dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća (slika A), pa i u knjizi Marka Šeparovića *Velolučanina Hrvatska povijest djedova unuku* iz godine 1936. i onoga (slika B) u atlasu Stjepana Srkulja *Hrvatska povijest u 19 karata* iz 1937. godine.

■ SLIKA A

Prema 41. poglavlju *De administrando imperio*, poslije propasti Velike Moravske 907. godine dio njezinih žitelja potražio je utočište među susjednim narodima, između ostaloga među Hrvatima. Bilo da se to dogodilo još za Muncimirove vladavine, ili početkom Tomislavove, primanje moravskih izbjeglica svjedoči o vojnoj stabilnosti Hrvatske i njezine sjeverne granice.

Najdulju i najrazvedeniju granicu Hrvatska je imala prema Bizantskoj Dalmaciji, ostatku carskih posjeda na istočnoj obali Jadrana, koji su se sastojali od osam otočnih ili priobalnih gradova: Krka, Osora, Raba, Zadra, Trogira, Splita, Dubrovnika i Kotora. Svaki je od gradova upravljao i okolnim otočnim ili kopnenim područjem (agerom, kotarom), a uz iznimku Trogira svi su ti gradovi bili i biskupska sjedišta. Bizantskoj Dalmaciji pripadala je većina dalmatinskih otoka, osim Brača, Hvara i Korčule, kojima su vladali Neretvani (žitelji Paganije ili Neretvanske kneževine između Cetine i Neretve). U Zadru kao metropoli Bizantske Dalmacije nalazilo se sjedište bizantskoga

■ SLIKA B

carskoga namjesnika (stratega), koji je u većini slučajeva istodobno bio poglavar grada (prior). Međutim, izvan zadarskoga područja vlast bizantskoga namjesnika slabo se osjećala, jer je pokrajina (*thema*) Dalmacija bila teritorijalno nepovezana; između gradova su se nalazila velika područja pod hrvatskom vlašću (između Raše i Zadra, Zadra i Trogira, Trogira i Splita), zahumskom vlašću (između Neretve i Dubrovnika) i travunijskom vlašću (između Dubrovnika i Kotora). Od vremena cara Bazilija I. (867. – 886.), Porfirogenetova djeda, carski su gradovi Dalmacije umjesto namjesniku u Zadru danak plaćali hrvatskomu vladaru te vladarima susjednih slavenskih državnica na jugu (Zahumlje, Travunija).

Unutarnji ustroj Hrvatske

Konstantin VII. navodi 11 hrvatskih županija: Livanjsku, Cetinsku, Imotsku, Plivsku, Psetsku, Primorsku, Bribirsku, Nonsku, Kninsku, Sidrašku i Ninsku, uz tri županije kojima upravlja ban: Krbav-

sku, Ličku i Gacku. Župani su u ime vladara upravljali povjerenim im županijama stolujući u utvrdama koje su često nosile isto ime kao županija (Knin, Nin, Bribir, Imotski). Dio župana zasigurno je postavljao vladar, ali dio možda i nije. Njihove ovlasti mogle su se odnositi na upravu županijom, ali i na zapovijedanje vojskom, prikupljanje poreza i sudbenu vlast. Tri gorske županije bile su iznimka: njima nisu upravljali župani, nego su dane na upravu jednomu jedinomu odličniku, pod naslovom *ban*, zbog toga što su posrijedi bili teritoriji najudaljeniji od središta države (koje se nalazilo u trokutu Nin-Knin-Solin) te samim time najizloženiji ekspanziji susjeda. Ustrojeni su kao granično područje (*krajina*). Iako je o preciznim linijskim granicama nemoguće govoriti u ranom srednjem vijeku, raspored hrvatskih županija ukazuje na to da je u unutrašnjosti vlast sezala do regija kraških polja Glamoča, Livna i Duvna te pojasa oko rijeka Vrbasa i Plive.

Sukob s Mađarima i sjeverne granice Hrvatske

Do sukoba s Mađarima, prema zapisu iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, došlo je prije 925., jer je na prvom splitskom saboru ninskomu biskupu Grguru kao jedna od zamjenskih biskupija ponuđena Sisačka. Budući da Grguru nije mogla biti ponuđena biskupija na prostoru koji se nije nalazio pod Tomislavovom kontrolom, to znači da se vlast hrvatskoga vladara u tom trenutku morala protezati barem do Siska, odnosno do granica Sisačke biskupije između Save i Drave. Granice hrvatske države proširene tako daleko na sjever nisu bile moguće bez sukoba s prvim sjevernim susjedom – Mađarima, pa bi mutni navod iz *Ljetopisa popa Dukljanina* mogao biti daleka uspomena na uspješno vođeni rat s prvim Arpadovićima, ovdje per-

sonificiranim u liku Atile. Time se Tomislavova država proširila na dobar dio područja nekadašnje Donjopanonske kneževine koju su Mađari dokrajčili 20-ak godina prije toga. Nije isključeno da je pobjeda nad tada još nepokrštenim narodom Mađara motivirala Tomislavovo uzimanje kraljevskoga naslova.

Teze o Tomislavovu povezivanju Hrvatske kneževine i tzv. Panonske (Posavske) Hrvatske u jedinstvenu državnu zajednicu dvojbene su, i proistječu iz želja hrvatskih povjesničara i političara XIX. st. za prevladavanjem podijeljenosti tadašnjih hrvatskih zemalja u okviru Austro-Ugarske Monarhije, koje su se nalazile pod različitim upravama (Banska Hrvatska, Dalmacija, Vojna krajina), posebice poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe sklopljene 1868. godine. Takve se teze oslanjaju jedino na spornu vijest o Tomislavovoj borbi s Mađarima, kao i na vijest o Sisku kao biskupiji ponuđenoj Grguru Ninskomu. Tomislavova se vlast, dođuše, u jednom trenutku vrlo vjerojatno protegnula na zapadni dio savsko-dravskoga međurječja, tj. na dio današnje sjeverozapadne Hrvatske, ali nema nikakvih svjedočanstava da je obuhvaćala prostor istočno od toga, odnosno današnju Slavoniju. Protumađarski karakter navedenih vijesti dobro se uklapao u kontekst hrvatske politike kasnoga XIX. st. Nema, međutim, ni ikakvih potvrda o mađarskoj vlasti u Slavoniji u X. st.

■ Mađarski konjanik, slika iz bazilike u Akvileji

Zapadne granice Hrvatske

Hrvatska je na zapadu graničila s Istočnofranačkim Kraljevstvom, prethodnikom budućega Svetoga

Rimskoga Carstva. Na čelu te monarhije tada se nalazi kralj Henrik I. Ptičar (919. – 936.), utemeljitelj Saske (Otonske) dinastije. Taj je vladar ratovao s Mađarima poput Tomislava te nastojao učvrstiti kraljevsku vlast kako bi bolje kontrolirao polunezavisna vojvodstva od kojih se sastojala istočnofranačka država (npr. Bavarska, Karantanija). Nisu zabilježeni nikakvi sukobi s Hrvatima u Tomislavovo doba, kada je granica dva-ju kraljevstava tekla uzduž rijeke Raše u Istri.

Istočne granice Hrvatske

Spomen Tomislavova imena ponajviše bi se očekivao u Porfirogenetovoj vijesti o hrvatskoj pobjedi nad bugarskom vojskom. Taj je podatak sačuvan u 32. poglavlju (*O Srbima i zemlji u kojoj sada stanuju*), gdje se opisuje sudbina Srbije u velikom bizantsko-bugarskom ratu:

»Opet, Simeon posla drugu vojsku protiv kneza Zaharije, pod Knenonom, i Emnekona i Etboklia i također, zajedno s njima Časlava. Tada se Zaharija uplašio te pobjegne u Hrvatsku, a Bugari su poslali poruku županima da oni trebaju doći k njima i primiti Časlava za svoga kneza; pa prisegom su ih prevarili i odveli čak do prvog sela, odmah svezali te ušli u Srbiju, i uzeli sa sobom sveukupan narod i stare i mlade, i odveli su ih u Bugarsku, a samo neki su pobjegli i otišli u Hrvatsku i zemlja ostade pusta. Zatim, u to vrijeme ti isti Bugari pod Alogoboturom uđuše u Hrvatsku ratovati i tamo su oni svi bili pobijeni od Hrvata.«

Pružanjem utočišta srpskomu vladaru Zahariji hrvatski vladar upleo se u složenu smjenu bizantsko-bugarskoga utjecaja nad ranosrednjovjekovnom srpskom kneževinom. Jedna jedina rečenica sažeto prepričava povlačenje srpskoga vodstva pred nadirućim Bugarima u Hrvatsku, gdje su potom bugarski osvajači pretrpjeli težak poraz. Spominje se poimence

■ Srpski vladar Zaharija

i poginuli Simeonov vojskovođa Alogobotur, ali ne i ime hrvatskoga vladara koji ga je nadvladao. Obično se smatra da je do sraza između Hrvata i Bugara došlo negdje u današnjoj Bosni, ili pak u Imotskoj krajini, najizbočenijim dijelovima zemlje prema istoku. Bizantski pisac Ivan Skilica opisuje bugarski poraz »na brdovitim mjestima«. Do bitke je moralo doći na kontaktnom području između Hrvata i Bugara: prema *De administrando imperio* Bugari su provalili »u Hrvatsku«, pa je izgledno da se radilo o jednoj od hrvatskih županija u dubljem zaleđu (Imota, Livno, Pliva?), ali točna lokacija nije poznata.

Mnogo kasniji bizantski pisci (Teofanov Nastavljač, Georgije Cedren, Georgije Hamartol) donose čak i točan datum bitke: 27. svibnja 927. godine. Oni se, i datum koji donose, ne smatraju pouzdanima, ali da je do bitke došlo, i to baš 926. ili 927. godine, dokazuje to što su papinski poslanici na II. splitski sabor prispjeli po povratku s misije posredovanja u sklapanju mira između Hrvata i Bugara; vijest o tome sačuvana je u tzv. Korčulanskom kodeksu. Godine 927. umire Simeon I., a njegovi nasljednici njeguju pomirljivu politiku prema Bizantu. Time su hrvatske istočne granice osigurane za idućih nekoliko desetljeća.

■ Korčulanski kodeks

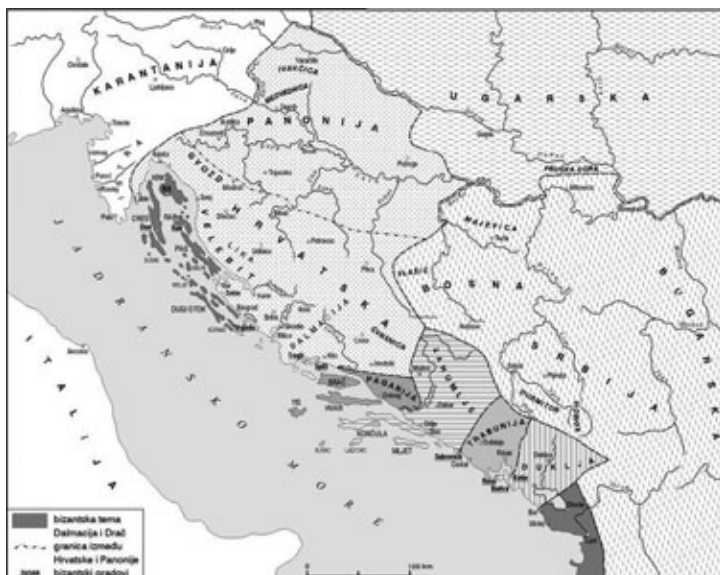
Ovim je vojnim uspjehom hrvatski vladar postigao trostruki cilj: pokazao se kao koristan saveznik Bizanta protiv tada najopasnijega takmaca Carstva na Balkanu, zaštitio je bizantski posjed na istočnoj obali Jadrana od bugarske opasnosti te se pozicionirao kao važan vojnopolitički akter na tom prostoru.

Vojna sila Hrvatske

Iako se često navodi da se vojna snaga Hrvatske opisana u *De administrando imperio* odnosi na »Tomislavovu Hrvatsku«, Car-pisac zapravo ne spominje ovoga kralja; spominje, doduše, razdoblje koje zahvaća i njegovu vladavinu:

»Krštena Hrvatska postavlja konjaništva do 60.000, a pješništva do 100.000, i sagena do 80 i kondura do 100. Na sagenama imaju po 40, na kondurama po 20, a na manjim kondurama po 10 ljudi. Tako veliku moć i množinu naroda imala je Hrvatska do arhonta Krešimira.«

Porfirogenetovo djelo u isti je mah teorijsko i praktično. Praktično, jer predstavlja svojevrsni »korisnički priručnik« budućim vladarima za upravljanje Carstvom, pa je zato usredotočeno na povijest i zemljopis zemalja koje ga okružuju. Teorijsko, jer je snažno prožeto bizantskom političkom filozofijom, u čijem se središtu nalazi car i Konstantinopol, na čelu hijerarhije kršćanskih država svijeta. To znači da *De administrando imperio* i svi podatci sadržani u njem balansiraju između političke stvarnosti X. st. i svjetskoga poretka kakav su zamišljali Bizantinci. Zato ne treba sve podatke iz tog teksta uzimati zdravo za gotovo, jer dobar dio njih služi dnevopolitičkim ciljevima Carstva ili pak kao opravdanje ideologije Carstva (ili i jedno i drugo). Vijest o snazi i moći hrvatske vojne sile više kazuje o iskoristivosti Hrvata za trenutačne potrebe carske politike nego o njihovoj

■ Bizant i Hrvati (X. st.)

doslovnoj oružanoj snazi. Konkretni su brojevi nevjerođostojni, ali je čitava vijest ipak vjerođostojna.

Prevladava mišljenje da je carev podatak o 165 000 vojnika višestruko preuveličan, na što »upućuju izvori i procjene o demografskim i gospodarskim prilikama na području ranosrednjovjekovne hrvatske države te velika vrijednost vojne opreme, kao i usporedba s procjenama veličine franačke i bizantske vojske u tom razdoblju« (A. Nazor). To preuveličavanje vezuje se uz Porfirogenetovu potrebu da (pre)naglasí hrvatsku vojnu silu u kontekstu bugarsko-bizantskoga rata, kao potencijalno vrijedan resurs za Carstvo. Novije procjene povjesničara predlažu oko 2500 vojnika profesionalne vojske (1100 županijskih, 700 banskih i 700 kraljevskih vojnika), odnosno maksimalno 10 000 vojnika podložnih vojnoj obvezi u slučaju rata. Porfirogenetovi brojčani podatci imaju simbolično značenje te upućuju na *relativni* odnos snaga. Drugi smatraju da su dosadašnji autori pogriješno čitali tekst *De administrando imperio* (T. Živković). Poput antičkih Grka i Rimljana, srednjovjekovni Bizantin-

ci nisu imali posebne znakove za brojeve, nego su ih pisali slovima (alfabeta). Pogriješnim čitanjem i prepisivanjem brojeva i kratica došlo se do pretjeranih podataka, a stvarni bi broj iznosio 3000 – 4000 konjanika i 20 000 pješaka, dok bi zapisani broj brodova bio ispravan.

Hrvatski vojni kapaciteti prenatlačeni su u Porfirogenetovu prikazu, s jedne strane, zbog hrvatskoga uspjeha u sukobu s Alogoboturom koji je ostavio jak dojam na Bizantince (ta je hrvatska pobjeda bila za Bizant toliko važna da ju bilježe i pisci nakon Porfirogeneta); s druge strane, Hrvati postaju prepoznatljivi kao dobrodošli saveznici Carstva na zapadnim granicama bugarske države te ih se može iskoristiti za zatvaranje obruča oko Bugara. Taj je dojam izravno utjecao i na zapažanje Cara-pisca da »Hrvati nikad nisu bili podložni Bugarima i nikad im nisu plaćali danak«. Iz toga se vidi da su bizantske elite računale na Hrvate kao protutežu Bugarima u toj teškoj situaciji.

Jadranske granice Hrvatske

Plodove tih ciljeva hrvatski je vladar požeo dobivanjem na upravu dalmatinskih gradova od Krka do Splita, odnosno onoga dijela bizantske provincije Dalmacije s kojim je graničila Tomislavova Hrvatska (bez Dubrovnika i Kotora). Lojalnost iskazana u ratu tumači se u historiografiji kao razlog povjeravanja političke vlasti Tomislavu nad dotad bizantskim gradovima. To je i razlog zašto on kao svjetovni vladar saziva crkveni sabor u Splitu 925. godine, ravna njegovim radom i predstavlja jamstvo njegova održavanja i provođenja njegovih zaključaka. Prema sačuvanim tekstovima, bizantski car ili predstavnici carske vlasti u Dalmaciji na zasjedanjima sabora nisu imali udjela. Jedini su svjetovni vladari na saborima

Tomislav i Mihajlo, obojica prisutni kao politički poglavari onih područja na koje se sabori odnose: prvi nad Hrvatskom i biskupskim gradovima od Krka do Splita, drugi nad Zahumljem od Neretve do Dubrovnika i biskupskim gradom Stonom, svojim vladarskim sjedištem. Tomislavova politička i vojna moć bila je okvir tada ostvarenomu crkvenomu povezivanju Dalmacije s Hrvatskom. Tako postignuta integracija ostat će trajna. Ipak, točna narav Tomislavove vlasti u Dalmaciji nije poznata, jer ostaje nejasno je li uključivala upravnu, vojnu i sudsku nadležnost, pravo ubiranja poreza itd. Iz akata splitskih crkvenih sabora proizlazi da je on u Dalmaciji vladao kao konzul u ime bizantskoga cara, kao njegov predstavnik. Carstvo se, naime, nikad nije formalno odricalo vlasti nad svojim teritorijima, čak ni kada nad njima više nije imalo nikakve moći. Time je, prema shvaćanjima Bizanta, Tomislav postao dio bizantske državne hijerarhije, odnosno carski dužnosnik. Sličan je položaj postigao Tomislavov južni susjed, zahumski knez Mihajlo Višević, koji je od bizantskoga dvora dobio položaj patricija i funkciju prokonzula (premda se na području njegove kneževine, koja je Dubrovnik samo dodirivala sa zapada, nisu nalazili gradovi carske Dalmacije).

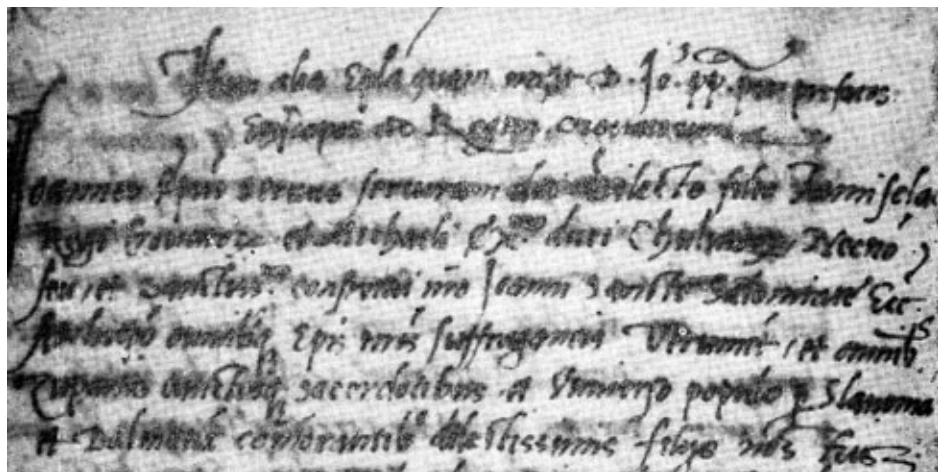
Tomislavov kraljevski naslov, pitanje krunidbe i sabor na Duvanjskom polju

U aktima prvoga splitskoga crkvenoga sabora 925. godine Tomislav se dvaput spominje kao kralj – prvo u uvodu u zapisnik sabora, a zatim i u pismu pape Ivana X.:

»U vrijeme presvetoga pape Ivana, dok je bio konzul u pokrajini Hrvata i u krajevima Dalmacija kralj Tomislav, a u svojim krajevima Mihajlo bio knez. Kad je preblażeni Ivan bio na stolici rimske crkve spomenuti

kralj Hrvata i Mihajlo sa svojim velikašima i biskupima (...)

Ivan biskup, sluga slugu Božjih, ljubljenom sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, izvršnom knezu Humljana, te prepoštovanom i presvetom bratu našem Ivanu, nadbiskupu crkve salonitanske, i svim podložnim biskupima, nadalje svim županima i svim svećenicima i čitavu narodu koji boravi u Slavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima.«

■ Preslika kasnijeg prijepisa pisma pape Ivana X. iz 925. godine upućenog ljubljenom sinu Tomislavu, kralju Hrvata (*dilecto filio Tamisclao, regi Crouatorum*).

Ključan je podatak da je Tomislav 914. godine još uvijek *dux*, a 925. godine već je *rex*, pa se može zaključiti da je u međuvremenu postao kralj. Budući da dokaza o krunidbi ili ustoličenju nema, Tomislavov uspon na najviši vladarski položaj tumači se jačanjem, širenjem hrvatske države, Tomislavovom moći kao vladara, uspostavom njegove vlasti u Bizantskoj Dalmaciji i vojnim uspjesima nad Mađarima i Bugarima.

Papino pismo upućeno Tomislavu može, ali i ne mora biti dokaz njegove krunidbe, jer može jednostavno biti odraz činjenice da je Ivan X. smatrao Tomislava samostalnim vladarom najviše razine. Titula

rex nije se, naime, u ranom srednjem vijeku nadijevala samo okrunjenim kraljevima, nego općenito utjecajnim i snažnim vladarima. Upečatljiva je činjenica da se u adresi toga pisma jasno razlikuje hrvatskoga *kralja* Tomislava od humskoga *kneza* Mihajla, što su sasvim jasno odijeljene dvije različite razine vlasti. U percepciji Rima, dakle, naslov Tomislava i njegove zemlje nedvojbeno je viši od naslova Mihajla i njegove zemlje, što dotad nije bio slučaj. Ceremonija krunidbe nije u to doba bila uvjet za stjecanje kraljevskoga naslova. Razmjerno samostalan i snažan vladar mogao je samoinicijativno preuzeti naslov, čak i bez službenoga krunjenja. Potom su ga inozemni politički poglavari mogli početi tako oslovljavati, bilo iz diplomatskih obzira, bilo zato što su stvarno smatrali da je svojim dotadašnjim djelovanjem naslov zaslužio, bilo zato što su bili dovedeni pred gotov čin. Promjena načina imenovanja vladara jest utjecala na njegov status, ali ipak nije previše utjecala na politički položaj Hrvatske, koja je bila stabilna i respektabilna i prije i poslije Tomislava.

Ideja da naslov kralja mora biti spojen sa svečanim činom krunidbe razvijena je u europskim monarhijama tek poslije. To vrijedi i za mjesto krunidbe, za osobu koja krunu udjeljuje i za samu krunu kao predmet, pri čemu krunu šalje ili ceremoniju obavlja papa ili nadležni crkveni poglavar (obično nadbiskup-primas te zemlje), krunjenje se odvija po precizno utvrđenom protokolu na unaprijed određenom mjestu koje ima tradiciju nacionalnoga svetoga mjesta (katedrale krunidbenih ili stolnih gradova), a kraljevska kruna postaje nacionalnom svetom krunom koja se prenosi na iduće vladare poput relikvije.

Potreba da se Tomislavova titula *rex* veže uz krunidbu potječe iz želje povjesničara 1870-ih godina (Kukuljević, Rački) da objasne promjenu između titule *dux* (kakvu je nosila većina hrvatskih vladara IX.

st.) i kraljevske titule (kakvu je nosila većina hrvatskih vladara X. st.) ceremonijalnim činom državno-pravnoga značenja. Takav, međutim, u kategorijama X. st. nije bio ni moguć, ni nužan. Obred ustoličenja prilikom uvođenja u vladarsku čast vjerojatno je postojao već u doba kneževa, ali detalji o njemu nisu poznati. Epizoda o saboru na Duvanjskom polju pružila je idealan model za Tomislavovo uvođenje u vlast pomazanjem, krunidbom i ustoličenjem na javnoj ceremoniji u obliku vjerskoga obreda, unatoč tomu što ne donosi ime ni jedne ličnosti koja bi se mogla povezati s Tomislavom. Pripovijest konfuzno stapa u jedan događaj pokršćavanje (Svetopelek/Budimir prvi je kršćanski vladar »Kraljevstva Slavena«), državni sabor, crkveni sabor i unutarnje ustrojavanje države. Zbor je smješten na Duvanjsko polje u latinskom tekstu *Ljetopisa*, na Livanjsko polje u hrvatskoj redakciji, a prema nekim povjesničarima (L.

Steindorff) lokacija bi bila antička Dokleja pored Podgorice u Crnoj Gori. U sva tri slučaja mjesto održavanja sabora daleko je od središnjih predjela ranosrednjovjekovne hrvatske države, na njezinu rubu ili čak izvan nje. Osim toga, slavensko kraljevstvo kakvo je u *Ljetopisu* odnosi se na tobožnjega prethodnika Dukljanskoga Kraljevstva, ne na Hrvatsku.

Prilikom II. splitskoga crkvenoga sabora, novi papa Lav VI. (928. – 929.) hrvatskoga vladara (Tomislava ili njegova prvoga nasljednika Trpimira II.) naziva višeznačnim naslovom *princeps* (pr-

■ Natpis kneza Muncimira iz Uzdolja kod Knina iz 895. godine.

vak, princ); to je naslov kojim se npr. služio hrvatski knez Muncimir na svojem natpisu iz Uzdolja kraj Knina (895.). Da se hrvatska vladarska titula ni poslije nije do kraja stabilizirala, čak i unutar Hrvatske, pokazuju dva kamena spomenika nastala 50-ak godina nakon Tomislavove vladavine: na njima se jedan te isti vladar – Stjepan Držislav – jednom spominje kao *rex* – »kralj« (na nadgrobnom natpisu njegove majke, kraljice Jelene, iz Solina), a drugi put kao *dux magnus* – »veliki knez« (na natpisu iz Kapitula kod Knina). Međutim, to se moglo odnositi na doba dok nije bio kralj. I Tomislav i Zvonimir imali su titulu *dux* dok nisu postali *reges* (*rex*).

Osim toga, nije poznato kako su hrvatski vladari sami sebe nazivali na svojem jeziku, ni kako su ih oslovljavali njihovi podanici (*knjaz*, *kralj*?). Prvi primjer naslova jednoga hrvatskoga vladara na hrvatskom jeziku jest Bašćanska ploča (oko 1100.) gdje titula Dmi-tra Zvonimira glasi *kralj hrvatski*. Svi ostali primjeri zabilježeni u prethodna tri stoljeća pisani su isključivo latinskim jezikom (Porfirogenet hrvatske kao i sve ostale slavenske vladare naziva općom grčkom riječju *arhont*, ali riječ *kralj* u srednjovjekovnom grčkom jeziku ni ne postoji). Zato treba pretpostaviti da su se hrvatski vlastodršci služili onim latinskim ekvivalentima koji su im se u danom trenutku činili najprikladnijim te približno odražavali njihovu stvarnu vlast i položaj, a koji su imali presedan u političkoj upotrebi Europe toga vremena. Kroz X. st. ustalio se naslov *rex* kao najčešći i najadekvatniji da opiše položaj hrvatskoga vladara, što su usvojili inozemni politički čimbenici, a definitivnu je potvrdu dobio Držislavovim primanjem kraljevskih insignija od bizantskoga cara.

POGLAVLJE

4

Crkva u Tomislavovo doba

4.

CRKVA U TOMISLAVOVO DOBA

Crkvena jurisdikcija na hrvatskom prostoru između kasne antike i ranoga srednjega vijeka

Crkveno uređenje u kasnoj antici i njegovo nasljeđe

U starijoj crkvenoj literaturi bilo je vrlo prošireno shvaćanje o *trinaest stoljeća povijesti Crkve u Hrvata*. Ono počiva na pretpostavci o doseljenu i pokrštaivanju Hrvata u VII. st., kako je to u svojem djelu *De administrando imperio* opisao bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet.

Urušavanje Rimskoga Carstva i slavensko naseljavanje prouzročili su radikalni lom u životu Crkve, no oblikovanje hrvatskoga identiteta i nastanak hrvatske države na prostoru nekadašnje rimske Dalmacije umnogome su određeni antičkim nasljeđem sačuvanim u latinskoj pismenosti, arhitekturi, štovanju svetaca i, ne ponajmanje, crkvenoj organizaciji. Širenje kršćanstva i oblikovanja crkvene organizacije u hrvatskim zemljama tijekom ranoga srednjega vijeka teško je razumjeti bez poznavanja crkvene organizacije u zapadnom Iliriku u kasnoj antici. Nema sumnje da je jezgra kasnoantičkoga kulturnoga kontinuiteta bila očuvana upravo u okrilju srednjovjekovnih crkvenih institucija – ponajprije njezina crkvenoga središta Splitske metropolije.

Ostavljajući po strani pitanje početaka i širenja kršćanstva tijekom prvih nekoliko stoljeća ovom

prigodom valja se zaustaviti na izmaku antike, vremenu prije raspada Rimskoga Carstva. U tom kontekstu posljednji veliki crkveni događaj u kasnoantičkoj Dalmaciji o kojem postoji pismeni izvještaj bilo je sazivanje crkvenih sabora u Saloni 530. i 533. pod predsjedanjem nadbiskupa Honorija. Odluke tih sabora sačuvane su u kasnosrednjovjekovnoj kolekciji poznatoj kao *Historia Salonitana Maior* (HSM), koju su stručnjaci različito ocjenjivali. Pretpostavivši ipak pouzdanost jezgre tog dokumenta, popis imena biskupa nazočnih na saborima dopušta rekonstrukciju crkvenoga uređenja na području jurisdikcije salonitanskoga metropolita neposredno pred početak Justinijanove obnove Carstva. Prema tim popisima rekonstrukcija prostora pod vlašću salonitanskih metropolita protezala se, pojednostavnjeno rečeno, od Istre na zapadu do rijeke Drine na istoku te rijeke Save na sjeveru (preciznije južnoga oboda savske doline). Jurisdikcija salonitanskoga metropolita protezala se od biskupije u Rabu (lat. *Arba*) na sjeverozapadu do Cavtata (lat. *Epidaurus*) na jugoistoku. Od tamo je granica prema sjeveru slijedila liniju koja je dijelila Dalmaciju od Prevalitane (lat. *Dalmatia Praevalis*). Sjeverozapadna i sjeverne granica načelno su slijedile međe spram Istre.

Geografsko-administrativni okviri

Granice nadležnosti Salonitanske metropolije pratile su granicu pokrajine Dalmacije spram dviju Panonija na sjeveru, no političke promjene u kasnoj antici utjecale su na širenje jurisdikcije salonitanske Crkve i na područje Panonije. Naime, na saboru, uz dalmatinske biskupe, sudjelovao i biskup Siscije (današnji Sisak), što otvara pitanje odnosa crkvene organizacije u Panoniji i Dalmaciji. Na temelju tog podatka smatralo se da je Salonitanska metropolija, sredinom VI. st., uz područje Dalmacije, obuhvaćala i dio južne Panonije

protežući se i izvan sjevernih granica pokrajine. Takvo stanje, od iznimne važnosti za kasnije shvaćanje nadležnosti salonitanskih i splitskih nadbiskupa, ali i oblikovanje »simboličke geografije« u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, vjerojatno vuče podrijetlo još iz V. st. O salonitanskoj nadležnosti nad područjem južne Panonije (provincija Savije i Druge Panonije) teško je izreći pouzdan sud; pretpostavlja se da je nakon pada Sirmija 441. crkveno prvenstvo u zapadnom Iliriku preuzeo salonitanski nadbiskup koji je bio nositelj metropolitanske časti u Dalmaciji, ali i susjednim pokrajinama. U svakom slučaju, rasap crkvene organizacije u većem dijelu Ilirika tijekom VI. st., povezan s nestankom čvrste vlasti na tom prostoru, doveo je do reorganizacije prostora (i crkvene organizacije) u ranom srednjem vijeku. Potvrda o postojanju Siscijske biskupije, sačuvana u odlukama salonitanskih sabora, pružala je podlogu zahtjevima salonitanskih/splitskih nadbiskupa za polaganje jurisdikcijskih prava nad tim područjem. Moguće je stoga pretpostaviti da je upravo stanje krajem VI. st. pridonijelo povezivanju zapadnoga dijela *Savske Panonije* (današnja sjeverozapadna Hrvatska) s Dalmacijom, dok je istovremeno crkvena organizacija u njegovu istočnom dijelu odnosno u *Druvoj Panoniji* (današnja istočna Slavonija) doživjela potpuni rasap.

Nešto više od pola stoljeća nakon održavanja salonitanskih sabora, velik je dio biskupija navedenih u potpisima sudionika nestao. Prije obnove crkvenoga uređenja krajem VIII. st. više je dalmatinskih biskupija prestalo postojati (poput Naronitanske, Skradinske i Epidaurske), a neke do danas nisu sa sigurnošću ubicirane (Bistvanska, Sarsenterska, Mukurska). Iako su svjedočanstva iz razdoblja između ranoga VII. i kraja VIII. st. vrlo oskudna, povijest Crkve u Istri i priobalnoj Dalmaciji znatno je lakše rekonstruirati nego onu u dubljoj unutrašnjosti (današnja BiH) ili u Panoniji (današnja kontinentalna Hrvatska). Iako

je starija historiografija sudbinu kršćanstva tijekom VII. st. ocrtavala u vrlo mračnim tonovima, novija tumačenja upućuju na potrebu revizije shvaćanja prema kojemu je kršćanstvo u Dalmaciji u to vrijeme bilo potpuno nestalo. Ponajprije, neupitno je da je, za razliku od dubljega dalmatinskoga zaleđa ili Panonije, u Istri i Dalmaciji čitav niz gradskih naselja preživio dva »mračna stoljeća« sačuvavši neki oblik crkvenoga uređenja. Crkvena je organizacija bez sumnje bila teško oštećena, a mnoge su biskupije i nestale, no teško je zaniijekati kontinuitet kršćanskoga života na širem području Dalmacije, osobito u priobalnim gradovima i na otocima. Niz svjedočanstava, poput svetačkih kultova, elemenata arhitekture i oblika umjetničkoga izražaja nedvosmisleno svjedoči o preživljavanju kasnoantičkih tradicija. Tumačenja pak naravi tog kontinuiteta nužno je smjestiti u širi kontekst »pretvorbe post-rimskoga« svijeta. U kontekstu urbane povijesti čini se prikladnim razmatranje započeti od opažanja da je na prijelazu između kasne antike i ranoga srednjega vijeka »nazočnost biskupa ujedno značila i opstanak grada« (P. Geary). Stoga je i pitanje preživljavanja i obnove biskupija s pravom oduvijek bilo u središtu istraživanja rane crkvene povijesti.

Obnova i pitanje pripadnosti Crkve u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku

Prvi se znakovi obnove crkvenoga života u izvorima javljaju tek krajem VIII. st. Među prvim i najvažnijima svakako je spomen dalmatinskih biskupa na saborima u Hijereji 754. i Niceji 787. Nekoliko je dalmatinskih biskupa, kao što svjedoče njihovi sačuvani potpisi, sudjelovalo i na ekumenskom saboru u Niceji 787. Riječ je o biskupima bizantske Dalmacije, poimence, Ivanu salonitanskom (splitskom), Ursu rapskom, Lovri osorskom i Ivanu kotorskom.

Navedeni su izvori iznimno važni za ranu crkvenu povijest Dalmacije. Ponajprije, sasvim sigurno nije bez značenja činjenica da se dalmatinski biskupi prvi put nakon stoljeća i pol šutnje izvora spominju u »bizantskom kontekstu«. Nije neobično što su ta svjedočanstva potaknula više novijih istraživača da njima podupru staru tezu o podređenosti dalmatinskih biskupa carigradskom patrijarhu, barem tijekom VIII. i IX. st. Međutim, to je tumačenje, na temelju pozornoga razmatranja izvora, teško održivo. Navedena svjedočanstva, kao što je nedavno uočeno, upućuju na upravo suprotan zaključak, naime da je »dalmatinska Crkva ostala u okrilju Rimske Crkve gdje je oduvijek i pripadala« (P. Komatina). Osim kao prilog raspravi o pripadnosti dalmatinskih biskupija navedeni su izvori dragocjeno svjedočanstvo o postojanju barem četiri dalmatinske biskupije krajem VIII. st. No potvrda o nazočnosti njihovih crkvenih poglavara na saboru u Niceji 787. govori malo o njihovu međusobnom odnosu i ništa o njihovoj sudbini tijekom većega dijela VII. i VIII. st. Postavljajući pitanje o odnosu srednjovjekovnih crkvenih središta spram njihovih (stvarnih ili fiktivnih) ranokršćanskih izvorišta, najvažnija i najbolje dokumentirana predaja jest ona splitske Crkve.

Na temelju niza srednjovjekovnih svjedočanstava oblikovanih unutar splitskoga crkvenoga ambijenta dugo se vjerovalo da do pravoga prekida crkvenoga života po padu Salone gotovo da nije ni došlo. Prema takvu shvaćanju, Salone je bila razorena, a njezino je stanovništvo naselilo Dioklecijanovu palaču prenijevši sa sobom i crkvenu organizaciju. Prijenos relikvija salonitanskih mučenika sv. Dujma i sv. Staša iz Salone u Split stoljećima je simbolički predstavljao poveznicu između »stare« i »nove Salone«, neprekinutu vezu splitske Crkve sa salonitanskom, a preko osobe njezina svetoga utemeljitelja i s apostolskim vremenima.

■ Sv. Dujam

Na tim se temeljima tijekom srednjega vijeka oblikovala bogata liturgijska i hagiografska tradicija, s vremenom obogaćivana različitim vjerovanjima, poput onoga da je ranosrednjovjekovni *Splitski evangelijarij* napisao sam sv. Dujam. Konačno i središnje historiografsko djelo hrvatskoga srednjovjekovlja, *Historia Salonitana* Tome Arhidakona, napisano je uvelike s nakanom da potvrdi tu staru splitsku predaju. Jezgra te »velike pripovijesti« jest uvjerenje da je splitska Crkva – preko Salone – ustanovljena na apostolskoj predaji utjelovljenoj u osobi sv. Dujma, kako se vjerovalo, učenika sv. Petra i prvoga salonitanskoga prvosvećenika. Ta je pripovijest neraskidivo povezana i s pričom o Ivanu Ravenjaninu, legendarnom obnovitelju salonitanske Crkve i prvom splitskom prvosvećeniku čije se djelovanje smještalo u VII. st. No prihvaćanje niza danas utvrđenih činjenica, poput one da je sv. Dujam bio mučenik Dioklecijanova doba, a ne učenik apostolskoga prvaka, postupno je dovelo do sumnje i u niz drugih elemenata najranije splitske hagiografije, odnosno crkvene povijesti.

Ponekad žučljiva polemika oko autentičnosti splitske tradicije, sudbine relikvija salonitanskih mučenika i uopće početaka splitske Crkve, započeta krajem XIX. i nastavljena tijekom čitava XX. st., ni do danas nije završena. No uz povremeno obnavljane argumente u prilog vjerodostojnosti Tomine priče, znatan broj istraživača u najnovije je vrijeme sve skloniji prihvatiti pretpostavku u prilog pomicanja obnove/osnutka Splitske (nad)biskupije na kraj VIII. st. Koju god tezu o obnovi/osnutku biskupije prihvatili, splitska se crkvena povijest može pouzdano pratiti tek od kraja VIII. st. Pitanje pak njezine nadbiskupske časti i jurisdikcijske nadležnosti bilo je nedvosmisleno riješeno tek na splitskim saborima početkom X. st., kad je potvrđena jurisdikcija splitskoga prvosvećenika kao metropolita Dalmacije i Hrvatske.

Nakon spomenutih popisa četvorice dalmatinskih biskupa, krajem 805. u izvorima se pojavljuje i zadarski biskup (prvi put nakon početka VII. st.) u osobi Donata koji je u društvu gradskoga duksa Pavla posjetio Karla Velikoga u Diedenhofenu. Nagađanja o crkvenoj pripadnosti njegove biskupije i njegovim političkim sklonostima podijelila su stručnjake te su jedni u njemu bili skloni vidjeti »franačkoga čovjeka« (N. Budak), a drugi »službenika vjernoga caru i svojemu patrijarhu« (P. Vežić). No svim je osvrtima na njegovo djelovanje zajedničko naglašavanje njegova velikoga značenja. Ta je prosudba utemeljena na vrjednovanju njegovih zasluga. Pripisuju mu se diplomatska misija u Carigrad, prijenos relikvija sv. Anastazije te izgradnja rotonde sv. Trojstva u Zadru. Nedavno uočena bilješka franačkoga biskupa Amalarija iz Metza (o. 775. – o. 850.) koji je na putu u Carigrad ljeti 813. boravio u Zadru zadarskoga crkvenoga poglavara naziva nadbiskupom. Taj intrigantan anakronizam (Zadar je bio uzdignut na položaj nadbiskupije tek sredinom XII. st.) teško je protumačiti, ali nije nemoguće da odražava zbunjenost franačkoga promatrača pred specifičnim (i neriješenim) položajem »latinskoga« biskupa koji je ujedno i crkveni poglavar metropole bizantske pokrajine. Sve u svemu, pitanje crkvenoga položaja Zadra, kao sjedišta carske pokrajine, i Splita, kao nasljednika nekadašnje metropolije, u ranom IX. st. tek iščekuje razjašnjenje.

Nekadašnji solunski vikarijat osnovan početkom V. st., kao uostalom i čitav istočni Ilirik – nekad jurisdikcijski podređen rimskom biskupu kao »patrijarhu Zapada« – u drugoj je polovici IX. st. konačno

■ Crkva sv. Donata u Zadru

iskliznuo iz načelne rimske crkvene jurisdikcije. Za razumijevanje rimsko-hrvatsko-dalmatinskih crkvenih odnosa u drugoj polovici IX. st. važno je imati u vidu širi kontekst papinske politike u Iliriku. Važan cilj te politike bilo je nastojanje da se mlada bugarska Crkva privuče pod rimsku jurisdikciju, kamo je područje Bugarske preko vikarijata u Solunu u kasnoj antici i pripadalo. Oris tih nastojanja osobito je vidljiv za pontifikata četvorice papa: Nikole I. (858. – 867.), Hadrijana II. (867. – 872.), Ivana VIII. (872. – 882.) i Stjepana VI. (885. – 891.). No unatoč njihovim početnim uspjesima, nastojanje tih papa oko utvrđivanja crkveno-jurisdikcijskih prava na širem području nekadanjega Ilirika doživjelo je krajem IX. st. svoj slom i u Bugarskoj (porazom papinske politike na saboru u Carigradu 869.) i u Panoniji (najprije zbog otpora franačkoga klera, a potom i propašću slavenskih panonskih kneževina pred udarom Mađara između 895. i 906.). Na spomenutom carigradskom saboru rimsko je poslanstvo bilo poniženo pojavom bugarskih poslanika koji su od okupljenih zatražili da odluče pod čiju jurisdikciju ima pripasti bugarska Crkva. Okupljeni istočni patrijarsi odlučili su da, s obzirom na to da je Bugarska tada pripadala Istočnomu Carstvu, i njezina Crkva treba biti podvrgnuta carigradskom patrijarhu. Patrijarh Ignacije odbio je pročitati pismo s papinim primjedbama te je ubrzo zaredio arhiepiskopa i sedam episkopa za Bugarsku. Uskoro su latinski svećenici koji su djelovali na području vlasti kana Borisa bili »zamoljeni« da napuste Bugarsku. Takav razvoj situacije učinio je Hrvatsku i Dalmaciju graničnim područjem rimske crkvene jurisdikcije te u tom kontekstu treba razumjeti i aktivnosti Svete Stolice na istočnoj jadranskoj obali krajem IX. i početkom X. st.

Osnutak i sudbina Ninske biskupije

Upravo u vrijeme intenzivne diplomatske aktivnosti na relaciji Rim – Bugarska – Carigrad javljaju se i

najstarija svjedočanstva o osnutku »hrvatske Crkve« u Ninu. Iako su povjesničari na pitanje o vremenu osnutka biskupije ponudili različite odgovore, prvo svjedočanstvo o njezinu postojanju potječe iz pisma pape Nikole I. (858. – 867.). Najvažnije svjedočanstvo o odnosu papa spram nastanka i oblikovanja Ninske biskupije jest pismo pape Nikole I. ninskomu kleru, ali i pismo pape Ivana VIII. izabranomu ninskomu biskupu Teodoziju. U prvom pismu papa kori ninski kler, upozoravajući ih da ne smiju mimo njegova dopuštenja utemeljiti Crkvu. Očito je riječ o odrazu činjenice da je biskupija već bila ustanovljena. Hrvatski su povjesničari uglavnom prihvatili mišljenje da je biskupija bila osnovana za pontifikata Nikole I. i vladanja kneza Domagoja (864. – 867.). Kontekst za tu akciju nude okolnosti tzv. Focijeve shizme, kad su dalmatinski biskupi pristali uz toga odmetnutoga carigradskoga patrijarha odijelivši se od zajedništva s Rimskom Crkvom.

Osnutak Ninske biskupije iznimno je važan događaj za hrvatsku crkvenu povijest. Tim je činom prvi put na prostoru Hrvatske kneževine utemeljena crkvena organizacija neovisna o dalmatinskim biskupijama. Unatoč prigovorima o neprikladnosti mjesta za uspostavu biskupskoga sjedišta, Nin ipak nije bio potpuno nevažno mjesto u antici. Kao vjerojatno sjelo arhiprezbitera podređenoga zadarskomu biskupu, Nin je i nakon dolaska Slavena/Hrvata, imao nekoliko crkava i bio naseljen kršćanskim stanovništvom. Imajući to u vidu malo je vjerojatno da su crkvenu organizaciju tamo uspostavili tek Franci. No ne smije se izgubiti iz vida ni značenje Nina kao važne strateške točke na »ulazu u Hrvatsku«. U Ninu je počinjala *Velika cesta*, »žila kucavica« rane kneževine koja je vodila prema Kninu i dalje na jug. Nema sumnje da su se tijekom IX. st. njome obilato koristili upravo brojni došljaci iz sjeverne Italije: misionari, trgovci i klesari, ali i papini poslanici na putu za Bugarsku.

■ Papa Nikola I.

■ Crkvice sv. Križa
u Ninu

Premda se isprva suprotstavljao osnutku biskupije, Nikola I. je, u tim za papinske interese u Iliriku teškim vremenima, *de facto* priznao postojanje »hrvatske Crkve«, inzistirajući na njezinoj podređenosti Petrovoj stolici. Tom je odlukom spriječena mogućnost širenja carigradskoga crkvenoga utjecaja na zapad, a Hrvatska je dobila neovisnu crkvenu hijerarhiju s jurisdikcijom nad najvećim dijelom nekadašnje Salonitanske metropolije. Šire okolnosti i razlozi osnutka Ninske biskupije čine se očitima: Focijeva shizma, otpor priklanjanju dalmatinskih biskupa Carigradu, želja hrvatskih kneževa za uspostavom vlastite crkvene organizacije i sl. No na pitanje o nakanama mjesnoga klera i hrvatskoga vladara glede crkvene jurisdikcije nov osnovane biskupije teško je odgovoriti. Postoje, naime, naznake da je ninska Crkva imala biti podvrgnuta akvilejskomu patrijarhu, što bi se moglo razumjeti u kontekstu snažnih utjecaja iz sjeveroistočne Italije. Ti su utjecaji na ninskom području, kao uostalom i u čitavoj Kneževini, danas uočljivi tek u ostacima arhitekture i crkvenoga namještaja.

Osim crkvenoga i kulturnoga života, za takvu se pretpostavku može ocrtnati i moguć politički kontekst. Naime, kako se čini, furlanski su vojvode, još od karolinškoga prodora u Panoniju krajem VIII. st. bili odgovorni za organizaciju »tampon zone« na obodu Panonije i u dubljem zaleđu istočne jadranske obale. Isprepletenost svjetovne i crkvene elite na jugoistočnom obodu Carstva upućuje na važnu ulogu langobardskih elita iz Furlanije. Političko sjedište furlanskoga vojvode bilo je u Čedadu (Cividaleu), u kojem se još od 773. nalazilo i sjedište akvilejskoga patrijarha. Ukratko, čini se razložnim osnutak biskupije povezati s političkim djelovanjem furlanskih vojvoda

i nazočnošću franačkoga, odnosno langobardskoga klera u Hrvatskoj.

Ninska biskupija, pokrivajući najveći dio Hrvatske kneževine, bila je u prostornom smislu vrlo velika. Istovremeno, dalmatinske biskupije, unatoč svojoj posvjedočenoj ranokršćanskoj tradiciji i »čvrstom kanonskom položaju«, u prostornom su smislu bile sitne, stisnute unutar uskih granica svojih gradskih agera. Splitski biskupi, ali i drugi pretendenti na mjesto metropolita vjerojatno su teško prihvaćali takvo stanje. Povratak dalmatinskih biskupija u potpuno zajedništvo s Rimskom Crkvom poklopio se sa smrću splitskoga nadbiskupa Marina 887. Želja dalmatinskoga klera da povrati utjecaj u unutrašnjosti Dalmacije poklopila se s interesom hrvatskoga kneza (i »njegova« biskupa) da pruži svoj utjecaj na područje bizantske Dalmacije i stare priobalne gradove. Obje su strane nesumnjivo željele »obnovu nekadašnje cjelovite salonitanske crkvene pokrajine, u kojoj bi bilo ostvareno jedinstvo Crkve na hrvatsko-dalmatinskom području« (N. Budak). U takvim prilikama, ninski biskup Teodozije zasjeo je 887. i na splitsku nadbiskupsku stolicu. Posvećenje nije zatražio od rimskoga prvosvećenika, nego se zaputio u Akvileju gdje ga je posvetio patrijarh Walpert. Jedan od očiglednih razloga (iako vjerojatno ne i jedini) zašto po posvećenje nije otišao u Rim bila je i činjenica da je, uz položaj splitskoga nadbiskupa, pokušao zadržati upravu i nad ninskom Crkvom. Takav nekanonski postupak ozlovoljio je papu Stjepana VI., koji je ipak bio spreman priznati uspostavljeno stanje, pod uvjetom da Teodozije dođe po palij u Rim. Nije poznato kako su na Teodozijev pokušaj gledali dalmatinski biskupi, no posvetivši Teodozija za splitskoga biskupa, papa je sasvim izvjesno pokušao obnoviti metropoliju u njezinim nekadašnjim granicama. Takvu se rješenju suprotstavio zadarski biskup, a i Teodozijevo odbijanje da napusti Ninsku biskupiju sasvim izvjesno

nije pridonijelo uspjehu papinih nastojanja. Teodozijevo smrću 892., ninska Crkva ponovno se našla odvojenom od dalmatinskih biskupija, a za njezina je biskupa izabran Aldefreda, što svjedoči o nastavku akvilejskoga utjecaja u Ninu. Do konačnoga rješenja odnosa između Nina i Splita doći će tek na splitskim saborima 925. i 928.

■ Splitski crkveni sabor 925. godine kako ga je potkraj 19. stoljeća vidio istaknuti hrvatski slikar Celestin Medović.

Splitski sabori (sinode) 925. i 928.

Okolnosti sazivanja splitskih sabora

Za pontifikata Ivana X. okupio se 925. crkveni sabor u Splitu na kojem su sudjelovali papinski poslanici palestrinski kardinal Lav i ankonitanski biskup Ivan. Papinski su poslanici donijeli papina pisma splitskomu nadbiskupu i njegovim podanicima te hrvatskomu kralju Tomislavu i zahumskom knezu Mihajlu. Zaključci sabora sačuvani su u znatno kasnijem prijepisu, također u kolekciji izvora poznatoj kao *Historia Salonitana Maior*. Autentičnost svjedočanstva sačuvanoga u odlukama sabora i pismima pape Ivana X. (914. – 928.) i Lava VI. (928. – 929.) dovodila se u više navrata u pitanje, međutim, postoji dovoljno razloga da se barem jezgra njihova sadržaja prihvati kao vjerodostojna. Zaključci sabora i uz njih vezana svjedočanstva daju dragocjen uvid u stanje crkvene organizacije na području Salonitansko-splitske metropolije svjedočeći također i o rastućem papinskom utjecaju stojeći kao poveznica između nastojanja papa IX. st. i odrješite akcija reformskih papa u XI. st.

Odluke prvoga sabora oblikovane su u petnaest točaka, od kojih je zacijelo najvažnija ona o uspostavi Splitske metropolije kao nasljednice salonitanske Crkve s jurisdikcijom nad čitavom Dalmacijom i prostorom Hrvatske kneževine. Podvrgavanje ninskoga biskupa splitskomu metropolitu posebno je naglašeno zasebnom odlukom. Osim pitanja o granicama među biskupijama i reguliranja niza unutarcrkvenih disciplinskih i administrativnih pitanja, utvrđena je nerazrješivost ženidbe te su donesene odluke o školovanju pripravnika za svećeničku službu i niz drugih. Za hrvatsku crkvenu povijest osobito je važna odluka protiv slavenskoga klera kojom je uskraćeno svećeničko ređenje svim kandidatima koji ne znaju

■ Oba su splitska crkvena sabora po svoj prilici održana u katedrali sv. Duje, nekadašnjem mauzoleju cara Dioklecijana i središtu tadašnjega i današnjega Splita. Ulaz u katedralu i pogled na dio Peristila na razglednici iz kraja 19. stoljeća

latinski. Izražavajući svoju zabrinutost zbog nepravilnosti u slavenskom bogoslužju, kako je smatrao, nadahnutim utjecajem »Metodova nauka« (*Methodii doctrina*), Ivan X. zauzeo je vrlo suzdržano stajalište prema uporabi slavenskoga jezika u bogoslužju. Nije, dakako, tu riječ tek o jezičnim problemima u modernom smislu, nego o opasnosti da se iza »nerazumljiva« jezika ne kriju i doktrinarne zablude. Stoga je, zauzimajući oprezno stajalište, papa zatražio od hrvatskoga vladara zabranu slavenskoga bogoslužja i uz nju obvezu poučavanje svećeničkih kandidata isključivo u latinskoj tradiciji. Zabrinutost koju je pokazao Ivan X., a potvrdile odluke sabora, nedvosmisleno svjedoči o živoj prisutnosti slavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj. No to svjedočanstvo ipak ne podupire romantične predodžbe o »narodnoj« tradiciji koja je zaprijetila ugroziti opstojnost latinskoga bogoslužja i pismenosti. Suvremeno svjedočanstvo ne daje povoda ni smatrati Grgura Ninskoga zaštitnikom glagoljice i slavenske tradicije.

Pozadina nastojanja oko latinizacije

Unatoč tradicionalnoj podređenosti dalmatinske Crkve rimskoj jurisdikciji, njezin je rubni položaj spram područja pod snažnijim utjecajem carigradske Crkve odredio njezino osobito mjesto unutar latin-

skoga kršćanskoga svijeta (srednjovjekovnim rječnikom *Christianitas*). Važnost prostora nekadašnje Salonitanske metropolije kao područja »tampon zone« u IX. i X. st. nije nestala ni poslije, uvelike određujući odnos reformističkih papa XI. i XII. st. spram Dalmacije i Hrvatske. Glede širega konteksta splitskih sinoda, valja podsjetiti da su se naznake »granica između slavenskih područja koja danas nazivamo *Slavia latina* i *Slavia orthodoxa*« (M. Garzaniti) počele ocrtavati u dubljem jadranskom zaleđu već u IX. st. Kratkotrajno okretanje Bugarske zapadnomu kršćanstvu za kana Mihaela Borisa potaknulo je u Rimu nade da će se Bugarska, želeći izbjeći ovisnost o moćnoj carigradskoj Crkvi, »vratiti« u okrilje Rimske Crkve. No taj je pokušaj obnove rimske jurisdikcije na području nekadašnjega solunskoga vikarijata propao i povijest bugarske Crkve tijekom idućih stoljeća obilježena je snažnim bizantskim utjecajem. U skladu s istočnom tradicijom, u Bugarskoj je ustrojena crkvena organizacija, koja je u bogoslužju rabila crkvenoslavenski jezik. Taj je jezik, postavši »jezik Crkve i kulture« bio snažan čimbenik povezivanja govornika različitih slavenskih dijalekata, ali i potencijalno snažno sredstvo kristijanizacije.

Širenje bugarskoga političkoga i crkvenoga utjecaja prema Jadranu predstavljalo je stoga iz rimske perspektive opasan izazov latinskomu kršćanstvu. Dodaju li se tomu i postojeća politička ovisnost, odnosno kulturne veze dalmatinskih gradova s Bizantskim Carstvom, ne treba čuditi da je ta tradicija shvaćena kao prijetnja latinskim biskupijama u dalmatinskim gradovima i izazov papinstvu koje se u to doba sve više okretalo germanskomu svijetu. Zabrana slavenskoga bogoslužja na splitskim saborima značila je konkretan čin otpora širenju bizantskih kulturnih utjecaja. Istovremeno učvršćivanje jurisdikcije bugarske Crkve (Ohridske arhiepiskopije) na području Raške

pridonijelo je tomu da prostor ranosrednjovjekovne Srbije čvršće poveže s kršćanskim istokom. Razdobljem intenzivne »bizantinizacije« Bugarske i Srbije može se smatrati vrijeme bugarsko-bizantskoga rata (963. – 1025.) prilikom kojega je došlo do snažnijega povezivanja grčkoga i slavenskoga elementa unutar Istočnoga Rimskoga Carstva. Zacrtaivanje granice, »obilježene na prvome mjestu kolanjem liturgijskih knjiga pisanih latiničnim i ćiriličnim pismom« (M. Garzaniti), nije, dakako, značilo prekid kulturnih dodira i prožimanja. Štoviše, upravo je proces marginalizacije glagoljice u Bugarskoj označio početak zasebnoga razvoja hrvatske glagoljske tradicije. Papa Ivan X. nije uspio suzbiti slavensku tradiciju u Dalmaciji; štoviše, pitanje liturgijskoga jezika zapravo i nije bilo u središtu rasprave na splitskim saborima. Zabrana uporabe slavenskoga jezika zapravo je bila tek mlaka osuda koja je ostavila otvorenom mogućnost njegove uporabe. Staroslavenska liturgijska tradicija, danas s pravom smatrana posebnošću i bogatstvom hrvatske kulture, sačuvala je na osobit način elemente bizantske tradicije unutar latinskoga kršćanstva doživljavajući svoj pravi procvat tek u razvijenom srednjem vijeku.

Bizantski se kulturni utjecaj uistinu može prepoznati u nizu običaja koji su, iz perspektive kanonskoga prava kakvo se oblikovalo na Zapadu tijekom XI. st., bili neprihvatljivi. U Dalmaciji su pojave poput ženidbe biskupa (slučaj splitskoga nadbiskupa Dabrala koji je navodno tvrdio da ima pravo na ženidbu »prema pravu istočne Crkve«), ostali prilično česti. Temeljni mehanizam rješavanja takvih nepravilnosti bilo je slanje papinskih legata, nametanje biskupa i uplitanje u mjesne crkvene prilike. Uz slanje legata i postavljanje reformskih biskupa, za provedbu reforme tijekom XI. st. od presudne je važnosti bila podrška hrvatskih vladara, konkretno Petra

Krešimira IV. (1058. – 1074.) i Dmitra Zvonimira (1076. – 1089.). Podrška prvoga potvrđena je nizom darovnica i potvrđenih veza s klerom u dalmatinskim gradovima. Zvonimir je pak uspostavio još tješnje odnose s papom Grgurom primivši od njega, konačno, i znakove kraljevske vlasti iz ruku papinskoga poslanika Gebizona. Sadržaj tom prigodom sročene Zvonimirove *zavjernice* nosi jasan biljeg reformskih nastojanja, odražavajući političko-teološki koncept prema kojemu su svjetovna i crkvena vlast bile podjednako odgovorne za dobrobit kršćanskoga društva, tj. Crkve kao mistična Kristova Tijela.

■ Krstionica s likom kralja Petra Krešimira IV.

Ishodi sabora 925.

Po završetku sabora 925. pokazalo se da nisu svi sudionici zadovoljni njegovim ishodom te je moguće pretpostaviti da su upravo ti nezadovoljnici tražili sazivanje novoga sabora u Splitu, već tri godine poslije toga. Na saboru je, kao papin poslanik, ovoga puta, tj. 928. nazočio i biskup Madalbert, koji je u Splitu zastao na povratku iz Bugarske gdje je boravio zbog sklapanja mirovnoga sporazuma između Hrvatske i Bugarske. Ključni problem na drugom saboru bio je sukob između ninskoga biskupa Grgura i splitskoga nadbiskupa Ivana. Napetost između dvaju crkvenih središta na prvom saboru nije bila uklonjena. Stoga je papa, nastojeći posredovati, obojicu biskupa pozvao u Rim obznajući nakanu da pokaže snagu

■ Spomenik kralja Petra Krešimira IV. u Šibeniku

prvenstva nasljednika sv. Petra i potvrdi svoje prvenstvo u rješavanju pastoralnih i organizacijskih pitanja sveopće Crkve. Problem je razriješen sporazumom u kojem je veliku ulogu igrao hrvatski vladar. Ninu je saborskom odlukom osporeno pravo da bude biskupijsko središte, a Grguru koji je time ostao bez biskupske stolice, ponuđeno je da prijeđe u neku od tri prazne biskupije: Sisačku, Skradinsku ili Delminijsku. Gledano iz kanonske perspektive, naselje »bez prošlosti« poput Nina, unatoč svojem važnomu strateškomu položaju i značenju za hrvatske vladare, imalo je malo šanse u nadmetanju s nekadašnjim metropolitanskim središtem kakvim se uspješno predstavila splitska Crkva pozivajući se na bogatu salonitansku tradiciju. Odluku sabora potvrdio je i novi papa Lav VI. uputivši Grgura na službu u Skradin.

Rezultate splitskih sabora s obzirom na sudbinu Ninske biskupije ne treba, kao što je često bio slučaj u domaćoj historiografiji, tumačiti kao katastrofu. Neuspjeh ninskoga biskupa Grgura nije bio nikakav slom »nacionalnih interesa«, a njegovo djelovanje, koliko je poznato iz izvora, ne podržava

njegovanje mitološke slike o Grguru Ninskom kao branitelju slavenskoga bogoslužja koju je stvorila liberalna historiografija ranoga XX. st. Višedesetljetne napetosti koje su kulminirale na saborima 925. i 928., rezultirale su, doduše, ukidanjem Ninske biskupije, a njezino uklanjanje u postojeću crkvenu organizaciju širenjem jurisdikcije splitske Crkve na područje hrvatske države. No, s druge strane, čini se da je hrvatski vladar, koristeći se svojim strateškim položajem između Rima, Carigrada i Bugara, to širenje zapravo dopustio, za što mu je

u zamjenu bio odobren status upravitelja carske pokrajine Dalmacije. Ukidanje Ninske biskupije bilo je u tom smislu velik korak prevladavanju jaza između mlade, gotovo tek pokrštene zajednice vjernika u Hrvatskoj kneževini i nasljednica ranokršćanskih biskupija u dalmatinskim gradovima. Stoga se zbivanja oko osnutka i ukidanja Ninske biskupije mogu ukratko opisati kao proces postupnoga ispreplitanje hrvatske i dalmatinske crkvene organizacije, popraćene prodiranjem utjecaja hrvatskoga vladara u dalmatinske gradove i učvršćivanjem papinske jurisdikcije na području nekadašnje Salonitanske metropolije.

Položaj splitske Crkve nakon sabora

Potvrda splitskoga nadbiskupa kao nasljednika salonitanskih prvosvećenika i uspostava njegove metropolitanske vlasti nad čitavom Hrvatskom, Dalmacijom i Zahumljem označila je ujedno i vrhunac teritorijalnoga širenja jurisdikcije splitske Crkve. U zaključcima sabora iz 928. među biskupijama podređenim splitskomu metropolitu spominju se tri utrnete biskupije: Skradinska, Sisačka i Delminijska. Nadalje, navode se biskupije smještene zapadno od Splita (Zadarska, Rapska, Krčka i Osorska) i istočno od Splita (Stonska, Dubrovačka i Kotorska). Na toj podlozi oblikovat će se i crkveno shvaćanje o »dvije Dalmacije«, pri čemu pojam Gornja Dalmacija (*Dalmatia Superior*) označava područje oko i južno od Dubrovnika, a Donja Dalmacija (*Dalmatia Inferior*) područje između Krka i Splita. Niz okolnosti doveo je već krajem X. st. do osipanje Splitske metropolije. Iz njezina sastava izdvojit će se najprije Dubrovnik sa sufraganima, a potom će i uzdignuće Zadra na položaj nadbiskupije povući za sobom još nekoliko nekadašnjih splitskih sufragana. Kao ishod svih tih trvenja, područje jurisdikcije splitskoga metropolita do kasnoga će se XII. st. više nego prepoloviti.

Odluke splitskih sabora 925. i 928.

Odluke prvoga sabora sačuvane su u cjelovitom obliku, a o drugom svjedoči pismo Ivana X. upućeno splitskomu nadbiskupu Ivanu i zadarskomu biskupu Forminu, spomen održavanja drugoga sabora pod predsjedanjem papinskoga izaslanika u Bugarskoj Madalberta te konačno pismo njegova nasljednika Lava VI. (925. – 929.) upućeno zadarskomu i ninskomu biskupu u kojem se papa osvrće na prigovore ninskoga biskupa Grgura i općenito potvrđuje neke od odluka prethodnoga sabora.

Zaključci sabora 925.

1. Budući da je nekoć blaženi Dujam bio poslan od apostola Petra u Solin da propovijeda, određuje se da ona crkva i grad gdje počivaju njegove svete kosti ima prvenstvo nad svim crkvama ove pokrajine i da zakonito dobije metropolitски naslov nad svim njezinim biskupijama, i to tako da se samo po zapovijedi onoga biskupa koji po milosti Božjoj dobije tu stolicu mogu održavati sinode i posvećivati biskupi, jer je Gospod rekao: »Gdje bude tijelo, tu će se skupljati i orlovi.«
2. U svim crkvama za koje se otprije zna da su u njima stolovali biskupi, a sada ima dovoljno svećenstva i naroda unutar granica takve biskupije, neka se postavi biskup; jer prema kanonskim propisima nije slobodno postavljati biskupe u malim gradovima ili selima, da biskupsko ime ne gubi ugled. Nadalje, neka onaj koji još nema biskupije primi ispražnjenu biskupiju po odluci metropolita i uz suglasnost ostalih biskupa.
3. Budući da se granice određene od otaca nipošto ne smiju pomicati, neka se svaki biskup drži

određenih mu granica i neka nikako ne zadire u područje tuđe biskupije. Samo u vlastitoj biskupiji pripada mu pravo da krsti, posvećuje crkve ili zaređuje svećenike i da kao nadležni biskup podjeljuje (vjernicima) krizmu.

4. Posjedi crkava, koje su u čast svetaca dali darovatelji za svoje grijehe, neka se nipošto ne daju u vlasnost svjetovnjacima, jer ono što je jedanput posvećeno Bogu, ne smije više biti podvrgnuto ljudskoj vlasnosti.
5. Ako su koje crkve ili posjedi ispravom vjernika pod prijetnjom izopćenja predani glavnoj crkvi blaženoga Petra apostola, nipošto joj se ne smiju oduzimati, jer se i darovatelj i ono što je darovano nalaze pod zaštitom Kristova ključara Petra.
6. Ako dopuštanjem Božje providnosti u narodnoj buni bude ubijen vladar zemlje, budući da ono što počinu mnogi ostaje nekažnjeno, moraju oni koji su svjesni krivnje zbog tog zlodjela davati milostinju za njegovu dušu. Ako je pak sagrađio kakvu crkvu ili oslobodio robove, moraju to braniti, a njegovu ženu ili djecu dobrotivo zaštićivati.
7. Ako koji pakosnik, zadahnut đavolskim duhom, po vlastitom naumu, kao Juda, ubije svojega gospodara, neka kao prognanik čini pokoru s kamenom obješenim o vrat i opasan željeznim obručem.
8. Što se tiče dubrovačkoga i kotorskoga biskupa, kojih je stolica, kako se pouzdano zna, samo jedna, neka tu biskupiju između sebe pravedno podijele tako da ako jedan od pastira te Crkve

umre, drugi biskup upravlja njegovom Crkvom, dok ne bude posvećen novi biskup.

9. Što se tiče biskupa Licinija, neka bude zadovoljan i neka ostane u biskupiji za koju je posvećen. Ako pak taj Licinije ne ostane zakonito u svojoj biskupiji kao njezin baštinik, nego kao došljak i stranac dođe u svoju prvašnju biskupiju i htjedne radije tu boraviti, neka ostane, ali kao svećenik. Nadalje, neka nitko ne služi misu u biskupskoj ili župnoj crkvi dok ju njezin biskup ne posveti po kanonskim propisima. Ako to od sad koji drznik bude protiv navedene odredbe u njoj činio, neka se isključi iz našega kolegija.
10. Neka se koji biskup naše pokrajine ne usudi promaknuti na bilo koji stupanj ikoga koji rabi slavenski jezik, da služi Bogu bilo kao svjetovni svećenik ili kao redovnik. Nadalje, neka mu ne dopusti da služi misu u njegovoj biskupiji, osim ako bi bila oskudica svećenika; samo po odobrenju rimskoga pape može mu dopustiti da obavlja svećeničku službu.
11. Neka biskup Hrvata zna da je, kao i svi mi, podložan našoj metropolitanskoj Crkvi.
12. Ako bi pak kralj i velikaši hrvatski htjeli da sve biskupske dijeceze unutar granica naše metropolije podvrgnu pod vlast svojega biskupa, neka ni jedan od naših biskupa po čitavoj njihovoj zemlji niti krsti niti posvećuje crkve ili svećenike. Ipak, tko god za potrebe svoje duše pristupi k nama i zamoli da u našim sjedištima bude zaređen ili kršten ili da dobije potvrdu, neka mu svaki biskup po čitavoj pokrajini to pruži bez ustručavanja. Uostalom, neka oni

zajedno sa svojim biskupom odgovaraju Bogu za sve ono u čemu zbog njih bude trpio nauk kršćanske vjere. Naša je savjest pred Bogom čista.

13. Neka u crkvi na području koje je ubijen svećenik nitko ne služi misu prije nego što sam ubojica ili narod ne dade zadovoljštinu, kako se učini prikladnim tamošnjemu biskupu. Neka svećenici ne uništavaju crkvene stvari. Jednom preuzeta crkva neka se ne napušta bez razloga. Bude li koji drukčije radio, neka bude izopćen dok ne naknadi što je upropastio i dok crkva ne dobije natrag svoje.
14. Vlastite žene neka se ubuduće ne otpuštaju nego jedino zbog preljuba. Ako je pak tko već otpustio svoju ženu, neka tako ostane. Neka gospodari daju na nauke one svoje robove koji god žele postati svećenici. Gospodari neka robove oštro kore ne kao strance nego kao svoje, a robovi neka ih rado slušaju.
15. Ako svećenik ne živi suzdržljivo sa ženom koju je prvu imao, neka radi suzdržljivosti ne stanuje s njom. Oženi li se pak drugom, neka bude izopćen.

POGLAVLJE

5

5.

GLAGOLJAŠTVO U VRIJEME KRALJA TOMISLAVA

Počeci glagoljaštva

Glagoljaštvo, pojam koji sažima pisanu kulturnu baštinu na glagoljici i hrvatskoj ćirilici, svoje korijene ima u IX. st. i misiji svetih Konstantina Ćirila i Metoda. Na poziv moravskoga kneza Rastislava 863. godine, bizantski car Mihael III. šalje dvojicu učene braće iz Soluna, Konstantina Filozofa i Metoda u Moravsku. Moravska je srednjovjekovna država smještena na prostoru današnje južne Češke i središnje Slovačke, a po svojoj je važnosti u srednjem vijeku bila kao i Hrvatska, zemlja koju treba privesti kršćanskoj vjeri i kulturi.

Budući da su Moravljane pokrstiti franački misionari iz Salzburške nadbiskupije, nedostajalo je izgraditi kršćansku kulturu temeljenu na razumijevanju onoga što se u bogoslužju naviješta i moli. Na poziv kneza Rastislava bizantski učenjak (otud i naslov Filozof) Konstantin i njegov brat Metod stvaraju pismo – glagoljicu (obloga tipa) te prevode s grčkoga na starocrkvenoslavenski jezik biblijske i potrebne bogoslužne knjige. U stvaranju jezika koji danas zovemo starocrkvenoslavenski (ili staroslavenski), Konstantin i Metod rabe slavenski jezik puka koji je živio u okolici grčkoga grada Soluna.

Dolaskom u Moravsku, Sveta braća počinju propovijedati i naučavati na jeziku koji je moravski slavenski narod razumio. Previde i bogoslužne knjige rimskoga obreda – onoga istoga obreda po kojemu su Moravljani pokršteni i na kojem su slušali svetu misu, ali nisu razumjeli jer nisu znali latinski jezik. Ondje također Sveta braća okupljaju i učenike koji s njima rade na poučavanju moravskih Slavena.

Moravska je bila zemlja smještena između bizantske i rimske crkvene jurisdikcije. Kako bi dobili potvrdu i blagoslov svojega apostolata, Sveta braća odlaze u Rim na poziv pape Nikole I. te sa sobom nose relikvije svetoga Klementa I. pape te bogoslužne knjige koje su preveli na starocrkvenoslavenski jezik. U Rimu ih je primio papa Hadrijan II., blagoslovio je njihovo djelo simboličkim činom polaganja bogoslužnih knjiga na oltar bazilike sv. Marije Velike i slaveći svetu misu s njima. U Rimu je Konstantin postao monah i uzeo ime Ćiril. Ondje je i preminuo 869. godine, a pokopan je u bazilici sv. Klementa. Metod je posvećen za nadbiskupa i postao je papin legat (poslanik) za Moravsku i Panoniju, a dodijeljena mu je biskupska stolica sv. Andronika iz povijesnoga Sirmija. S učenicima se vratio u Panoniju gdje je, uz mnoge muke i progone od strane franačkoga i njemačkoga klera, nastavio započetu misiju. Nakon što je dovršio prijevod Svetoga pisma na starocrkvenoslavenski, preminuo je 885. godine. Do danas nije poznato gdje se nalazi njegov grob.

Nasljednik sv. Metoda bio je sv. Gorazd, kojega je – pod utjecajem njemačkoga klera i pape Stjepana V. koji je zabranio bogoslužje na starocrkvenoslavenskom jeziku – prognao knez Svetopluk. Sveti Gorazd i drugi učenici Svete braće napustili su Moravsku te se raselili u dva smjera: na istok prema Bugarskoj i bizantskom crkvenom području, te na jug, prema Jadranu, Dalmaciji, odnosno Hrvatskoj,

gdje je također bizantska Crkva imala jurisdikciju. Glagoljica, starocrkvenoslavenski jezik, bogoslužje rimskoga obreda uvriježit će se na hrvatskim prostorima od kraja IX. st.

Svetu braću Konstantina Ćirila i Metoda suzaštitnicima Europe proglasio je papa sv. Ivan Pavao II. 1989. godine apostolskim pismom *Egregiae virtutis*.

Glagoljaštvo kod Hrvata – dolazak i najstariji spomenici

U vremenu dolaska učenika svetih Ćirila i Metoda na naše prostore, dio Dalmacije bio je pod bizantskom vlašću. Bizantski je crkveni običaj dopuštao da se u bogoslužju rabe i oni jezici koji nisu bili dio tzv. trojezičnoga kanona, tj. jezici kojima je napisana Isusova osuda na križu: hebrejski, grčki i latinski. Rimski je pak običaj bio da se u bogoslužju i u čitanju Svetoga pisma rabi latinski jezik, koji je bio i sveti (sakralni, tj. bogoslužni) jezik i jezik kojim se od VI. st. govorilo u crkvenoj administraciji.

Kada i kako glagoljaštvo dolazi na hrvatske prostore, još uvijek nije do kraja poznato. Znanstvenici ističu da je došlo potihom, bez spektakularnih epizoda, među slavenski (tj. hrvatski) narod koji je živio u sklavinijama, zaleđu dalmatinskih gradova, te se ondje ukorijenilo, kao što se ukorijenilo u Moravskoj za vrijeme Svete braće.

Od svojega pojavka među Hrvatima glagoljaštvo je postupno oblikovalo hrvatski kulturni identitet. Od samih početaka vezano je uz bogoslužje, jer su glagoljski sakramentari, danas sačuvani u fragmentima (Bečki listići, Kijevski listići, Kločev glago-

■ Bečki listići

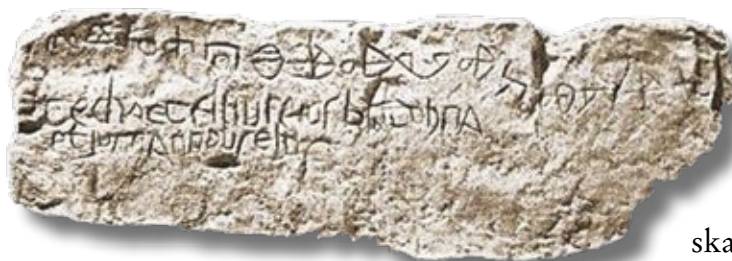
■ Kijevski listići

■ Plominski natpis

ljaš, Grškovićev i Mihanovićev odlomak apostola, i drugi), sadržavali tekstove za svetu misu i službu časova prevedenu s latinskoga na crkvenoslavenski jezik. I drugi su bogoslužni tekstovi sačuvani samo u fragmentima, listićima, jer su tijekom reforme bogoslužja u XIII./XIV. st. postali neuporabljivi.

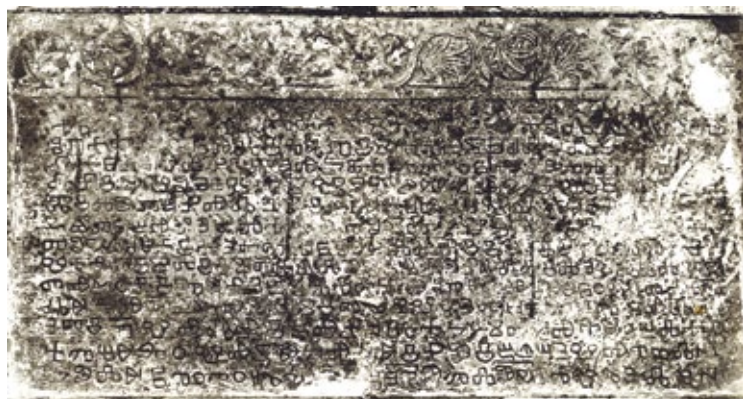
Tijekom XI. i XII. st., starocrkvenoslavenski jezik počinje se oblikovati kao hrvatski crkvenoslavenski jezik, tako stvarajući redakciju jezika koja će opstati do XVI. st. u bogoslužnim knjigama. Od XI. st. glagoljštvo postaje važan dio hrvatske pismenosti. Na glagoljskom pismu i hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku napisani su najstariji epigrafski spomenici: Plominski natpis, Valunska ploča i Krčki natpis na kvarnerskom području te Konavoski natpis i Natpis

■ Valunska ploča

iz Župe Dubrovačke na jugu, a svi se datiraju na XI. st. Najvažniji hrvatski glagoljski epigrafski spomenik jest Bašćanska ploča iz crkve sv. Lucije u Jurandvoru na otoku Krku, napisana oko 1100. godine.

Na njoj je u kamenu uklesana darovnica kralja Dmitra Zvonimira kojom daruje zemljište benediktincima glagoljašima samostana sv. Lucije.

■ Natpis na poznatoj Bašćanskoj ploči iz 1100. godine prvi je značajniji natpis na kamenu na glagoljici i u hrvatskoj redakciji staroslavenskog jezika.

Kroz srednjovjekovlje pojavit će se još jedno pismo, hrvatska ćirilica, koja će se u srednjoj Dalmaciji prožimati s glagoljicom, a od XIV. st. i s latinicom, te s natpisima i tekstovima pisanim crkvenoslavenskim, latinskim i hrvatskim jezikom. Stoga govorimo da je u srednjem vijeku hrvatska kultura bila trojezična.

Borba za opstanak – splitski sabori

Najstariji izričiti zapis o glagoljaštvu sadržan je u dvama pismima pape Ivana X. (914. – 928.), koja su napisana 925. godine. Jedno je upravljeno salonitan-skomu nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima, a drugo Tomislavu kralju Hrvata, Mihajlu knezu Humljana, Ivanu nadbiskupu i njegovim sufraganima te ostalim vlastima i puku u slavenskoj zemlji i dalmatinskim općinama. Oba su pisma vezana uz održavanje splitskoga sabora 925. godine, a danas su zapisana u spisu *Historia Salonitana Maior*. »Ta koji bi se odba- brani sin svete Rimske Crkve, kao što ste vi, radovao prikazati Bogu žrtvu na barbarskom jeziku?« – piše papa kralju Tomislavu. Papa je doznao da »neki napu- štaju evandeoski nauk, kanonske knjige i apostolske uredbe, pribjegavajući učenju Metoda, kojega (papa Ivan X.) ne nalazi ni u jednoj knjizi svetih otaca«.

U tim pismima glagoljaštvo je označeno pojmom »Metodov nauk« (*Methodii doctrina*), za koji papa tvrdi da ga nije našao među svetim piscima koje štuje Katolička Crkva. Budući da je riječ o nauku, vrijedno je napomenuti da je nauk Crkve onaj koji proistječe iz evanđelja i predaje crkvenih otaca i naučitelja, koja je pisana grčkim i latinskim jezikom te tako i razu- mljiva obrazovanim ljudima i kleru onoga vremena. Metodov nauk pisan je glagoljicom i starocrkveno- slavenskim jezikom, pismom koje latinski biskupi i svećenici nisu poznavali, a k tomu i jezikom koji

zapadna Crkva nije priznavala kao sveti (sakralni) ili bogoslužni jezik, koji također nisu razumjeli.

Pojam »Metodov nauk« nije nov u pismu pape Ivana X. Još je njegov predšasnik papa Ivan VIII. u pismu moravskom knezu Svetopluku pisao o Metodovu nauku, pod utjecajem njemačkoga svećenstva i biskupa. Nerazumijevanje starocrkvenoslavenskoga jezika i glagoljskoga pisma uvjetovalo je da se sveti Metod, zaređen i od Rima poslan nadbiskup Panonije mora više puta braniti pred papom za svojega života, a u slučaju splitskih sinoda i nakon smrti (preminuo je 885. godine). Međutim, papa Ivan VIII. promijenio je mišljenje o Metodu nakon što ga je saslušao te u pismu knezu Svetopluku piše novo pismo (naslovljeno *Industriae tuae*, 880. godine), gdje opravdava Metoda i piše da je on u svemu crkvenom naučavanju pravovjeran. O Metodovu nauku papinska pisma govore u smislu nauka i predaje vjere te onoga što se čini u bogoslužju svete mise, što nije bilo razumljivo latinskomu kleru.

Stajalište je pape Ivana X. bilo, kao i cjelokupnoga papinstva IX. i X. st., da se bogoslužje slavi na latinskom jeziku. Razlog tomu jest i taj što je bizantska, dakle istočna Crkva, dopuštala da se bogoslužje slavi na jeziku koji je narodu razumljiv, a u tome starocrkvenoslavenski jezik nije bio jedini primjer (tu su još Armenija, Gruzija te zemlje Male Azije prije konačnoga osmanskoga osvajanja). Imati Crkvu koja govori latinski i slavi liturgiju na latinskom jeziku, značilo je da Rim ima prevlast i jurisdikciju nad tim područjem. Stoga je pitanje Metodova nauka isključivo pitanje liturgijskoga jezika, koji u svojoj pozadini ima i jurisdikciju i običaje druge Crkve.

Time glagoljaštvo na splitskom saboru nije spašeno, ali je stavljeno u okvire Katoličke Crkve. Još će na jednom saboru, onom 1060. godine biti ponovljeno da je za klerike koji žele primiti svete redove važno

znati i latinski jezik. U potvrdi zaključaka splitskoga sabora 1060. godine papa Aleksandar II. ponavlja: »Zabranjujemo od sada pod prijetnjom izopćenja Slavene (glagoljaše) promicati u svete redove ako ne nauče latinski.« Toma Arhiđakon pak pojačava spomenute odluke pišući da je splitska sinoda zatvorila glagoljaške crkve. Podupiratelji protureformске struje, biskupi kvarnerskoga otočja, ipak su ostali pri tome da dopuste uporabu glagoljice i starocrkvenoslavenskoga jezika u bogoslužju.

Glagoljaši su tako postali svećenici koji su znali dva sveta (sakralna) jezika: latinski i starocrkvenoslavenski, odnosno hrvatski crkvenoslavenski na našem prostoru od XII. st. Upravo im je to omogućilo da najvrjednije knjige zapadnoga kršćanstva, sakramentare, misale i brevijare prevode s latinskoga jezika na hrvatski crkvenoslavenski jezik, s latiničnoga na glagoljično pismo, te time stvore hrvatsku pisanu kulturu koja će u XIII. st. biti konačno priznata. Godine 1248. papa Inocent IV. dopustio je senjskomu biskupu Filipu i onim svećenicima koji znaju jezik da se crkvenoslavenskim jezikom služe u bogoslužju, slaveći Boga iz misala koji su pisani glagoljicom, »kako je to već i običaj«.

Biskup Grgur Ninski

Priča o Grguru Ninskom i danas je predmet povijesnih istraživanja. Jedni povjesničari tvrde da je Grgur postao »biskupom Hrvata« tek nakon prvoga splitskoga sabora, uz pomoć kralja Tomislava i njegovom željom da uz kraljevsku vlast nad dalmatinskim gradovima i zaleđem gdje su živjeli Hrvati pridobije i crkvenu vlast, a drugi pak tvrde da je Grgurova povezanost s glagoljaštvom slučajna, tj. o »hrvatskom« se biskupu govori u XI. kanonu splitskoga sabora, a o glagoljici u X. kanonu istoga sabora održanoga 925.

■ Ivan Meštrović
na fotografiji iz
druge polovine
dvadesetih godina.

godine. Je li Grgur Ninski htio imati crkvenu karijeru kao kraljevski i narodni vladar ili je doista nastupio kao branitelj glagoljaštva i hrvatskoga identiteta kao »biskup Hrvata«, i dalje će nam ostati nepoznato. Ipak, pamtimo ga kao biskupa koji se borio za svoju mladu biskupiju koju su nastanjivali većinom Hrvati te je htio Hrvate i njihovo – tada još mlado – glagoljaško bogoslužje sačuvati od prevage latinskoga jezika i bogoslužja na latinskom jeziku. Stoga ga je Meštrović u poznatom kipu koji stoji u Splitu i Varaždinu prikazao s uzdignutim prstom i čvrstim stavom.

Nakon splitskih sabora 925. i 1060. godine, i nakon Grgura Ninskoga, glagoljaštvo je »preživjelo« i zaživjelo na prostoru Hrvatskoga Kraljevstva, tj. na čitavu prostoru istočne obale Jadrana. Od XI. st. postaje oslonac i izvor hrvatskoga kulturnoga identiteta, pisane riječi i čuvar cjelokupne nacionalne povijesti. Glagoljaštvo se na našim prostorima potihom razvija, kao što je u naše krajeve i došlo. Postaje dio baštine rimskoga obreda, a k tomu i most između istočne i zapadne kršćanske bogoslužne tradicije. Glagoljaški svećenici, zasigurno potaknuti odlukama splitskih sabora, postaju dio učenoga klera Europe znajući i latinski i crkvenoslavenski jezik, ali ipak svećenici koji skrbe za narod koji je živio na rubu gradova i u širokim zaleđima nekadašnjih razvijenih pokrajina. Potvrdu svojega tihoga i predanoga pastoralnoga i kulturnoga rada glagoljaši dobivaju 1248. godine, kada papa Inocent IV. dopušta senjskomu biskupu Filipu da bogoslužje slavi na crkvenoslavenskom jeziku iz knjiga pisanih glagoljicom »u onim zemljama u kojima se već upotrebljavaju«. Novi »branitelj« glagoljaštva postaje sveti Jeronim, kojemu biskup Filip u pismu papi Inocentu pripisuje autorstvo glagoljice i glagoljaškoga bogoslužja. Isto dopuštenje papa daje 1252. godine omišaljskim benediktincima, a po tim dopuštenjima stvara se zamah razvoju hrvatske knji-

ge, koja svoj vrhunac ima u Prvotisku glagoljskoga misala 22. veljače 1483. godine. »Položaj hrvatskog glagoljštva na razmeđu istočne i zapadne kršćanske ekumene jedan je od najizrazitijih aspekata ćirilometodske baštine gdje je i hrvatska glagoljska književnost prostor civilizacijskog i kulturnog susreta Rima i Carigrada i u službi je europskog književnog i vjerskog jedinstva.« (Povijest Hrvata. Prva knjiga. Srednji vijek. ur. Franjo Šanjek, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 153.)

■ Sastavljeni spomenik
Grguru Ninskom
u ljevaonici
u Zagrebu

Spomenik Grgura Ninskoga od Ivana Meštrovića u dvorištu ljevaonice u Zagrebu

Foto V. Cvjetković

21

POGLAVLJE

6

6.

TOMISLAV NAKON TOMISLAVA

Kako je došlo do zamisli o proslavi Tisućgodišnjice?

Oblikovanje spomenute priče treba promotriti u kontekstu vremena u kojem je nastala, u doba kada su Hrvati bili razdijeljeni neprirodnim granicama u sklopu Austro-Ugarske Monarhije i kada je autonomna Trojedna Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija (ili Banska Hrvatska, kako je poznata u povijesnim radovima) kao nasljednica nekadašnjega Hrvatskoga Kraljevstva živjela sputana ograničenjima Hrvatsko-ugarske nagodbe u sklopu ugarskoga dijela Monarhije. Zbog toga je takva priča o jakom i neovisnom hrvatskom kralju koji je uz to pobijedio Mađare i protjerao ih preko rijeke Drave bila i svjetionik nade da bi se i tadašnji Hrvati mogli osloboditi mađarske prevlasti i obnoviti svoju snagu i neovisnost.

■ Tomislav, prvi kralj hrvatski ili ujedinjenje Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Ferde Quiquereza iz 1889. godine.

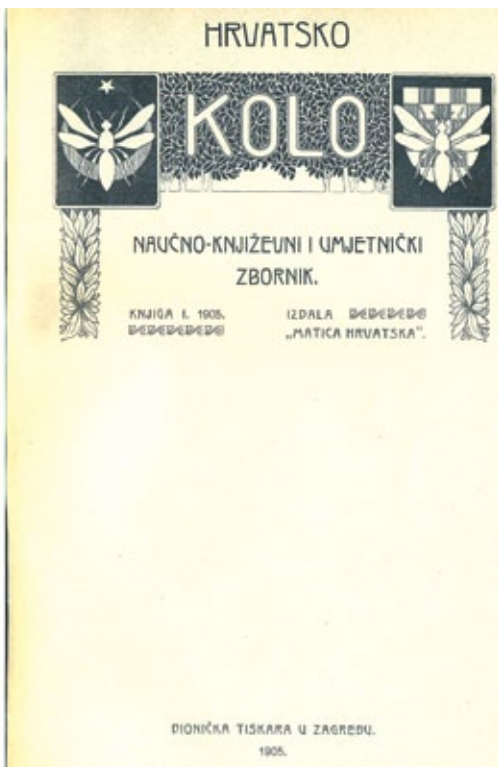

OTON IVEKOVIĆ.

KRUNIDANJE KRALJA TOMISLAVA.

■ *Krunidba kralja Tomislava* Otona Ivekovića iz 1905. godine i danas živi u javnosti posredovanjem nebrojenih reprodukcija. Jedna od prvih reprodukcija, ako ne i prva, jest ona objavljena u zborniku *Hrvatsko kolo* za 1905. godinu.

Do toga je doba opisana priča o Tomislavu bila dobro raširena u hrvatskoj javnosti, a osim radova povjesničara njezinoj popularnosti nedvojbeno su pridonijeli umjetnici, osobito slikari, koji su Hrvatima *pokazali* kako je taj kralj izgledao. Danas nam je u tom smislu iznimno poznata slika *Krunidba kralja Tomislava* Otona Ivekovića, koja živi u brojnim reprodukcijama koje su u proteklih više od jedanaest desetljeća bile dostupne velikomu broju Hrvata. Svojedobno je isto tako popularna bila i slika Ferde Quiquereza iz 1889. godine *Tomislav, prvi kralj hrvatski ili ujedinjenje Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. No umjetnička djela i historiografski radovi nisu bili jamstvo da bi se tko dosjetio organizirati proslavu Tomislavove obljetnice koja je bila nadomak.

■ Današnji Umjetnički paviljon na zagrebačkom Tomislavovu trgu na prvobitnom mjestu u Budimpešti 1896. godine kao umjetnički paviljon Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Može se pretpostaviti kako su svijest o 925. godini kao o početnoj godini slavnoga Kraljevstva Hrvatskoga, kako se tada često govorilo, i približavanje tisućite obljetnice toga događaja, koji je nerijetko tumačen kao vrhunac hrvatske povijesti i slave, utjecali na neke da počnu razmišljati o organiziranju dostojnoga obilježavanja toga događaja. U to su doba obilježavanja sličnih obljetnica u tadašnjoj Europi bila posve uobičajena praksa, a stanovnike Zagreba je tada, pa sve do danas, na sjajnu proslavu takve jedne obljetnice podsjećala jedna od važnijih građevina podignutih u središtu hrvatskoga glavnoga grada – Umjetnički paviljon na današnjem Tomislavovu trgu. Taj je paviljon izvorno izgrađen i podignut 1896. godine u Budimpešti kao umjetnički paviljon Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u sklopu milenijske izložbe u mađarskom glavnom gradu, priređene kao dio proslave tisućite obljetnice Ugarskoga Kraljevstva. To nije bio i jedini paviljon kojim se na toj izložbi predstavila Trojedna Kraljevina kao dio ugarskoga dijela Monarhije, no otpočetka je bilo predviđeno kako će po zatvaranju izložbe baš taj paviljon biti prenesen u Zagreb. Sjajna i velebna

■ Mađarski veliki knez Árpád, skulpturalni prikaz u sklopu milenijskog spomenika na Trgu heroja (Hősök tere) u Budimpešti.

mađarska proslava zbog svega je bila poznata mnogim Hrvatima, a njome je obilježen dolazak Mađara na područje tadašnje Ugarske pod vodstvom Árpáda 896. godine, onoga istoga za kojega se potkraj XIX. st. mislilo kako je njegove prodore zaustavio upravo Tomislav proširivši svoju vlast na sjever do rijeke Drave.

Iako su imali prilike vidjeti proslavu i sudjelovati u milenijskoj izložbi, Zagreb i Hrvatska mogli su samo sanjati o organizaciji takva čega na vlastitu tlu. Pa ipak je približavanje pretpostavljene tisućite obljetnice Tomislavove krunidbe, odnosno tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, potaknulo i neke Hrvate na razmišljanje o priredbi slične proslave.

■ Po svršetku izložbe u Budimpešti Umjetnički paviljon preseljen je u Zagreb i podignut na mjestu na kojemu stoji i danas. Pogled na zagrebački Donji grad i Umjetnički paviljon u gradnji na razglednici iz posljednjih godina 19. stoljeća.

To su, naime, utemeljitelji netom osnovane Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja«, veliki meštar Emilij Laszowski Szeliga i dr. Velimir Deželić stariji, već u kolovozu 1906. predložili njezinim članovima. Zaključeno je »da se na 1000. godišnjicu Hrvatskog Kraljevstva (925.-1925. priredi velika hrvatska historička izložba iz svih krajeva hrvatskih (starine, slike, knjige, oružje i t. d.«. Ideja o obilježavanju tisućite obljetnice pojavila se i prije zaključka Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja«, odnosno oko 1900. godine. Kako je to poslije zabilježio fra Mijo Čuić, »Hrvati Duvna«, koje se tada zvalo Županjac (u Duvno je preimenovano godine 1917.), »sa svojim tadašnjim župnikom fra Ljudevitom Radošem kod osnutka 'Hrvatske Čitaonice' imali su u vidu proslavu 1000. godišnjice, ali prilike nijesu dopuštale, a i same su vlasti svaki pozitivni [?] rad smetale, dapače zabraniše i svaku svečanost kod osnutka u gradu i tako su osnivači otišli u jedno obližnje selo, Kolo i tu su proslavili osnutak H. Č.« Tada nije još bilo riječi o izgradnji spomen-crkve, o čemu se počelo govoriti 1917. godine, kada je duvanjski nadžupnik fra Mijo Čuić istaknuo potrebu izgradnje ne samo crkve nego i Tomislavova doma, a sve u svrhu proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva. Za pokrovitelja izgradnje spomen-crkve izabran je zagrebački nadbiskup Antun Bauer, a fra Mijo je ubrzo potom došao u doticaj s Družbom »Braća Hrvatskoga Zmaja« u Zagrebu koja je poduprla ideju izgradnje. Družba je pak, poput Čuića, također željela da projekt izgradnje spomen-crkve u Duvnu, ali i proslava općenito, bude djelo cijeloga hrvatskoga naroda te je u pripreme željela uključiti predstavnike hrvatskoga kulturnoga i političkoga života. U to je doba Druž-

■ Na zamisao o tome da bi trebalo obilježiti tisućitu obljetnicu Hrvatskoga Kraljevstva došli su 1906. godine utemeljitelji Družbe *Braća Hrvatskoga Zmaja* Emilij pl. Laszowski (na slici desno) i Velimir Deželić stariji (na slici lijevo).

■ Fra Mijo Čuić

ba »Braća Hrvatskoga Zmaja« osobitu pozornost u sklopu zamišljene proslave usmjerila na održavanje etnografske izložbe kao temelja za osnutak željenoga etnografskoga muzeja u Zagrebu.

■ Društvo za Spomen crkvu sa hospicijem u Duvnu izdalo je u siječnju 1917. Proglas na hrvatski narod, kojim su svi Hrvati pozvani da pridonese izgradnji duvanjske spomen-crkve. Primjerak proglasa iz Arhiva župe i samostana Tomislavgrad, Sv. B-1, ostavština fra Mije Čuića (dokumenti).

Počeci izgradnje duvanjske spomen-crkve i pripreme za proslavu

Prve konkretne korake za izgradnju crkve i doma u Duvnu, a time i za obilježavanje tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva općenito zatekla je u jesen 1918. propast Austro-Ugarske Monarhije i ulazak hrvatskih zemalja u novu jugoslavensku državnu tvorvinu. Te promjene nisu prekinule rad na pripremi proslave i na izgradnji spomen-crkve i doma u Duvnu, no u godinama koje su slijedile nedvojbeno su utjecale na smjer i opseg toga rada.

Dotadašnja sputanost autonomne Trojedne Kraljevine u sklopu ugarskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije postala je prošlost, no u novoj jugoslavenskoj državi zamijenjena je strogom centralizacijom iz državnoga središta Beograda te dominacijom srbijanskih političkih, gospodarskih i vojnih elita predvođenih novim vladarom, regentom (od 1921. kraljem) Aleksandrom I. Karađorđevićem.

Pa ipak, sve su stranke hrvatskoga predznaka i elita hrvatskoga društva zagovarale uspostavu slobodne Hrvatske, bez obzira na to radilo se o samostalnoj državi ili o Hrvatskoj kao ravnopravnom dijelu jugoslavenske države. Pritom su se i Radić i pravaši pozivali na hrvatsko državno pravo i na tisućljetnu hrvatsku državnost kao na jedan od temelja svojih zahtjeva pa nije neobično što je ideja obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva pala na plodno tlo i što su ju načelno poduprle sve snage hrvatskoga društva.

Pripreme za obilježavanje tisućite obljetnice dobile su zeleno svjetlo u vrijeme vlade Ljube Davidovića, vođe Demokratske stranke. On je tijekom svojega kratkotrajnoga obnašanja dužnosti predsjednika jugoslavenske vlade od srpnja do studenoga 1924. umjereno nastupao i nastojao pridobiti i potporu oporbenih stranaka, pa ga je podržala i Hrvat-

ska republikanska seljačka stranka kao tada vodeća hrvatska politička stranka. Mira Kolar Dimitrijević u svojem je radu o podizanju spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu iz 1997. godine istaknula kako se Hrvatima »činilo da mogu Tomislava vješto iskoristiti da naznače da su Hrvati prvi imali snažnu državu na prostoru Južnih Slavena, da su bili zaštitnici Srba i pobjednici nad Bugarima, drugim riječima da su oni imali primat u mirenju Slavena na jugu Europe. Budući da je oko 1924. u Hrvatskoj zbog višegodišnjeg provođenja centralizacije snažno ojačala antisrpska struja, činilo se i vlastima u Beogradu da se može iskoristiti Tomislavljevo nastojanje da pomiri bugarskog i srpskog kneza, pogotovo stoga što se još nije posvema odustalo od uklapanja Bugarske u Karađorđeviću jugoslavensku državu. (...) Oni Hrvati, koji su pak bili razočarani centralizmom i potpunim gubitkom hrvatske autonomije, jedva su dočekali ovakvu priliku te su iskoristili ovo obilježavanje i podigli ga do razine koju Srbi nisu očekivali.«

Izgradnja duvanjske spomen-crkve i početak proslave Tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva

Istodobno je i fra Mijo Čuić radio u Duvnu na podizanju spomen-crkve, pri čemu je tražio pomoć od svih za koje je mislio da mogu pomoći, pa i od kralja Aleksandra I. Karađorđevića. Predradnje za podizanje bazilike poduzimao je Čuić u bliskoj suradnji s Družbom »Braća Hrvatskoga Zmaja«, čiji je član i sam postao kao Zmaj Duvanjski. Robert Jolić u svojem životopisu fra Mije Čuića iz 2009. godine (objavljen u zborniku *Fra Mijo Čuić – graditelj i uznik*) ističe kako su upravo članovi »Družbe u prvo vrijeme bili i pokrovitelji i veliki organizacijski, motivacijski i financijski fra Mijini pomagači. U prigodi polaganja kamena temeljca u srpnju 1924. poslali su 200.000 K. Upravo su 'zmajevci' bili najznačajniji pokretači i

utemeljitelji Centralnog duvanjskog odbora, kojemu je predsjednik bio zagrebački veleindustrijalac Milan Prpić, a sa svrhom dovršetka izgradnje spomen-doma i bazilike.« U sklopu Družbe utemeljen je i poseban Duvanjski odbor, čija je glavna zadaća bila voditi brigu o izgradnji duvanjske spomen-crkve. Nju je u »bizantijsko-hrvatskom stilu po motivima starohrvatskih crkava sa novom suvremenom arhitekturom« projektirao arhitekt i član Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja« Stjepan Podhorski, a izgradnja i sama proslava tisućite obljetnice započela je stvarno blagoslovom temeljnoga kamena ispred zagrebačke katedrale 15. lipnja 1924. i naposljetku posvetom i polaganjem toga kamena u Duvnu 8. srpnja iste godine. Unatoč entuzijazmu i prikupljanju sredstava duvanjska bazilika nije dovršena do proslave 1925. godine, kako je planirano, nego se gradnja oduljila i rokovi završetka su pomicali. Usporena gradnja i uređenje crkvene unutrašnjosti potrajali su i u sljedećim godinama, a radovi su intenzivirani i unutrašnjost uređena tek po uspostavi Banovine Hrvatske, u čije je granice ušao i cijeli duvanjski kraj sa svojim središtem Tomislavgradom. Crkva je napokon posvećena tek 29. rujna 1940. godine.

■ Nacrte za baziliku u Duvnu izradio je arhitekt Stjepan Podhorsky

■ U lipnju 1924. pred zagrebačkom katedralom održana je svečanost posvete temeljnoga kamena za baziliku u Duvnu. Fotografije koje je tom prigodom snimio Ignacije Repar objavljene su u *Danici: Koledaru i ljetopisu Društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1925.*

■ Polaganjem kamena temeljaca u ljeto 1924. počela je gradnja duvanjske spomen-crkve, a već do polovine 1925. dovršeni su njezini temelji. Fotografija je objavljena u *Zagrebačkom ilustrovanom listu*, broju 36. iz jeseni 1925. godine.

Umjesto nastavka rada na unutrašnjem uređenju, bazilika je potkraj Drugoga svjetskoga rata teško oštećena u savezničkom bombardiranju Tomislavgrada. U nepovoljnim prilikama za Katoličku Crkvu i za Hrvate u komunističkoj Bosni i Hercegovini, tako oštećena bazilika stajala je više godina, a djelomičnu obnovu komunističke vlasti dopustile su tek 1957. godine. Naposljetku su njezina obnova i uređenje, iako ono unutrašnje ne po izvornim nacrtima arhitekta Podhorskoga, dovršeni tek tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća.

Duvnjaci su uz izgradnju spomen-crkve s Tomislavovim domom (gostinjcem) i Hrvatskoga spomen-doma »Tomislav« zamislili preimenovati Duvno u Tomislavgrad, kako bi se i po imenu mjesta znalo da je ono bilo krunidbeno mjesto prvoga hrvatskoga kralja. Prigoda za to ukazala se kada je u siječnju 1928. rođen novi jugoslavenski kraljević koji je nazvan Tomislav. Nedugo iza toga u Duvnu je okupljeno izaslanstvo predvođeno fra Šimom Ančićem kako bi se poklonilo novorođenomu kraljeviću i kraljevskoj obitelji, što je i učinjeno početkom veljače te godine. Tada je Ančić kralju Aleksandru predao re-

zoluciju kojom je kralj zamoljen neka se grad Duvno ubuduće nazove Tomislavgrad u počast princa Tomislava i krunjenja prvoga hrvatskoga kralja Tomislava, što je i odobreno, no u kraljevu ukazu izostavljen je spomen na kralja Tomislava te je istaknuto kako se »u znak kraljevske pažnje daje ime gradu po imenu Nj. V. princa Tomislava 'Tomislavgrad'«. Više je nego sigurno kako su Duvnjaci željeli preimenovati svoj grad ponajprije zbog uspomene na kralja Tomislava, a na rođenje kraljevića Tomislava po svoj su prilici gledali tek kao na prikladnu mogućnost da to preimenovanje postignu čim prije. Zbog toga je Aleksandrov čin bio svojevrsna prijevara, no činjenica jest kako je kraljević zapravo imenovan po kralju Tomislavu. Njemu je, naime, kao drugorođenomu kraljeviću bilo namijenjeno hrvatsko ime, nakon što je prvorodeni kraljević Petar nazvan po svojem djedu, kralju Srbije i prvom kralju Kraljevstva/Kraljevine SHS. Naposljetku je trećerodeni kraljević 1929. godine dobio slovensko ime Andrej. (slika 60) Unatoč Aleksandrovu činu ipak se može reći kako je Duvno barem posredno imenovano i po hrvatskom kralju Tomislavu, a nepobitno je kako su i onda i danas Duvnjaci u tom imenu gledali isključivo uspomenu na prvoga hrvatskoga kralja.

Blagoslov temeljnoga kamenja spomen-crkve u Zagrebu i nedugo nakon toga svečanost u Duvnu u srpnju 1924. kao da su bili poticaj da se u hrvatskoj javnosti počne voditi više brige o obilježavanju tisu-

■ Jugoslavenski kraljević Tomislav Karađorđević imenovan je po prvome hrvatskom kralju Tomislavu. Na ovom prikazu vladajuće obitelji Karađorđević s početka tridesetih godina 20. stoljeća Tomislav je u sredini donje fotografije. Slijeva mu je nasljednik prijestolja Petar, a zdesna kraljević Andrej.

ćite obljetnice te da se krene u konkretne pripreme za ono što je u Družbi »Braća Hrvatskoga Zmaja« još prije Prvoga svjetskoga rata zamišljeno kao velika proslava toga jubileja.

Već je izbijanje toga rata spriječilo pripremanje takve proslave, no ni uvjeti u kojima je hrvatski narod živio po njegovu svršetku nisu pogodovali nastavku rada. Pa ipak su spomenuti događaji, blagoslov temeljnoga kamenja i svečanost uz njegovo polaganje u temelje duvanjske crkve bili ono čime je započet javni početak obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Sudjelovanje zagrebačkoga nadbiskupa i mostarsko-duvanjskoga biskupa, sudjelovanje brojnih hrvatskih društava, masovnost koja ih je pratila te velik odjek u tadašnjem tisku hrvatskoga predznaka svakako opravdavaju tu tvrdnju.

Nije zbog toga neobično što je upravo Katolička Crkva, odnosno hrvatski biskupi, bila prva koja se nakon tih svečanosti oglasila svojim proglasom za javnost u kojem je hrvatski narod pozvan da se uključi u obilježavanje tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Biskupi su s biskupske konferencije održane u Đakovu 20. kolovoza 1924. uputili *Okružnicu hrvatskom katoličkom narodu prilikom tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, u kojoj je osobit naglasak stavljen na pripadnost hrvatskoga naroda Katoličkoj Crkvi, odnosno njegovoj vjeri. Istaknuli su tako biskupi kako je »na pomolu godina 1925. Jedna od najznačajnijih godina u životu hrvatskoga naroda. Godina, koja nam u svome krilu nosi slavu tisućgodišnjice hrvatskoga narodnoga kraljevstva. Godina, u kojoj će čitav narod hrvatski od Sutle pa do Drine i Dunava, od Subotice pa do Kotora svečano i radosno proslaviti uspomenu dana, kad je prije tisuću godina prvi put zasjala kruna na glavi jednoga hrvatskoga sina.« Biskupi su istodobno zatražili od hrvatskoga naroda »da učini danas, što od tebe traže 14 stoljeća

povijesti tvoje i duhovi tvojih pređa preko usta tvojih biskupa! Daj slavi Tomislavovoj, tisućgodišnjici svojega kraljevstva, značaj pobožne, kršćanske, katoličke slave! Neka slava našega Duvna i našega Tomislava bude pred čitavom Evropom ispovijest tvoje vjere! Pokaži svijetu, da su Hrvati i danas još katolički narod, u kojem živi duh Tomislava i Zvonimira. Prema tome, kao što je papa prvi bio, koji je priznao Hrvatsku kraljevinom, tako su naši biskupi prvi bili, koji su hrvatski narod pozvali na slavu te tisuće godišnjice. Dakako da je to bezvjercima krivo bilo, jer oni ne vole, kada se i katolici brinu za narod.«

Proslave Tisućgodišnjice 1925. godine

Iako u prethodnom navodu nije poimence označeno tko su bili ti bezvjerci, ipak je negodovanje nekih političara predvođenih predsjednikom HRSS-a Stjepanom Radićem nagovijestilo razlike u pristupu proslavi i najavilo održavanje više odvojenih proslava. Radić je bio nezadovoljan *Okružnicom* jer je u njoj vidio uplitanje biskupa u politiku, odnosno »to je pismo čisto političko, politički mu je povod: tisućgodišnjica krunisanja kralja Tomislava – i politička svrha: javna proslava u čitavom narodu te tisućgodišnjice. Da su naši biskupi napisali jedno vjersko pismo, u kojem bi govorili o vjeri, ja u to ne bih dirao. (...) Ali kad naši biskupi pišu političko pismo i kad oni hoće da budu hrvatskom narodu i politički vođe, onda je i moja dužnost, da to prosudimo i ako treba i osudimo.« Radićevim su se riječima, dakako, usprotivili predstavnici Katoličke Crkve, ali i njegovi politički neistomišljenici iz Hrvatske stranke prava i Hrvatske pučke stranke.

Godina 1925. bila je za Katoličku Crkvu Sveta godina pa nije slučajno što je u *Okružnici* istaknuto kako »nije bez osobite milosti i Providnosti Božje, da naša

tisućgodišnjica pada baš u Svetu Godinu čitave katoličke Crkve. Svi katolički narodi hrle u Svetoj Godini u Vječni Rim, da tu na vrelu, crkvenog jedinstva, do nogu Petrova nasljednika i Kristova Namjesnika na zemlji, ispovjede i obnove svoju vjernost Kristu i Crkvi katoličkoj. I mi ćemo Hrvati to učiniti. (...) To će biti odaslanstvo cijeloga naroda hrvatskog, da se u ime čitave Hrvatske pokloni prahu Prvaka Apostolskog i njegovu nasljedniku prisegnu vječitu vjernost. Tu ćemo svečano posvetiti čitav narod hrvatski i čitavo drugo naredno tisućljeće njegova narodnog života Presvetom Srcu Isusovu. Zastupnici naši u Rimu, a mi ostali, duhom s njima ujedinjeni, u crkvama naše domovine. Istodobno je istaknuto da kao znak naše vjernosti Bogu, Crkvi katoličkoj i Svetoj Stolicu, sakupit ćemo u cijelom narodu i darovati Svetom Ocu jedan dragocjen dar kao dar čitavoga hrvatskoga naroda. Jedan krasan zlatni kalež sa natpisom 'Hrvatski Narod Svetomu Ocu Papi Piju XI., Namjesniku Isusovu na zemlji, prilikom tisućgodišnjice svojega Kraljevstva – 1925.' Neka sam Glavar kršćanstva prinese u tom hrvatskom kaležu presvetu Krv Janjeta Božjega za sreću hrvatskoga naroda!«

Prve su proslave bile one crkvene, odnosno 8. svibnja 1925. »slavio se po svim hrvatskim krajevima Dan katoličke omladine u slavu tisuće godišnjice hrvatskoga kraljevstva. Za Duhove otputovalo 4000 hodočasnika na veliko hrvatsko hodočašće u Rim te je tamo 31. svibnja zajedno s papom proslavljena tisuća godišnjica hrvatskoga kraljevstva, a na spomen što je papa pred tisuću godina Tomislavu poslao kraljevsku krunu, darovao je sad hrvatski narod papi spomen-kalež.« To je hodočašće bilo u skladu s onim što je u kolovozu 1924. bilo izneseno u spomenutoj *Okružnici* hrvatskih biskupa, a predvodili su ga biskupi na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Antunom Baue-rom.

Središnja crkvena proslava tisućite obljetnice u Hrvatskoj, kako je i najavljeno *Okrružnicom* hrvatskih biskupa iz kolovoza 1924., održana je pak 21. lipnja 1925., na blagdan Presvetoga Srca Isusova, svečanom misom koju je u zagrebačkoj katedrali predvodio nadbiskup Bauer te teoforičnom procesijom kakva se uobičajeno održava na taj blagdan.

SLUŽBENI VJESNIK

NADBISKUPIJE ZAGREBAČKE.

God. XI.

9. rujna 1924.

Br. 2.

1. Okružnica hrv. kat. narodu prilikom tisućgodišnjice hrv. kraljevstva.

Br. 176./Pr.

Već je na pomolu godina 1925. Jedna od najznačajnijih godina u životu hrvatskoga naroda. Godina, koja nam u svome krilu nosi slavu tisućgodišnjice hrvatskoga narodnoga kraljevstva. Godina, u kojoj će čitav narod hrvatski od Sutle pa do Drine i Dunava, od Subotice pa do Kotora svečano i radosno proslaviti uspomenu dana, kad je prije tisuću godina prvi put zasjala kruna na glavi jednoga hrvatskoga sina.

Na pragu je ta godina, draga hrvatskom našem ponosu. I otvara ona pred očima našim prošlost našu i lista listove povijesti naše.

Stotine oluja u to vrijeme prohujalo je nad glavom naroda hrvatskoga. I mnogi se neprijatelj dizao za naše granice. U krvi je okupana čitava naša zemlja. Sve tamo od bojeva sa Mlečanima i od mongolske najezde, pa kroz dugih pet stoljeća svagdanje borbe i neprestanog ratovanja sa Osmanlijama, pred kojima su Hrvati branili Križ i Evropu. Nebrojeno puta pogažena je kopitima i zasijana lubanjama hrvatskih sinova svaka gruda naše domovine. Vijekovima stenjali su najljepši naši krajevi pod ropstvom osmanlijskim. I više nego jedamput zaprijetila je ozbiljna pogibao održanju i opstanku našega naroda.

Pa ipak! Hrvatski je narod još i danas tu. Mlad i snažan, svoj na svome. Okićen slavom slavne prošlosti i dičan imenom Branitelja Evrope. Ponosan, da nikad neprijateljska zastava nije zalepršala na zidinama našega kraljevskog Zagreba. I danas se još govori u svim Tomislavovim medjama jezik hrvatski i pjeva pjesma hrvatska. I dok je i u starom i u novom vijeku u razdoblju od tisuću godina nestajalo čitavih velikih i moćnih naroda, dotle maleni hrvatski narod i danas još živi i raduje se boljoj budućnosti novih tisućljeća.

A tko nam je to učinio? Tko je spasio narod hrvatski i proveo ga kroz duga stoljeća progonstva i kušnje? Onaj, u čijoj je desnici sudbina naroda, Onaj, »koji podiže narode i uništava ih, a srušene ih opet uspostavlja« (Job. 12, 23.), Onaj, »pred kojim su svi narodi, kao da ih ni nema«, (Is. 40, 17): Bog naš.

I tomu Bogu našem treba da se danas poklonimo u harnosti svi mi i čitav narod naš; treba da mu zahvalni iz puna srca uskliknemo sa Prorokom: »Milosrdje je Gospodinovo, da nas nije nestalo!« (Thr. 3, 22).

Na pragu je tisućgodišnjica kraljevstva hrvatskoga. I ispred očiju naših prolazi opet prošlost naša. Prošlost uljudbe i kulture naše.

Kroz stoljeća stajali smo na samoj medji Istoka i Zapada, i za nas se vijekovima trgao Bizant. I čitav Balkan, i najbliža naša braća bila su odsječena od kulturnoga upliva Zapada. Jedinu Hrvati ostali su uvijek u

■ Okružnica hrvatskih biskupa od 20. kolovoza 1924.

BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA

Foto Tonka, Zagreb

„BRAĆA HRV. ZMAJA“ PRED HISTORIČKIM KAMENITIM VRATIMA U ZAGREBU.

■ Proslavu u srpnju 1925. potaknula je Družba Braća Hrvatskoga Zmaja. Na fotografiji su članovi Družbe snimljeni u proljeće 1925. ispred svojega sjedišta u kuli nad Kamenitim vratima na zagrebačkom Gornjem gradu.

Iako je bio nazočan velik broj ljudi i nedvojbeno je bila riječ o uspješno organiziranoj proslavi, ipak je ona izvan Zagreba ostala podosta nezapažena jer joj tadašnji tisak kao gotovo jedini u javnosti rašireni medij nije pridao veću pozornost, odnosno rijetka su bila izvješća o njezinu održavanju.

Nedugo iza toga pokrenut je niz proslava tisućite obljetnice, kako u Zagrebu, tako i u pokrajini. U njima je veliku ulogu imala Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, koja je i pozvala Hrvate da se u njih uključe te da dostojanstveno proslave tu obljetnicu. (slika 79) Unatoč željama o priredbi jedne velike i veličanstvene proslave, do proljeća 1925. svima je bilo jasno da u tadašnjim društvenim i političkim prilikama takvo što nije izgledno.

Zbog toga su u sljedećim mjesecima održane brojne proslave, kako one u Zagrebu tako i one u brojnim

mjestima, od velikih gradova do manjih sela. Neke su proslave održane i sljedeće 1926. godine. Dana 4. i 5. srpnja 1925. održana je tako i druga zagrebačka proslava, a nju i desetak proslava diljem hrvatskih zemalja potaknula je, u nekim mjestima i djelomice priredila, Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«. Tako je 4. srpnja 1925., kako je sljedećega dana istaknuto u zagrebačkom dnevniku *Jutarnji list*, započela zagrebačka svečanost u povodu tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva:

»Desetci tisuća hrvatskih zastava viju se na domovima i prozori, puni svjetla, pozdravljaju povorke što se nižu gradskim ulicama. Neko svečano raspoloženje obavlja grad: kao uoči velikoga praznika. Istaknuto je i kako je čitavi Zagreb obuhvatio jedan kliktaj, svako je hrvatsko srce u Zagrebu zadrhtalo gledajući, kako danas zagrebačkim ulicama prolazi veličanstvena i nepregledna povorka. I staro i mlado s punim je srcem pozdravljalo prolazeću publiku, a pljesak sa prozora odjekivao je na Gričkim Goricama. Ovako veličanstvene, jednoduše manifestacije nije još bilo u Zagrebu. Jučer je na Jelačićevom trgu i u pokrajnim ulicama manifestiralo, klicalo i pljeskalo oko 60.000 ljudi.

Već poslije podne odjenuo se Zagreb u svečano ruho. Sve su hrvatske kuće bile okićene hrvatskim zastavama, a na prozorima i balkonima postavljeni su skupocjeni sagovi i ćilimi i razni ukrasi sa narodnim motivima. Sve su to pratili nebrojeni cvjetni aranžmani i rasvjeta tisuća žaruljica i lampiona pa je i na gradskoj periferiji u svakoj i najmanjoj kući i potleušici gorjela (...) svjećica ili lampion, a na prozoru lepršala hrvatska zastava, pa makar i iz papira. I tamo se je kao i u centru klik-talo, pjevalo i pričalo o tisućgodišnjici hrvatskog kraljevstva. Središte svečanosti toga dana bilo je na Trgu bana Jelačića, na koji su se slile povorke desetaka tisuća ljudi predvođenih članovima brojnih društava, od pripadnika Hrvatskoga sokola i Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja do planinara i obrtnika, a potporu su svojim pjevanjem dali članovi pjevačkih društava.«

■ Prizor sa srpanjske proslave tisućite obljetnice u Zagrebu. Fotografija je objavljena u beogradskom tjedniku *Ilustrovani list* 12. srpnja 1925.

Središnji trenutak svečanosti bio je nastup jednoga od tada vodećih hrvatskih povjesničara Rudolfa Horvata, koji je slušatelje podsjetio na važnost kralja Tomislava podsjetivši kako je od njegove navodne krunidbe »prošlo tisuću godina, no hrvatski se narod sretno održao, premda je kroz taj milenij pretrpio mnogo muka. Na kraju je došlo i stvaranje jugoslavenske države u kojoj je tijekom ovih 7 godina pretrpio (...) hrv. narod svakojake nepravde i progone. Tko površno prosuđuje, mislit će, da su sve to činili Srbi. Ali ne bi bilo u redu, da mi radi toga okrivimo srpski narod. Ne mogu vjerovati, da bi nama Hrvati htjeli našu slobodu oteti pravi Srbi.«

Među otprije zakazanim svečanostima u prigodi obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva zakazano je i održavanje III. hrvatskoga svesokolskoga sleta. Takvi sletovi, a oba prethodna održana su također u Zagrebu još prije izbijanja Prvoga svjetskoga rata, bili su središnja okupljanja

svih hrvatskih sokolskih društava i javna manifestacija njihove organiziranosti, raširenosti među stanovništvom i uvježbanosti članstva. Hrvatsko sokolstvo netom je prije (1924.) obilježilo pola stoljeća svojega postojanja, u spomen na osnivanje prvoga sokolskoga društva u Zagrebu 1874. godine. Tada je sokolska ideja koja je ponikla u Češkoj prodršla do hrvatskoga glavnoga grada i započela širenje diljem hrvatskih zemalja. Sokolstvo se temeljilo na tjelovježbi, a temeljni mu je cilj bio tjelesni i moralni odgoj cijeloga naroda u svrhu postizanja nacionalnih ciljeva. Pritom su češki očevi sokolstva isticali slavensku uzajamnost kao važan vid sokolskoga djelovanja, a bili su i izrazito antiklerikalno nastrojeni, što je u

češkom slučaju značilo i oštar napad na katoličanstvo. Iz tog razloga Katolička Crkva nije blagonaklono gledala na razvoj sokolstva, koje se iz Češke do početka XX. st. proširilo među svim slavenskim narodima, pa i među Hrvatima.

Nije zbog toga neobično što je »Hrvatski sokol« do Prvoga svjetskoga rata bio organizacija (odnosno savez sokolskih dru-

štava) koja je uz zagovor hrvatskih nacionalnih interesa osobito snažno zagovarala i slavensku te južno-slavensku uzajamnost, odnosno jugoslavenstvo.

Hrvatski su sokoli odlučili prirediti svoj III. hrvatski svesokolski slet upravo u slavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, a već je spomenuto kako je odluka o njegovu održavanju od 14. do 16. kolovo-

■ III. hrvatski svesokolski slet priređen je u slavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva na što je upućivao i sletski plakat koji je izradio slikar i grafičar Ljubo Babić. Motiv plakata iskorišten je i za naslovnicu sletskog kataloga.

■ Sletski znak djelo je kipara i medaljera Ive Kerdića.

■ Stjepan Radić

za u Zagrebu donesena daleko prije nego što je polovicom srpnja sklopljen sporazum između HRSS-a i radikala. Nova vlada koju su činili radikali i članovi HSS-a sastavljena je 18. srpnja 1925., a istoga je dana iz zatvora izišao i Stjepan Radić.

Nije neobično što je u novim okolnostima najavljeno održavanje tako velika događaja zapelo za oko Radiću i vođama dotadašnjega HRSS-a, odnosno Hrvatske seljačke stranke, kako se zvala otkako se malo prije toga odrekla republikanstva. Već održane dvije velike proslave u Zagrebu činile su priređivanje još jedne proslave poput njih izlišnim i bizarnim pa je iskorišteno sokolsko slavlje kako bi vodstvo HSS-a predvođeno Radićem i samo imalo prilike sudjelovati u tako velikoj manifestaciji te ju istodobno iskoristiti za popularizaciju svoje nove politike u hrvatskoj javnosti. Dotadašnja plemenska posebnost proslavâ tisućite obljetnice nadopunjena je napadnim isticanjem bratstva Srba, Hrvata i Slovenaca čije je ishodište traženo upravo u Tomislavu kao zaštitniku srpskoga velikoga župana Zaharije. Postojeća jugoslavenska država tumačena je kao vrhunac u odnosima Hrvata i Srba i kao jamstvo zajedničke budućnosti i opstanka obaju plemena. Kralj Aleksandar postao je nasljednik Tomislava, velik i mudar vladar koji bdije nad srećom i sigurnošću Hrvata, ali i ostalih plemena. Sreći Stjepana Radića, ali i mnogih Hrvata nije bilo kraja kada je najavljeno kako u hrvatski glavni grad ne će doći samo brojni ministri nove jugoslavenske vlade iz radikalskih redova, nego glavom i bradom kralj Aleksandar i kraljica Marija kako bi nazočili svesokolskomu sletu.

Kralj i kraljica došli su u Zagreb 15. kolovoza 1925. kako bi bili na središnjoj svečanosti svesokol-

skoga sleta – javnoj vježbi koja se trebala održati na igralištu I. hrvatskoga športskoga kluba »Građanski« na Koturaškoj cesti, tada vodećega hrvatskoga športskoga društva čija je nogometna momčad, popularni Purgeri, između dvaju ratova pronijela slavu hrvatskoga nogometa po cijeloj Europi. Svečanosti su toga dana otpočele rano ujutro obuhvativši desetke tisuća sokolova i građana koji su im nazočili, posebice proslavi na glavnom zagrebačkom trgu – Trgu bana Jelačića, a slijedile su nakon što su cijeloga prethodnoga dana održana športska (tjelovježbena) natjecanja pristiglih sokolova.

Naposljetku je u rano poslijepodne kraljevski par vlakom došao u Zagreb, no prolom oblaka i oluja nedugo su nakon njegova početka prekinuli slet i prisilili tisuće pokisnutih sokolova i gledatelja da se vrate u grad, pa se moglo učiniti kako je samo nebo pokvarilo susret kralja i kraljice s Hrvatima, no oni su svejedno bili impresionirani dočekom i onim što su vidjeli.

■ Na svečanosti u Zagrebu sudjelovali su brojni članovi hrvatskih sokolskih društava pa tako i ovi iz Gospića snimljeni u povorci na središnjemu zagrebačkom trgu. Fotografija je objavljena u *Zagrebačkom ilustrovanom listu*, broju 34. od 29. kolovoza 1925.

■ Iako je nevrjeme prekinulo održavanje sleta, ipak su izvješća u tisku u prvi plan stavljala posjet kralja i kraljice i novi duh sporazuma između HSS-a i radikala za koji se činilo kako pruža bolju budućnost hrvatskome narodu u sklopu jugoslavenske države.

■ Dolazak kralja i kraljice na sletišta i razlaz sudionika i gledatelja nakon što je mjesto održavanja III. hrvatskoga svesokolskog sleta pogodila oluja. Fotografije su objavljene u beogradskom *Ilustrovanom listu* 23. i 30. kolovoza 1925.

To ipak nije bio i kraj održavanja manifestacija povezanih s proslavom tisućite obljetnice. Masovne proslave kakve su održane u prethodnim mjesecima nisu više bile zamislive pa je ono što je slijedilo bilo drukčije.

Svršetkom proslave svjetla su ugašena, a sve ono što se tada zbio u brojnim hrvatskim mjestima počelo je odlaziti u zaborav i danas na te događaje podsjećaju još samo požutjele stranice novina i drugih

publikacija iz toga vremena i dokumenata koje čuvaju police arhiva. Vrijedi ponoviti kako su mnoge od proslava koje su održane nakon sklapanja sporazuma između HSS-a i radikala u ljeto 1925. protekle i u znaku isticanja njegovih dosega i nade o očekivanoj ravnopravnosti Hrvata u jugoslavenskoj državi pa je isticana povezanost Hrvata i Srba, a Jugoslavija je prikazivana kao jamstvo hrvatske sigurnosti i budućnosti. Pa ipak je u središtu svih proslava, koje su u izrazitoj većini slučajeva bile posebne hrvatske, plemenske proslave, bila ideja hrvatske državnosti i narodne posebnosti i sve što je činjeno snažno je utjecalo na očuvanje i izgradnju hrvatskoga identiteta.

Tragovi proslave Tisućgodišnjice – od spomen-obilježja do simbola

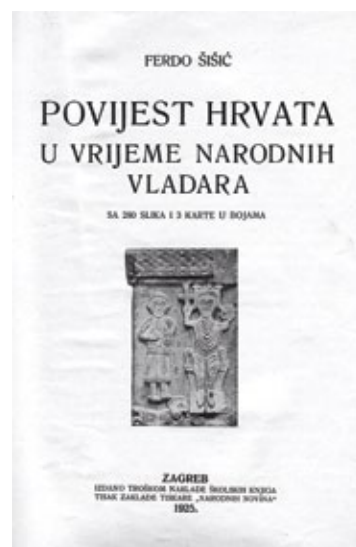
O tome na svoj način govore i brojni tragovi proslave iz 1925. godine koji su prisutni i danas. Mnogi nisu ni svjesni kako prolazeći ulicama velikoga broja hrvatskih gradova i mjesta svakodnevno gledaju podsjetnike na tu proslavu, a tek je rijetkima jasno kako neki simboli koji su dio hrvatske svakodnevice također svoje postojanje i raširenost duguju tadašnjemu obilježavanju tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva.

Mnogi od tragova koji su opstali do danas nastali su još i prije proslava u ljeto 1925. ili usporedno s njima, a neki su postavljani i godinama nakon što su one završile.

Nije neobično što su proslavama prethodila brojna prigodna tiskana izdanja koja su svojim sadržajem podsjećala na slavne dane kralja Tomislava i ranosrednjovjekovne hrvatske države, ali i utjecaja na oblikovanje i očuvanje hrvatske nacionalne svijesti. Pritom ne nedostaje izdanja namijenjenih hrvatskoj društvenoj eliti, poput znanstvenih radova istaknutih hrvatskih povjesničara, ali i niz publikacija namijenjenih širokim slojevima stanovništva. Tko još ne zna za čuveno djelo Ferde Šišića *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, koje je tiskano upravo te, 1925. godine prigodom tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Za ono doba to je bilo vrsno napisano djelo hrvatske povjesnice i temeljilo se na dostupnim povijesnim izvorima i literaturi. Svakako najpoznatije i po svojem sadržaju najzanimljivije djelo izdano u to doba jest *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, svojevrsni hrvatski biografski leksikon, pa i enciklopedija, koji je sadržavao nekoliko stotina životopisa

■ Ferdo Šišić

■ Naslovnica Šišićeve *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*.

■ Svakako najpoznatije i po svojem sadržaju najzanimljivije djelo povezano s proslavom tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva jest svojevrstan hrvatski biografski leksikon, pa i enciklopedija pod naslovom *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*.

znamenitih i zaslužnih Hrvata, uključivši i one tada živućih suvremenika. Nastao je pod uredničkim vodstvom hrvatskoga povjesničara, arhivista i tadašnjega velikoga meštra Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja« Emilija pl. Laszowskoga, a u njegovoj izradi sudjelovali su brojni uglednici iz hrvatskoga kulturnoga života i znanosti. Nema dvojbe da su u tome počinjene i neke pogreške, no posljedak je bilo i tada i danas impresivno djelo.

Iako su tiskana djela na policama knjižnica skrivena od svakodnevnih pogleda suvremenih naraštaja Hrvata, ipak postoji mnogo tragova obljetničke proslave koji su svakodnevno dostupni velikomu broju ljudi. Na njihovo podizanje kao na trajnu uspomenu na tisućitu obljetnicu pozvala je hrvatsku javnost te 1925. godine Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, kao pokretač obilježavanja te obljetnice, sve hrvatske općine neka urede »da se na jesen zasade u svim selima na najvidljivijem mjestu po jedna ili više lipa-spomenica, a gdje je moguće, neka se podigne spomenik (betonski obelisk ili slično) s natpisom: 925-1925. Tomislav«. U prvom je redu riječ o spomen-obilježjima podignutih diljem hrvatskih zemalja u slavu kralja

■ Spomen-ploča na pročelju kotorske katedrale sv. Tripuna postavljena je 1928., a o njezinu otkriću slikom i riječju izvijestio je popularni ilustrirani tjednik *Svijet* u broju od 24. studenoga te godine.

■ Na katoličkim crkvama u Petrovaradinu i Zemunu još uvijek stoje spomen-ploče na uspomenu proslave tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva.

Tomislava i tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Većina ih je preživjela do danas, a kao podsjetnik na njihov nekadašnji hrvatski karakter mnoga još uvijek stoje čak i u mjestima gdje su Hrvati u proteklih 90 godina gotovo posve iščeznuli ili su postali tek neznatna manjina. To se posebice odnosi na gotovo uništeno hrvatstvo Petrovaradina i Zemuna u istočnom Srijemu koji je otrgnut od Hrvatske i pripojen Srbiji. Treba također podsjetiti i na tek nešto povoljniju sudbinu Hrvata u južnodalmatinskom Kotoru kao dijelu današnje Crne Gore.

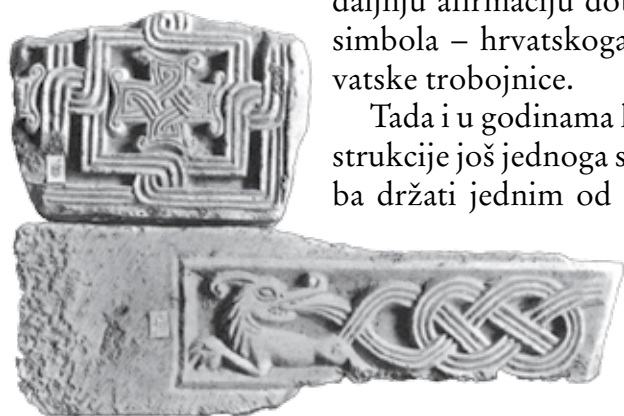

Spomen-obilježja u mnogim manjim gradovima i mjestima uobičajeno nisu monumentalna, mnoga su tek skromna i izrađena od jeftinih materijala pa i od betona. Pa ipak i ona prolaznike svakodnevno podsjećaju na davnu proslavu, a još i više na prvoga hrvatskoga kralja i na davnu hrvatsku prošlost pridonošeći tako očuvanju hrvatskoga identiteta.

Teško ih je i pobrojiti, a već je naznačeno kako su podignuta gotovo svagdje gdje su te 1925. i sljedećih godina živjeli Hrvati. Najčešće su na njima tek jednostavni natpisi u počast kralju Tomislavu i 925. godini te spomenu hrvatske države. O brizi koju su im posvećivala brojna hrvatska mjesta do danas svjedoče mnogi opisi u suvremenom tisku u kojima je izvijesteno sa svečanosti njihova otkrivanja. Istodobno su mjesta na kojima su spomen-obilježja postavljana ili pak važniji trgovi i ulice u mnogim gradovima i mjestima preimenovani u trgove i ulice kralja Tomislava, što je još uvijek u mnogim slučajevima trag koji iz današnjice vodi u proslavu tisućite obljetnice 1925. godine.

Na njega svakako utječu i simboli koji su se afirmirali upravo zahvaljujući proslavama tisućite obljetnice i svega što ih je okruživalo te 1925. godine i u godinama koje su slijedile. Brojna su izvješća s tih proslava koja pokazuju kako su one iskorištene za daljnju afirmaciju dotad već uvriježenih nacionalnih simbola – hrvatskoga šahiranoga grba i osobito hrvatske trobojnice.

Tada i u godinama koje su slijedile došlo je do konstrukcije još jednoga simbola koji danas s pravom treba držati jednim od hrvatskih nacionalnih simbola,

■ Ulomci predromaničkih spomenika pronađeni u Biskupiji kod Knina i ukrašeni pleternim ukrasom.

a riječ je o onome što se vrlo često naziva starohrvatskim pleterom. Izvorno je predromanički pleterni ukras redovito ispunjavao plohe kamenoga namještaja crkava građenih u doba postojanja ranosrednjovjekovne hrvatske države od IX. do kraja XI. st. Iako su nastali na hrvatskom tlu i u razdoblju postojanja ranosrednjovjekovne hrvatske države, spomenici s pleternim ukrasom iščeznuli su tijekom stoljeća iz sjećanja i pogleda naraštaja Hrvata koji su slijedili. Pa i oni rijetki spomenici koje nije prekrila zemlja i ostali su vidljivi, nisu u očima suvremenika iz kasnijih stoljeća bili ništa više od ukrašenih predmeta iz drugih epoha. Pa ipak su se tijekom druge polovice XIX. st. i uslijed uznapredovanih procesa hrvatske nacionalne integracije i s njima izravno povezanoga oblikovanja hrvatskoga identiteta upravo takvi spomenici izdvojili kao posebno vrijedni sjećanja. Izdvojeni su kao živi svjedoci hrvatske prošlosti, a zbog sačuvanih natpisa hrvatskih vladara i kao svojevrsni arhiv u kameanu koji je očuvao uspomenu na nekadašnju hrvatsku neovisnost i hrvatsku slavu.

U to je doba razvoj arheoloških istraživanja, posebice onih na području nekadašnjega središta ranosrednjovjekovne hrvatske države u tadašnjoj austrijskoj krunovini Dalmaciji, na svjetlo dana izveo mnoge dotad zemljom prekrivene starohrvatske spomenike.

Prvi od njih, čije je otkriće izazvalo za to doba pravu senzaciju u hrvatskoj javnosti, bio je natpis kneza Branimira iz 888. godine, koji je iskopan u Gornjem Muću u sinjskoj okolini tijekom radova na gradnji mjesne župne crkve u ljeto 1871. godine. Otkriće kamenoga ulomka koji je sadržavao ime hrvatskoga vladara izazvalo je dotad neviđeno zanimanje kod mnogih Hrvata, a nedugo po otkriću dopremljen je

■ Natpis kneza Branimira iz Gornjeg Muća

u tadašnji Narodni muzej u Zagrebu i izložen očima javnosti u središtu hrvatskoga glavnoga grada. Iako važan i pred očima javnosti, to je tada ipak bio tek rijedak primjerak nečega što je bilo izravno povezano sa starom hrvatskom državom. Godine su prolazile, a arheološka su istraživanja i slučajni nalazi na svjetlo dana izvlačili sve više i više kamenih ulomaka iz razdoblja ranosrednjovjekovne hrvatske države, a sve veći broj bio je i onih s natpisima, pa i natpisima u kojima su spominjani hrvatski dostojanstvenici i vladari.

Prema tome su do početka XX. st. hrvatski ranosrednjovjekovni spomenici sa svojim pleternim urešom postali dobro poznati podsjetnik na staru hrvatsku prošlost u kojoj je Hrvatska živjela kao ujedinjena i samostalna država u kojoj su vladali, kako se tada govorilo, *vladari narodne krvi* ili *hrvatski narodni vladari*.

Bilo je zapravo tek pitanje vremena kada će se ti simboli jednoga davnoga vremena pojaviti kao suvremeni simboli nacionalnoga identiteta, a prvi primjeri takve uporabe potječu iz doba prije Prvoga svjetskoga rata. Svakako najznačajniji primjer takve uporabe pletera jest pojava nove zastave Hrvatskoga sveučilišta (današnjega zagrebačkoga sveučilišta koje je tada nosilo puni naziv Kraljevsko sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu) 1907. godine. Ta je trobojnica, koja je sadržavala na obje strane hrvatski šahirani grb, izrađena uz odobrenje i potporu tadašnje Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade. Na njezinu se aversu kao ukras pojavljuje i pleter (izveden u zlatu na bijeloj svili) preuzet sa starohrvatskih predromaničkih spomenika, odnosno prednja strana zastave uokvirena je starohrvatskim ornamentima, koji su izrezani u zlato na bijeloj svili. Očito je kako ga je autor zastave Bela Csikos Sesia već 1907. godine smatrao karakterističnim hrvatskim ukrasom. Takvo

je gledanje na pleter ipak došlo do izražaja godinama poslije, a početak njegove masovne uporabe u smislu simbola povezan je upravo s proslavom tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva.

U doba izrade nove sveučilišne zastave rabilo se i simbol takozvane starohrvatske krune, koja je nerijetko označavana Tomislavovom krunom. Tada je stvarna kruna Trojedne Kraljevine s obzirom na zajednicu s Ugarskom i na višestoljetnu hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu bila ugarska kruna sv. Stjepana.

U svijesti brojnih Hrvata ta je kruna, posebice nakon što je Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine Hrvatsku stvarno podčinila mađarskoj dominaciji, postala simbol tuđinske vladavine. Ne čudi zbog toga što je kruni sv. Stjepana suprotstavljana stara hrvatska kruna, koja se odavno, zbog stoljećima sačuvanih uspomena na kralja Dmitra Zvonimira, često nazivala krunom Zvonimirovom. Kada je Ivan Kukuljević Sakcinski 1881. objavio rad u kojem je progovorio o Tomislavovoj navodnoj krunidbi 925. godine i u reljefu sa splitske krstionice prepoznao Tomislava, otvoren je put zamjene naziva krune, koja je otada sve češće označavana Tomislavovom krunom. Uz to je postojanje likovnoga prikaza utrlo put konstrukciji izgleda hrvatske kraljevske krune. Iako postoji više primjera uporabe simbola krune, ipak ni njegova uporaba do Prvoga svjetskoga rata nije bila masovna. Kao i u slučaju pletera, i kruna je češće rabljena upravo od proslave tisućite obljetnice 1925. godine. Pa ipak se, unatoč njezinoj razmjerno čestoj uporabi, ta kruna ne može smatrati općeprihvaćenim nacionalnim simbolom koji bi stajao uz bok grbu, zastavi i pleteru.

■ Pleter preuzet sa starohrvatskih predromaničkih spomenika na aversu nove zastave Hrvatskoga sveučilišta iz 1907. godine

■ Ugarska kruna sv. Stjepana na grbu Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Već je opisano kako je proslave te godine pratilo masovno isticanje nacionalnih simbola – hrvatskoga šahiranoga grba i trobojnice. Nije neobično što su im se pridružili pleter i kruna kao novi konstruirani simboli, koji su uz to svojim podrijetlom kao uresi rano-srednjovjekovnih spomenika simbolički povezivali suvremene Hrvate s Hrvatskim Kraljevstvom kralja Tomislava. Oni su svojom prisutnošću uvriježenim simbolima – grbu i zastavi – dali dodatno značenje, a vrlo su često i zajedno prikazivani. To se osobito odnosi na brojne publikacije, što i ne čudi s obzirom na mogućnosti koje je pružala njihova primjena, osobito primjena pletera, u grafičkom oblikovanju.

Umjesto zaključka

Proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva davni je događaj iz 1925. godine koji se temeljio na danas umnogome zastarjelim pogledima na doba kralja Tomislava, no unatoč tomu tragovi te proslave vidljivi su i danas. U to su doba i historiografija i hr-

vatska javnost gledali na Tomislava kao na prvoga hrvatskoga kralja, koji je uz to obranio zemlju od Mađara i Bugara te vladao nad svim hrvatskim zemljama. Nije neobično da se ideja o proslavi pojavila u prvim godinama XX. st., kada je Trojedna Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija kao autonomna kraljevina živjela u sklopu ugarskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije pa je isticanje tisućite obljetnice krunidbe prvoga hrvatskoga kralja, koji je uz to pobijedio Mađare, bila dobra prilika da se istaknu hrvatska državnost, nekadašnja samostalnost i jedinstvo svih hrvatskih zemalja. Proslava je polovicom dvadesetih godina naposljetku održana u posve drukčijim prilikama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, no podsjećanje na nekadašnju državnost, samostalnost, posebnost te jedinstvo hrvatskih zemalja i dalje su činili temelj poruke koja je njome odašiljana.

Iako ponešto drukčijega nastanka, ipak je s tisućitom obljetnicom bila povezana i priča o neustrašivom biskupu Grguru iz Nina pa je i njegov spomenik ne samo prepoznatljiva splitska atrakcija, nego također i općehrvatski simbol.

Brojne proslave koje su se odvijale diljem hrvatskih zemalja i obilježja koja su ostajala, posebice brojnim publikacijama i pričama koje su širene među širokim slojevima stanovništva, utjecale su na svijest spoznaje tadašnjih Hrvata, ali i nadolazećih hrvatskih naraštaja, o dalekoj prošlosti na koju su podsjećale. Može se reći kako je sve ono što se događalo utjecalo na gradnju hrvatskoga nacionalnoga identiteta pa se i mnogi elementi suvremenoga identiteta temelje na baštini proslave tisućite obljetnice.

POJMOVNIK

POJMOVNIK

ager: državno zemljište, služi za javnu uporabu; oranica, polje

akta: dokumenti saborskih zasjedanja

Akvilejski patrijarhat: crkveno-političko područje; nastao nakon što je 552. akvilejski biskup, pod čijom su jurisdikcijom bili Istra, Norik i dio Recije, došao u sukob s Rimom i proglasio se patrijarhom 558., pozivajući se na tradiciju da je crkvu u Akvileji utemeljio evanđelist Marko; pred Langobardima je pobjegao 568. u bizantski Grado (slovenski Gradež) i 607. izmirio se s Rimom

anakronizam: smještanje stvari i događaja u doba kamo ne spadaju; zastarjelost, nesuvremenost; podržavanje zastarjelih i preživjelih nazora i prilika

arhiprezbiter (grč. = onaj koji je nad prezbiterima, svećenicima): kad se nakon VI. st. u važnijim središtima izvan biskupskoga sjedišta formiraju skupine klerika, na čelo im se stavlja arhiprezbiter koji postaje odgovoran za to područje, za teritorij koji okuplja više župa oko tog središta te ima pravo podjeljivati krštenje i krizmu

brevijar (lat. *breviarium* – kratak popis): službena crkvena knjiga u kojoj se nalaze poredani molitveni tekstovi i čitanja za sve dane u godini i za sve sate u danu; dužnost moljenja toga sadržaja zove se *officium divinum* – božanska služba

dux (vojvoda, knez): na području Zapadne Europe pod utjecajem rimskoga nasljeđa *dux* se u srednjem vijeku pojavljuje uglavnom kao službeni predstavnik kraljevske vlasti na nekom području s osobito izraženom vojnom zadaćom; u Hrvata naziv za vladare u IX. st. koji su se razvili od plemenskih vojvoda

evangelijarij (lat. *evangelarium*): knjiga koja donosi čitav evanđeoski tekst u kanonski utvrđenom slijedu; *Splitski evangelijar* najstarija je knjiga koja se očuvala na hrvatskom povijesnom prostoru

grgurovska ili gregorijanska reforma: pokret sveobuhvatnih crkvenih reforma druge polovice XI. i početka XII. st., nosi ime po najpoznatijem reformatoru, papi Grguru VII.

hagiografija (hagio + grafija): životopisi svetaca, svetačke legende

jurisdikcija (od lat. *iurisdictio* – pravosuđe): u prvom redu pravomoć – nadležnost i autoritet vlasti i uprave na nekom teritoriju; termin se ponajviše rabi pri označivanju crkvene vlasti

kompilacija: tekst sastavljen od različitih tekstova

laička investitura (od lat. *investire* – odjenuti, odijevati; uvesti u posjed ili u službu): obredno uvođenje u neku službu; u crkvenom pravu investitura biskupa u službu provodila se predajom prstena i biskupskoga štapa; to je poslije zamijenjeno obredom ustoličenja (intronizacija)

Libertas Ecclesiae: naziv programa pravne neovisnosti Crkve u odnosu na svjetovnu vlast, promovirana u okviru gregorijanske reforme pod papom Grgurom VII.

metropolija: nadbiskupija u glavnom gradu neke pokrajine ili države; nadležna drugim biskupijama odnosno biskupima-sufraganima

metropolit: nadbiskup na čelu metropolije

misal: knjiga u kojoj su skupljeni u jednu cjelinu svi tekstovi (molitve, psalmi i čitanja) koji se rabe kod mise, s naznačenim uputama za obavljanje pojedinih obrednih dijelova, za cijelu liturgijsku godinu

nikolaitizam: praksa toleriranja oženjenih svećenika u Katoličkoj Crkvi, koji se inače obvezuju na celibat

patrijarh: u ranoj Crkvi (od IV. st.) poglavar crkvene pokrajine (patrijarhata) kojemu su bili podložni metropoliti i ostali biskupi; to su najprije bili biskupi u Rimu, Aleksandriji i Antiohiji, a potom i u Carigradu (381.) i Jeruzalemu (451.); u Katoličkoj Crkvi titula poglavarâ nekih istočnih Crkava (Armenske, Maronitske, Sir/ij/ske Crkve) te nadbiskupâ u Jeruzalemu, Lisabonu, Goi i Veneciji

palij (lat. *pallium*): liturgijski znak što ga nose nadbiskupi i metropoliti, a označava poseban vid njihova zajedništva s papom; riječ je o vrpci/šalu od bijele vune u obliku slova Y, tri ili četiri prsta širokoj, koja se nosi oko vrata; u nju je ušiveno šest crnih križića

pontifikat: papinska vladavina; vrijeme vladanja pojedinoga pape

provincijalni sabori: sastanci najviših crkvenih dostojanstvenika jedne crkvene provincije (metropolije)

regent: privremeni vladar u monarhiji, vršitelj vladarske dužnosti kad je budući vladar (kralj, car, knez i sl.) još maloljetan ili zbog drugih razloga ne može obavljati dužnost

rex (lat. = kralj): u srednjovjekovnim pisanim dokumentima naziv za kralja; titulom *rex* papa Ivan X. titulirao je Tomislava

sakramentar (lat. *sacramentarium*): u ranom srednjem vijeku knjiga koja je sadržavala tekstove što ih je na misi čitao ili pjevao svećenik

Saraceni: muslimansko stanovništvo Sredozemlja, većinom Arapi, s kojima se europske zemlje sukobljavaju veći dio srednjega vijeka; ostali su zapamćeni kao gusari na obalama kršćanskih zemalja

simonija (lat. *simonia*): u crkvenoj povijesti, kupnja ili prodaja crkvene službe ili beneficija, raširena u srednjem vijeku (X. – XVI. st.); protiv simonije, koja je rastakala crkvenu organizaciju, borio se papa Grgur VII. i grgurovska (gregorijanska) reforma

sinoda ili **koncil** (*concilium*): sabor, skupština najviših crkvenih poglavara na kojima se rješavaju doktrinarna ili administrativna pitanja

shizma (šizma ili raskol): u kršćanstvu, narušavanje crkvenoga jedinstva odvajanjem neke partikularne Crkve od sveopće Crkve ili pojavom protupapâ

slet: organizirani tjelovježbeni nastup s velikim brojem vježbača različitih dobnih skupina; u sletskim nastupima najčešće prevladavaju vježbe oblikovanja bez rekvizita ili s njima

sufragan: biskup u biskupiji koja je podređena metropoliji odnosno metropolitu

tributum (tribut): obveza davanja nekoga redovitoga dara (npr. na godišnjoj osnovi) kao znak poštovanja i posebne povezanosti pojedinca ili neke institucije u odnosu na neku višu razinu vlasti (vladar, papa, država)

BIBLIOGRAFIJA

- ANČIĆ, Mladen – SHEPARD, Jonathan – VEDRIŠ, Trpimir (ur.), *Imperial spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*, Oxford: Routledge, 2018.
- ANDRIĆ, Josip, Kako je proslavljena tisuća godišnjica hrvatskog kraljevstva?, *Danica: Koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.*, Zagreb, bez ozn. god. izd. (1925.), 77.
- BADURINA, Anđelko (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 2006.
- BASIĆ, Ivan, New evidence for the re-establishment of the Adriatic dioceses in the late 8th century, u: *Imperial spheres*.
- BASIĆ, Ivan, Pristupna razmatranja uz popise biskupâ Zapadnoga Ilirika u aktima crkvenih koncila u Saloni 530. i 533. godine, *Tusculum*, sv. 2, Solin, 2009., 59–69.
- BAŽDAR, Zdenka, Sokolska mogila u maksimirskom perivoju u Zagrebu, *Časopis za suvremenu povijest*, 31 (1999.), br. 2, 361–384.
- BOTICA, Ivan – KOVAČIĆ, Vinko – KUHAR, Kristijan, *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*, Zagreb: Provincija franjevac trećoredaca glagoljaša – Staroslavenski institut, 2015.

- BRATULIĆ, Josip, Kralj Tomislav u izvorima i znanstvenoj literaturi do 1925, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, J. Bratulić (ur.), Zagreb, 1998., 191–204.
- BUDAK, Neven, Hrvatska i Bizant u 10. stoljeću, *Tabula*, 12 (2014.), 51–63.
- BUDAK, Neven, *Hrvatska povijest od 550. do 1100*, Zagreb, 2018.
- BUDAK, Neven, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994.
- BUDAK, Neven – RAUKAR, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- BUTURAC, Josip – IVANDIJA, Antun, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi ćirilometodski korijeni, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 46, 2015., 39–59.
- DVORNIK, Francis, *Byzantine missions among the slavs. SS. Constantine-Cyril and Methodius*, Ruthgers University Press, 1970.
- DVORNIK, Francis, *Les Slaves*, Pariz, 1970.
- FORETIĆ, Vinko, Korčulanski kodeks 12. stoljeća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu, *Starine JAZU*, 46 (1956.), 23–44.
- GALOVIĆ, Tomislav, Hrvatska glagoljička, ćirilička i latinička pisana kultura u ranome srednjem vijeku, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, Zagreb: Matica hrvatska, 2015., 273–292.
- GARZANITI, Marcello, Ohrid, Split i pitanje slavenskoga jezika u bogoslužju u X. i XI. stoljeću, *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta*, 60 (2010.), 307–334.
- GOLDSTEIN, Ivo, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995.
- GOLDSTEIN, Ivo, O latinskim i hrvatskim naslovima hrvatskih vladara do početka 12. stoljeća, *Historijski zbornik*, 36 (1983.), 141–163.
- GOLDSTEIN, Ivo, O Tomislavu i njegovu dobu, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 18 (1985.), 23–55.

- Historia Salonitana Maior*, prir. N. Klaić, Beograd, 1967.
- JAREB, Mario, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*, Zagreb: Despot infinitus d.o.o. – Hrvatski institut za povijest – Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, 2017.
- KATIČIĆ, Radoslav, Methodii doctrina, *Slovo*, 36 (1986.), 11–44.
- KLAIĆ, Nada, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb: Školska knjiga, 1972.
- KLAIĆ, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1971.
- KOCIJANIĆ, Juraj, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1927. (drugomu zagrebačkomu izdanju, 1998., J. Kolarić pridodaje opširan tekst »Pape i hrvatski narod 1927.-1998.«, 587–699.).
- KOLAR, Mira, Gradnja duvanjske bazilike u spomen tisućogodišnjice krunidbe kralja Tomislava, *Fra Mijo Čuić – graditelj i uznik: U prigodi 50. obljetnice smrti /1959.-2009. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija održanog u Tomislavgradu 4. srpnja 2009.*, prir. Robert Jolić i Jure Krišto, Mostar – Tomislavgrad: Hrvatska franjevačka provincija Uznesenja BDM i Franjevačka knjižnica Mostar, 2009., 113–126.
- KOLARIĆ, Juraj, *Povijest kršćanstva u Hrvata I: Katolička crkva*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- KOMATINA, Predrag, Dalmatian bishops at the Council of Nicaea in 787 and the status of the Dalmatian Church in the 8th and 9th centuries, u: *Imperial spheres*.
- KONSTANTIN PORFIROGENET, *O upravljanju Carstvom*, prijevod i komentari Nikola Tomašić, grčki tekst Gyula Moravcsik, engleski prijevod R. J. H. Jenkins, Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- KUHAR, Kristijan, Il Culto di San Ludovico IX Re nei breviori glagolitici croati, *Analecta Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci*, 191 (2014.), 261–270.
- KUHAR, Kristijan, Utjecaj tekstova latinskih sakramentara na staroslavensku liturgiju (9. – 14. stoljeće), *Slovo*, 68 (2018.), 171–197.

- KUHAR, Kristijan, Žitija Konstantina Ćirila i Metodija i liturgijski kult u Hrvatskoj, *Kirilometodievistika*, 8 (2014.), 89–103.
- KUHAR, Kristijan – KOŠČAK, Silvio, Rimski prvosvećenici u vrijeme ċirilometodske misije, *Konstantinove listy / Constantine's Letters*, 10/2 (2017.), 43–61.
- MAJNARIĆ, Ivan, Papa i svjetovni vladar na izmaku karolinškog doba. Primjer splitskih sinoda dvadesetih godina 10. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 28 (2010.), 5–16.
- MATIJEVIĆ, Zlatko, Proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva (1924./1925.): Duvno-Zagreb-Sarajevo-Mostar, u: MATIJEVIĆ, Zlatko, *U sjeni dvaju orlova: Prilozi crkvenonacionalnoj povijesti Hrvata u prvim desetljećima 20. stoljeća*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005., 187–214.
- MOŠIN, Vladimir, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb: Matica hrvatska, 1950.
- Povijest Hrvata, Prva knjiga. Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek, Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Prvi hrvatski kralj Tomislav, Zbornik radova*, gl. ur. Josip Bratulić, Zagreb: Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad; Tomislavgrad: Općinsko poglavarstvo, 1998.
- PULJIĆ, Želimir – ANČIĆ, Nediljko (ur.), *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije: Zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije/metropolije*, Dubrovnik – Split, 2001.
- RAUKAR, Tomislav: *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.
- RAUKAR, Tomislav, Kralj Tomislav u hrvatskoj historiografiji 1925-1995, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*, ur. J. Bratulić, Zagreb, 1998., 205–229.
- SAKAČ, Stjepan Krizin, Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu, *Croatia sacra*, 1 (1931.), 1–84.
- STIPIŠIĆ, Jakov – ŠAMŠALOVIĆ, Miljen, *Diplomatički zbornik Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, sv. I, Zagreb, 1967.

- ŠANJEK, Franjo, Crkva u Hrvata za narodnih vladara, *Vjesnik HAZU*, 1-4 (2002.), 53–66.
- ŠANJEK, Franjo, Pape, slavenski apostoli i ćirilometodska baština u Hrvata, *Bogoslovska smotra*, LI (1981.) 1.
- ŠANJEK, Franjo, Pape i Hrvati, u: PETRAČ, Božidar – ŠANJEK, Franjo, *Ivan Pavao II. i Hrvati*, Zagreb, 1995., 215–231.
- ŠANJEK, Franjo, Počeci kršćanstva u Hrvata, *Crkva u svijetu*, XI (1976.) 3.
- ŠANJEK, Franjo, Uloga papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku, *Problemi sjevernog Jadrana*, 9 (2008.), 7–25.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 13/1 (1914.), 1–93.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb: Naklada školskih knjiga i Tiskara »Narodne novine«, 1925.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Priručnik izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croaticae, dio I. čest 1. (do god. 1107)*, Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, 1914.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, Tisuću i sto godina od moravske misije, *Slovo*, 13 (1963.), 5–42.
- TOMA ARHIĐAKON, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, prev. i pril. O. Perić, M. Matijević Sokol, R. Katičić, Split, 2003.
- VEDRIŠ, Trpimir, Crkva i vjerski život, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2015., 201–235.
- VEDRIŠ, Trpimir, Pokršćavanje i rana kristijanizacija Hrvata, u: *Nova zraka u europskom svjetlu: Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (o. 550. – o. 1150.)*, (ur.) Zrinka Nikolić Jakus, Biblioteka Povijest Hrvata, sv. I., (ur.) Zoran Ladić, Zagreb: Matica hrvatska, 2015., 173–200.
- VEDRIŠ, Trpimir: Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske, *Historijski zbornik*, 60 (2007.), 1–33.

VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, Split, 1996.

ŽIVKOVIĆ, Tibor, Contribution to the new reading about the Constantine Porphyrogenitus' Statement on the numbers of Croat horsemen, foot soldiers and sailors in early 10th century, *Byzantinoslavica*, 65 (2007.), 143–152.

Mrežne stranice

https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko-bugarska_bitka_927._godine

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/skilica-ivan>

BILJEŠKA O AUTORIMA

Doc. dr. sc. IVICA MUSA rođen je 1964. godine u Sarajevu (BiH). Diplomirao je filozofiju i teologiju na Filozofsko-teološkom Institutu Družbe Isusove 1993. Iste je godine zaređen za svećenika u Hrvatskoj provinciji Družbe Isusove. Licencijat (magisterij) iz crkvene povijesti postigao je 1998. godine na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu. Na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2022. godine obranio je doktorat s tezom naslova *Uloga monoteizma u kulturno-anthropološkoj teoriji Jana Assmanna*. Od 1999. godine predavač je različitih kolegija iz povijesti kršćanstva, ekumenizma, povijesti Crkve u Hrvata i srodnih disciplina na FF-u Družbe Isusove (sada Fakultet filozofije i religijskih znanosti), Teološkom studiju FTI-ja (1999. –) te na Hrvatskom katoličkom sveučilištu (2015. –). Uz nastavničku aktivnost obavljao je i niz dužnosti unutar Hrvatske provincije DI: odgojitelj u sjemeništu na Šalati, kateheta u gimnazijama u Križanićevoj ulici u Zagrebu, kapelan, župnik, voditelj udruge SKAC, ravnatelj Isusovačke klasične gimnazije u Osijeku...

Objavljivao je radove u više znanstvenih časopisa: *Chosisir*, *Obnovljeni život*, *Disputatio philosophica*, *Diacovensia*, *Nova prisutnost*. Nastupao je na nekoliko znanstvenih skupova.

Red. prof. u trajnom zvanju u miru, prof. emer. dr. sc. MIR-JANA MATIJEVIĆ SOKOL rođena je u Splitu 1. lipnja 1952. godine gdje je završila osnovnu školu i klasičnu gimnaziju 1971. godine. Diplomirala je arheologiju i latinski jezik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1976. godine. U Zavodu za povijesne znanosti Jugoslavenske/Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu zaposlila se 1977. godine na mjestu asistenta za srednjovjekovnu građu. Iste je godine upisala poslijediplomski studij povijesti, uz uvjet polaganja diferencijalnih ispita na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Magistrirala je 1985. godine s temom *Toma Arhiđakon o počecima crkvene organizacije u srednjovjekovnom Splitu* (mentorica prof. dr. Nada Klaić). Doktorsku disertaciju *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, izrađenu pod mentorstvom prof. dr. Tomislava Raukara, obranila je 2. ožujka 1999. godine. U Zavodu za povijesne znanosti HAZU pohađala je tečaj pomoćnih povijesnih znanosti tijekom 1985./1986. Od 1. veljače 1997. stalno je zaposlena na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U zvanje višega predavača izabrana je 1996. godine, za docenta u prosincu 1999., izvanrednoga profesora 16. srpnja 2004. godine, a redovitoga profesora 10. ožujka 2009. godine te 23. svibnja 2014. u zvanje redovitoga profesora u trajnom zvanju. Bila je vanjski suradnik Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta u Zagrebu i Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža u Zagrebu. Članica je Hrvatskoga društva klasičnih filologa te Hrvatskoga arheološkoga društva, kojemu je bila tajnica od 1993. do 2001. godine te HNOPZ-a u čije je sedmeročlano predsjedništvo izabrana 2012. godine. Članica je Odbora za hrvatski latinitet Razreda za filološke znanosti HAZU. Za znanstveno-stručne rezultate dobila je 2004. godine Nagradu »Josip Juraj Strossmayer« te Plaketu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i 2019. Nagradu za životno djelo »Ivan Lučić Lucius« Društva za hrvatsku povjesnicu i HNOPZ-a. Počasni doktorat dodijelilo joj je Sveučilište u Splitu 2022.

Izv. prof. dr. sc. IVAN BASIĆ rođen je 19. listopada 1982. u Splitu. U rodnom gradu završio je osnovno i srednje školovanje (klasična gimnazija). Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirao je povijest i povijest umjetnosti, gdje je diplomirao (2007.) i doktorirao (2013.) na poslijediplomskom doktorskom studiju medievistike disertacijom *Poleogeneza Splita na razmeđu kasne antike i ranoga srednjeg vijeka*. Radio je kao znanstveni novak-asistent na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (2008. – 2011.), a od 2011. radi na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Splitu, gdje je sada u znanstveno-nastavnom zvanju izvanrednoga profesora. Izvodi nastavu iz područja srednjovjekovne hrvatske, poglavito jadranske, povijesti na svim razinama studija. Unutar matičnoga odsjeka prvi je predstojnik Katedre za staru i srednjovjekovnu povijest te metode historijske znanosti (2016. – 2023.). Basićev znanstveni interes usmjeren je od samih početaka na istraživanje srednjovjekovnih tema. Moguće ga je podijeliti u četiri velika područja: postanak gradova na razmeđu kasne antike i ranoga srednjega vijeka; predromanička skulptura i epigrafija; ranosrednjovjekovna crkvena povijest; historijska geografija jadranskoga prostora. Opsežan i tematski zaokružen opus pretežito mu je usredotočen na probleme prijelaznoga razdoblja između antike, kasne antike i ranoga srednjega vijeka uokrug jadranskoga bazena, s naglaskom na urbanu povijest i poleogenezu na dalmatinskom ozemlju te uza nj vezanu bogatu problematiku iz domene povijesti u užem smislu riječi, kao i povijesti umjetnosti, arheologije i srodnih im (pod)disciplina. Autor je i koautor četiriju knjiga, urednik dvaju zbornika radova. Objavio je 50-ak znanstvenih radova, u uglednim domaćim i međunarodnim časopisima i zbornicima. Izlagao je na 40-ak znanstvenih skupova, domaćih i međunarodnih. Dobitnik je državne stipendije Ministarstva znanosti RH (2001. – 2007.), nagrade Rektora Sveučilišta u Zagrebu (2004.), Nagrade »Franjo Marković« Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (2005.), stipendije »Kruno Prijatelj« Rotary Cluba-Split (2008.) te stipendije Mađarske akademije u Rimu – *Istituto Balassi* (2015.). Jedan je od utemeljitelja i potpredsjednik Hrvatskoga društva za bizantske studije te u tom svojstvu član Hrvat-

skoga nacionalnoga komiteta pri međunarodnoj bizantološkoj organizaciji (*Association Internationale des Études Byzantines*). Član je uredništva, savjeta ili znanstvenoga odbora časopisa *Acta Illyrica* (Sarajevo), *Eikón Imago* (Madrid), *Povijesni prilozi* (Zagreb), *Ravenna – Studi e Ricerche* (Ravenna). Član je Hrvatskoga hagiografskoga društva »Hagiotheca«, Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske, Hrvatskoga nacionalnoga odbora za povijesne znanosti, Hrvatskoga društva za bizantske studije, Matice hrvatske, Književnoga kruga Split, Verein zur Förderung der Christlichen Archäologie Österreichs i Udruge za promicanje i popularizaciju klasičnih jezika i antičke civilizacije »Latina et Graeca«.

Izv. prof. dr. sc. TRPIMIR VEDRIŠ rođen je 1976. godine u Zagrebu. Pohađao je klasičnu gimnaziju te diplomirao povijest i etnologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove. Magistrirao je 2004. na Odsjeku za srednjovjekovne studije na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti, gdje je, nakon doktorata na zagrebačkom sveučilištu 2009., obranio doktorat 2015. godine. Zaposlen je kao izvanredni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i gostujući nastavnik na Sveučilištu u Dubrovniku. Područje njegova znanstvenoga interesa, uz srednjovjekovnu hagiografiju i kult svetaca na jadranskom prostoru, uključuje povijest kršćanstva u kasnoj antici i srednjem vijeku te probleme moderne percepcije srednjovjekovlja. Kao gost predavač izvodio je nastavu na Sveučilištu u Splitu i Fakultetu filozofije i religijskih znanosti u Zagrebu. Izlagao je na većem broju domaćih i međunarodnih skupova te objavio velik broj znanstvenih radova. Autor je monografije *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Krizogona u Zadru* (2019.) te urednik šest zbornika radova među kojima (u suuredništvu s Gáborom Klaniczayem i Dorottynom Uhrin) *The saints of Rome: diffusion and reception from Late Antiquity to the Early Modern Period* (2021.) i (u suuredništvu s Mladenom Ančičem i Jonathanom Shepardom) *Imperial spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)* (2018.). Dugo-

godišnji je član i trenutačni predsjednik Hrvatskoga hagiografskoga društva »Hagiotheca«. Član je više strukovnih udruga. Uza znanstvene publikacije povremeno objavljuje u *Hrvatskoj reviji*, *Vijencu* i na portalu *Bitno.net*. Urednik je i voditelj *podcasta* »Povijesna četvrt«.

Dr. sc. KRISTIJAN KUCHAR svećenik je Varaždinske biskupije i znanstveni suradnik Staroslavenskoga instituta u Zagrebu na Odjelu za glagoljsku paleografiju. Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu završio je 2001., studij teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 2007., a 2017. doktorirao je na studiju medievistike Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu disertacijom *Povijesno liturgijske posebnosti euholoških obrazaca ranog razdoblja slavenske liturgije (10. – 14. st.) s osvrtom na predslovlja*. Od 2011. do 2018. znanstveni je novak na Staroslavenskom institutu, zatim od 2018. do 2020. poslijedoktorand te od 2020. do danas znanstveni suradnik. Sudjelovao je na sljedećim znanstveno-istraživačkim projektima: 2011. – 2020.: Glagoljska paleografija (MZOS); 2015. – danas: Znanstveni centar izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo (MZO); 2019. – 2023.: Istraživanje glagoljske i crkvenoslavenske liturgijske tradicije (Staroslavenski institut); 2020. – 2024.: Istraživanje starije hrvatskoglagoljske zborničke baštine (HRZZ); 2020. – 2024.: Interdisciplinarni pristup hrvatskoglagoljskomu misalu na primjeru Misala kneza Novaka (HRZZ); 2024. – danas: Istraživanje glagoljskih liturgijskih tekstova. Hrvatskoglagoljski misali 14. stoljeća (Staroslavenski institut, voditelj). Član je Matice hrvatske, Icarus4All (Austrija) i European Academy of Religion (Bologna, Italija).

Dr. sc. MARIO JAREB, znanstveni savjetnik, rođen je 29. ožujka 1969. godine u Zagrebu. Doktorirao je 2003. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranivši disertaciju pod naslovom *Ustaški pokret od nastanka do travnja 1941. godine*. U Hrvatskom institutu za povijest radi od 1995. te istražuje povijest Nezavisne Države Hrvatske i međuratnoga Ustaško-domo-

branskoga pokreta. Obrađuje i druge teme, posebice problematiku hrvatskih nacionalnih simbola, odnosno povijesni postanak i razvoj hrvatskoga grba i zastave. Godine 2001./2002. bio je Fulbrightov stipendist na Ruskom i istočnoeuropskom institutu (*Russian and East European Institute*) Sveučilišta Indiana (*Indiana University*) u Bloomingtonu, IN, SAD. Od 2016. do 2017. bio je član katoličkoga dijela Mješovitoga povjerenstva (Komisije) Hrvatske biskupske konferencije i Srpske pravoslavne Crkve koje je imalo zadaću razmotriti ulogu blaženoga Alojzija Stepinca prije Drugoga svjetskoga rata, tijekom rata i nakon njega. Član je Matice hrvatske, čiji je potpredsjednik od studenoga 2021. godine. Član je i Družbe »Braća Hrvatskoga Zmaja«. Autor je niza znanstvenih radova, među njima i monografija *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., *Mediji i promidžba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2016., *Kralj Tomislav kroz tisuću godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*, Zagreb, 2017., *Sovjetski zločin u Katynskoj šumi: Uloga doktora Eduarda Luke Miloslavića*, Zagreb, 2019. i *From Checkerboard to Tricolor: Development and Use of the Croatian Coat of Arms and Flag Throughout the Centuries*, Zagreb, 2022.

III.

DIO

HRVATSKA
BISKUPSKA KONFERENCIJA

BISKUPSKA KONFERENCIJA
BOSNE I HERCEGOVINE

Hrvatska biskupska konferencija

Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine

NA KRŠĆANSKIM TEMELJIMA, U ZAJEDNIŠTVU CRKVE, HODOČASNICI NADE

Pastirsko pismo biskupâ
Hrvatske biskupske konferencije
i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine
u prigodi Jubilejske godine 2025.,
1100. obljetnice Splitskih crkvenih sabora i početaka
Hrvatskoga Kraljevstva

Uvod

Pozdrav i povod

1. Draga braćo i sestre u zajedništvu Božjega naroda, dragi hrvatski vjernici u Domovini i izvan nje!

S Apostolom »zahvaljujemo uvijek Bogu za sve vas i bez prestanka vas se sjećamo u svojim molitvama spominjući se vaše djelotvorne vjere, zauzete ljubavi i postojane nade u Gospodinu našem Isusu Kristu, pred Bogom i Ocem našim« (1Sol 1, 2-3).

Ovo vam *Pastirsko pismo* upućujemo da bismo vas potaknuli na vjerničko življenje vremena pred nama u 2025. godini, koju iščekujemo kao milosno vrijeme nekoliko važnih jubilejskih slavlja, izvorišta za obnovljenje životne snage, misleći pritom poglavito na proslavu redovitoga Jubileja, Svete godine 2025., i na spomen znamenitih Splitskih crkvenih sabora održanih od 925. do 928. godine, za vladavine Tomislava, 'kralja Hrvata', kako ga je u svome pismu 925. godine oslovio papa Ivan X. (914. - 928.).

Zašto slavimo Jubileje?

2. U mnoštvu raznih obljetnica samo se po sebi nameće pitanje zašto slaviti jubileje. Svojim imenom 'jubilej' upućuje na: radost, ushi-

ćenje, zanos, slavljenje, prizivajući i posadašnjujući spomen na važne događaje.

U Crkvi je slavlje jubileja iskaz radosne zahvalnosti Gospodinu za njegove milosne darove, ali i darovano vrijeme obraćenja, pomirenja i pokore; vrijeme osobnoga preuzimanja odgovornosti te ljudskoga i kršćanskoga poslanja da se ovaj svijet, trajno u suradnji s Gospodinom, učini što skladnijim sa Stvoriteljevim naumom mira, pravednosti i istinskoga zajedništva u ljubavi.

Od prvoga Jubileja, koji je 1300. godine proglasio papa Bonifacije VIII., kada se - u tadašnjim okolnostima življenja otajstva Crkve - snažnije osjetila potreba za obnavljanjem vjerničkoga života i pobožnosti snagom oprosta, svake se pedesete, odnosno (od 1450. god.) svake dvadeset pete godine, slave redoviti Jubileji, Svete godine. U posebnim pak trenutcima proglašavaju se i izvanredni Jubileji, kakav je bio Jubilej milosrđa (2015. - 2016.).

Slavlje jubileja potrebno nam je da bismo ponovo probudili zapretani žar Božje milosti koji nas potiče da se okrenemo budućnosti i zauzmemo za izgradnju svijeta u novosti evanđelja te konačno ostvarenje kraljevstva Božjega za koje svednice molimo u molitvi Gospodnjoj: »Dođi Kraljevstvo tvoje.« Ta povezanost nebeskoga i zemaljskoga očituje se u obredu otvaranja i zatvaranja Jubileja, redovito povezanim sa slavljem otajstva utjelovljenja Božjega Sina, u kojemu se susreće božansko i ljudsko, vidljivo i nevidljivo, a prošlost i budućnost živimo kao milosnu sadašnjost.

Svetu godinu koja je pred nama živjet ćemo pod sloganom 'Hodočasnici nade', pri čemu je vrijedno uočiti da mi vjernici putujemo iz nade u nadu; da mi nosimo darovanu nadu, kao poveznicu između vjere i ljubavi.

Druge važne obljetnice

3. Osim Svete godine i 1100. obljetnice splitskih crkvenih sabora, povod ovomu Pismu još su neke važne obljetnice, od kojih izdvajamo:

a) spomen na 1700 godina od Prvoga sveopćeg, ekumenskog koncila u Niceji 325. godine, važnoga za ispovijedanje prave vjere i za slavljenje središnjega otajstva naše vjere, Kristova vazma;

b) 60. obljetnica završetka Drugoga vatikanskog koncila (1965.) sa svim što je nosilo i nosi obnovu Crkve;

c) pedeseta obljetnica od *Pastirskoga pisma* biskupâ kojim su 1975. (također Svete godine) pozvali na proslavu i obnovu koja je pod naslovom 'Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata' tijekom devet godina ostvarivana brojnim slavljinama, poukama, susretima i drugim događanjima do 1984. i Nacionalnoga euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici;

d) stota obljetnica od ustanovljenja svetkovine Isusa Krista Kralja svega svijeta;

Iz tih je obljetnica razvidno da se one ne zaustavljaju na prošlo-me, nego iz svake od njih progovara novost i obnova. U tome je pristupu i razlog zbog kojega se u ovome Pismu već spominje i pogled prema 2033. godini, Svetoj godini Otkupljenja, i prema 2041., što će biti 1400. obljetnica kršćanstva u Hrvata.

U onim dijelovima Pisma u kojima govorimo o povijesti, težište leži na povijesti spasenja koja upravo snagom vjere, nade i ljubavi u Isusu Kristu po Crkvi združuje prošlo, sadašnje i buduće, zbog čega temeljni ustroj Pisma slijedi upravo tu trodjelnost.

I. Prošlost - baština koja poučava i ohrabruje

Suodnos povijesti i spasenja

4. Povijest je 'teološko mjesto' (*locus theologicus*) Božjega spasenjskog događaja. Napose je ona to u odnosu na utjelovljenje Božje Riječi, Božjega *Logosa*, koji je - uzevši našu ljudsku narav i sjedinivši je sa svojom božanskom u jednoj Osobi - ušao u povijest i s njom ostaje nerazdruživo povezan do njezina svršetka. Njezin će kraj biti ono dovršenje prema kojemu ona nezaustavljivo ide u vremenu i prostoru ovozemaljskoga, dok konačno ne postigne svoj smisao, kada, prema svetopisamskim riječima, Božjemu Sinu »sve bude podloženo« i kada će »i on sam, Sin, sve podložiti Onomu koji je njemu sve podložio, da Bog bude sve u svemu« (1Kor 15, 28).

Povijest, dakle, i njezina zbivanja imaju i onu dublju protežnicu koju nam valja trajno otkrivati i produbljivati kako bi se proniknulo u njezin dublji smisao, značenja i poruke te se još jedanput posvijestilo da čovjek sa svojom naravi i svojim moćima stvara povijest u kojoj je naša ljudskost i vremenitost u trajnome susretanju s Božjim, s vječnim.

S cijelom Crkvom slavimo Svetu godinu

5. Katolička Crkva po svemu svijetu 2025. godinu dočekuje kao vrijeme posebna spomen-slavlja. U Jubilejskoj godini želi na osobit način, ne samo izvanjskim događanjima nego i obnovljenim navjesticima i svjedočkim žarom te zauzetošću oko unutarnje duhovne obnove vjernika, očitovati jedinstvo kršćanske vjere, nade i ljubavi.

U tome duhu želimo i mi, Kristovi vjernici u hrvatskome narodu, u zajedništvu svih Kristovih učenika, hodeći stopama vjere, posvjedočiti istinsku vjeru, živu nadu i djelotvornu ljubav na koju nas poziva Gospodin.

Papa Franjo, bulom proglašenja Jubileja *Spes non confundit (Nada ne razočarava)*, poziva cijelu Crkvu na slavlje Jubilejske godine. Ona će u Rimu započeti 24. prosinca 2024. otvaranjem svetih vrata na Bazilici sv. Petra koja simboliziraju otvoren pristup Bogu u Isusu Kristu i trajat će do 6. siječnja 2026. zatvaranjem Svetih vrata.

U partikularnim Crkvama Jubilejska će godina posebnom svečanom postajnom liturgijom u svim katedralama i konkatedralama biti otvorena na blagdan Svete Obitelji Isusa, Marije i Josipa, u nedjelju 29. prosinca 2024. i završiti na isti blagdan iduće godine, 28. prosinca 2025.¹ U svemu je jasan naglasak na vremenu hodočašćenja prema Kristu Otkupitelju, koji je »naša nada« (*1Tim 1, 1*), nada koja ne postiđuje i ne razočarava (usp. *Rim 5, 5*).

Važnost obljetnica Nicejskoga i Drugoga vatikanskog koncila

6. Jubilejska se godina slavi i kao 1700. obljetnica Prvoga sveopćega (ekumenskoga) crkvenog koncila u Niceji, 325. godine. Na Koncilu je oko tristo biskupa potvrdilo vjeru Crkve u Kristovo božanstvo. Utvrđena je vjera Crkve u istobitnost Sina Božjega s Ocem; vjera koju, skupa s vjerom u Duha Svetoga, Gospodina i Životvorca, utvrđenu na Prvome carigradskom koncilu (381. godine), i tako uobličenu u *Nicejsko-carigradsko vjerovanje*, ispovijedamo molitvom u svakome nedjeljnome i svetkovinskome euharistijskom slavlju, u kojemu slavimo spomen muke, smrti i uskrsnuća Gospodina.

Na Nicejskome koncilu donesena su načela i kriteriji za određivanje dana na koji Crkva slavi svetkovinu Uskrsa (*computus paschalis*).

Iznimno je lijepa, govornjiva i poticajna podudarnost da ćemo, Božjom providnošću, mi kršćani Istoka i Zapada u 2025. godini Uskrs slaviti istoga dana, 20. travnja.

»Nicejski je koncil« - naglašava papa Franjo - »prekretnica u povijesti Crkve. Njegova obljetnica poziva kršćane da se ujedine u slavljenju i zahvaljivanju Presvetomu Trojstvu, te Isusu Kristu, Sinu Božjemu, koji je 'iste biti s Ocem' i koji nam je objavio to otajstvo ljubavi. No, Niceja je ujedno poziv svim Crkvama i crkvenim zajednicama da nastave koračati putem koji vodi prema vidljivome jedinstvu i da se ne umore tražeći odgovarajuće oblike kako bi u potpunosti odgovorili na Isusovu molitvu: 'Da svi budu jedno kao što ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao' (Iv 17, 21).«²

Godine 2025. navršava se i šezdeset godina od svršetka Drugoga vatikanskog koncila (1962. - 1965.) na kojemu je sudjelovalo oko dvije i pol tisuće biskupa sa svih strana svijeta s drugim nekatoličkim promatračima i slušateljima laicima.

Bio je to događaj koji je snažno oblikovao korake Crkve u dvadesetome stoljeću i dao joj nesporno dalekosežna usmjerenja koja su imala i imaju odraza i u prostorima izvan vidljive Crkve. Valja obnovljenim žarom nastaviti od Koncila započetu obnovu - *renovatio*, tj. sve veću vjernost duhu i nauku evanđelja, i reformu - *reformatio*, povratak trajno važećim formama u Crkvi,³ služeći se Koncilom kao pouzdanim kompasom koji nam pomaže na putu u dvadeset prvoe stoljeću.⁴

Po primjeru svjedokâ vjere

7. Da bismo istinski proslavili jubilej vjere, itekako nam mogu pomoći primjeri i zagovor Božjih ugodnika, bilo da su proglašeni blaženima i svetima, bilo da nisu na takav način postavljeni za primjer i uzor, ali su u punome zajedništvu nebeske radosti te su i dalje u duhovnoj povezanosti s ovozemaljskom, putujućom Crkvom.

Na prvome se mjestu utječemo Isusovoj tjelesnoj Majci i našoj Majci po milosti, Djevici Bogorodici, Majci Crkve, 'Utočištu grješnika' i 'Pomoćnici kršćana', koja nas prati na ovozemaljskome hodočašću u nebesku domovinu. Nju je papa Franjo nazvao 'Maj-

kom sveopćega Jubileja'. Utječemo se i svetomu Josipu, zaručniku Djevičinu, zaštitniku Crkve, koga smo izabrali za svetoga zaštitnika Hrvatske i koga rado zazivamo kao zaštitnika hrvatskoga naroda.

Ovdje se svakako spominjemo tolikih svetaca i blaženika našega naroda. Među njima se posebice izdvaja lik bl. Alojzija Stepinca, kojega je papa Benedikt XVI. uvrstio među šesnaest imenom spomenutih svetaca i blaženika, koji su iznimni i uzorni ne samo slušatelji nego i izvršitelji Riječi Božje.⁵ Blaženi Alojzije svojim je primjernim vjerničkim i pastirskim životom te strpljivim podnošenjem nepravde i konačno mučeničkom smrću od ruku bezbožnoga komunističkog režima svim Kristovim vjernicima u hrvatskome narodu svijetli putokaz i ohrabrenje na putu vjere. Njegova vjernost Kristu i odanost Crkvi s Rimskim biskupom na čelu, ustrajnost u molitvi i sinovska odanost Majci Mariji, svima može i treba biti uzorom i u ovim vremenima bujanja raznih ideologija, indiferentizma i praktičnoga ateizma te nastojanja da se ostvari takozvani 'novi svijet' s pomoću uređivanja društva mimo i protiv naravnoga moralnog zakona i Božjih zapovijedi.

Evangelje u našoj povijesti i u našem narodu

8. Radosna vijest, evangelje, na našim područjima, koji su nekada pripadali zapadnomu Iliriku, tj. na prostoru rimskih pokrajina Dalmacije i Panonije, prisutno je već u prvim stoljećima kršćanstva.

Apostol Pavao u *Poslanici Rimljanima* (15, 19) naglašava da je »od Jeruzalema pa uokolo sve do Ilirika pronio evangelje Kristovo«. U *Poslanici Timoteju* pak veli da je Tit, njegov suradnik, »otišao u Dalmaciju« (2Tim 4, 10). U apostolsko, dakle, ili, najdalje, u prvo poslijepostolsko vrijeme zacijelo su i mnogi drugi vjerovjesnici dolazili, kako morem tako i kopnom, u naše krajeve.

Žestoki progoni kršćana potvrdit će snažnu ukorijenjenost kršćanske vjere i organiziranost crkvenih zajednica i njihovih biskupskih sjedišta kao što su ona najstarije: Salona (Solin), Sirmium (Srijemska Mitrovica), Jadera (Zadar), Absarum (Osor), Vecla (Krk), Arba (Rab), Parentium (Poreč), Pola (Pula), Siscia (Sisak), Cibalae (Vinkovci), Mursa (Osijek), Delminium (Duvno), Sarsenterum (Stolac), Epidaurum (Cavtat), Risinium (Risan), Bistue Nova (nedaleko

od Zenice), Bistue Vetus (nedaleko od Bugojna), Baloie (kod Ključa), Leusinium (Panik, mjesto kod Bileće) i druga. Kršćansku su stvarnost naši stari predci ovdje zatekli te im je naviještena kršćanska vjera i podijeljeno sveto krštenje.

Pouzdana vijesti o prvim dodirima Hrvata s kršćanstvom nalaze se, kako nam je poznato, u papinskim izvorima. Prema *Liber pontificalis* papa Ivan IV. Dalmatinac (640. - 642.) poslao je benediktinskoga opata Martina da u Istri i Dalmaciji otkupi zarobljene kršćane i kosti kršćanskih mučenika: Anastazija (Staša), Dujma, Maura, Venancija i drugih. Taj ih je papa dao pohraniti u oratoriju uz krstionicu Lateranske bazilike Svetoga Spasitelja (kasnije i sv. Ivana Krstitelja i sv. Ivana Evanđelista) u Rimu, o čemu svjedoči veliki mozaik s njihovim likovima, koji je dao podignuti njegov nasljednik Teodor I. (642. - 649).

Sv. Agaton, papa (678. - 681.), u svome pismu iz 680. kao obraćene narode navodi Slavene (što se jedino može odnositi na Hrvate) pa se na temelju toga i drugih izvora može razložno zaključiti da su Hrvati upravo s tim papom, godine 679., sklopili mirovni ugovor.

O stoljetnoj povezanosti našega naroda sa Svetom Stolicom svjedoči i bizantski car Konstantin Porfirogenet koji u svome djelu *O Upravljanju Carstvom*, u 31. poglavlju piše: »Ovi kršteni Hrvati neće ratovati protiv tuđih zemalja, izvan granica svoje zemlje, jer su primili neku vrstu proročanskoga odgovora i zapovijedi od rimskoga Pape, koji je u vrijeme Heraklija, cara Bizantinaca, poslao svećenike i njih pokrstio. To je zato što su poslije krštenja Hrvati napravili jedan ugovor, potvrđen njihovim vlastitim rukama i čvrstim obećanjem, i jamstvom u ime svetoga Petra apostola, da oni nikada neće poći protiv neke strane zemlje i s njom ratovati, nego će radije živjeti u miru sa svima koji su voljni jednako tako postupati, i oni su od istog rimskog pape primili blagoslov za taj čin, a to je (poruka) ako bi bilo koji stranci pošli u rat protiv zemlje ovih istih Hrvata i nametnuli im rat, tad će moćni Bog ratovati za Hrvate i zaštititi ih, a Petar, Kristov učenik, dat će im pobjedu.«⁶

Sačuvana pak pisma pape Ivana VIII. (872. - 882.) hrvatskim vladarima pokazuju da je tada Hrvatska većinski kršćanska zemlja i da Papa s njom uspostavlja odnos duhovnoga i vjerskoga značaja, tako tipičan

za onodobni srednjovjekovni svijet. To je i vrijeme velikodušnoga i dalekovidnoga poslanja svete solunske braće Ćirila i Metoda među Slavene Velike Moravske, čije je djelovanje i u nekim područjima Hrvatske ostavilo neizbrisive tragove u liturgiji i na jezičnome polju, posebno u glagoljskoj tradiciji.⁷

Poznati su nam srdačni odnosi Hrvata i Svete Stolice za vladara iz hrvatske narodne dinastije, posebice kralja Zvonimira (1076. - 1089.), kojega je u listopadu 1076. izaslanik sv. Grgura VII., pape, (1073. - 1085.), opat Gebizon okrunio za kralja u bazilici sv. Petra i Mojsija u Solinu, kada je primio i znakove kraljevske časti te priseгнуo Papi da će ponajprije poštivati pravdu, braniti Crkvu, brinuti se da svećenstvo živi ispravno, štititi siromahe, udovice i siročad, biti protiv nezakonitih brakova, protiviti se prodaji ljudi i, na kraju, da će u znak priznanja papinskoga primata svake godine uplaćivati iznos od dvjesto bizantskih zlatnika.

Povijesno-spasenjsko iščitavanje našega hoda s Gospodinom u vremenu

9. Evanđelje se, dakle, utjelovilo i u našem narodu, u našu hrvatsku povijest, a to znači u današnje naše vrijeme i u naš prostor. S Gospodinom smo po krštenju ušli u suodnos koji traje već gotovo četrnaest stoljeća. I dok se spominjemo znamenitih događaja, uistinu spomena vrijednih, iz toga suodnosa, želimo naglasiti da tu nije samo riječ o tek nekome obilježavanju povijesnoga i prolaznoga. Kada bi tomu bilo tako, bilo bi to premalo i presiromašno. Riječ je o povijesno-spasenjskome čitanju našega hoda s Gospodinom u vremenu, u kojemu zbilja ima onih događaja koji na poseban način zauzimaju važno mjesto u našoj memoriji, kao naroda i Crkve.

Spomen na bitne događaje naše povijesti nije samo površno pamćenje nego je prepoznavanje našega hoda s Gospodinom te uprisutnjenje našega odnosa s njim koji je u temelju tih povijesnih događanja. Zbog toga su ona za nas otajstvena!

Kristovo evanđelje i njegova Crkva utjelovili su se upravo na ovome našem zemljopisnom prostoru, u našoj kulturi, u našem narodu i jeziku... Oni progovaraju i po povijesnim događajima; progovaraju po njima i danas.

Slavlje naših crkveno-narodnih jubileja upravo tu ima svoje duboko teološko i duhovno utemeljenje. Stoga su ta slavlja uvijek

evangelizacijski motivirana, da bismo, spominjući se prošloga i staroga, izrekli, a onda i živjeli iste sadržaje na nov način: *Vetera novo modo*. Njih, dakle, sve obuhvaća evangelizacijsko poslanje kojim i danas želimo konkretno odgovoriti, tako da su ova naša slavlja prekrasan povod upravo za evangelizacijski govor. Takav govor u svjetlu i s gledišta vjere crpi iz povijesnoga i vremenitoga, da bi najvjestio neprolazno i vječno, već započeto u vremenu.

Hrvatski jubileji

10. U Jubilejskoj 2025. godini, kako je već naglašeno, slavimo svoj veliki nacionalni jubilej, povezan s crkvenim saborom (sinodom) održanim u splitskoj prvolstolnici 925. godine. Te je godine papa Ivan X. uputio pismo »dragomu sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, uzvišenomu knezu Humljana, i prepoštovanomu i presvetomu subratu našem Ivanu, nadbiskupu svete Salonitanske crkve i svim podložnim biskupima, kao i svim županima i svim svećenicima i svemu narodu, koji živi u Sklavoniji i Dalmaciji, predragim našim sinovima«. ⁸ Za pontifikata toga pape u Splitu su održani od 925. do 928. crkveni sabori (sinode). Iako je minulo jedanaest stoljeća od tih prvih nacionalnih crkvenih sabora, oni nedvojbeno predstavljaju onu baštinu na koju se vrijedi iznova vraćati. U crkvenome smislu utrlj su smjer crkveno-područnoga ustroja naših krajeva, povezavši ga s korijenima prvih kršćanskih početaka na našem ozemlju.

Gledano nacionalno-politički, njihove su odluke zaokružile i uokvirile ondašnji hrvatski prostor te ga se, u širem onodobnom europskom okviru i ozračju, moglo u njegovu razvoju ubrojiti u zrele i dovršene političke stvarnosti koje su u obličju kraljevske vlasti i struktura iz vremena Tomislava, vladara s kraljevskim statusom iz hrvatske narodne dinastije (925. - 928.), supostojale pokraj drugih, njima sličnih i istodobnih.

Te činjenice, promatrane u svjetlu oblikovanja Europe prožete kršćanstvom, vidimo i kao plodove onoga što se danas s pravom naziva »kršćanskim korijenima Europe«. Mada su ti korijeni u hrvatskome narodnom biću vidljivi i nekoliko stoljeća prije, upravo se u tome vremenu očituju u svojoj prepoznatljivosti plodonosnih

poveznica, od kojih danas ne smijemo bježati, ako želimo dobro i svomu narodu i cijeloj Europi. Oni nam pomažu i danas na novi način živjeti ljepotu evanđelja u nužnoj povezanosti osobnoga i zajedničkoga.

Podsjećanje na jubilejska slavlja

11. Podsjetimo se i na značenje proslave 1000. obljetnice hrvatskoga kraljevstva⁹, zatim planirane proslave 1300. obljetnice kršćanstva u Hrvata¹⁰ koja se zbog Drugoga svjetskog rata nije mogla ostvariti 1941. godine.

Stoga su biskupi Pastirskim pismom iz 1975. pozvali na sveopću proslavu 1300. obljetnice kršćanstva u Hrvata, koja se pretvorila u 'Veliku devetnicu duhovne obnove hrvatskoga naroda', započetu znakovitim slavljem na Gospinu Otoku u Solinu 1976., nastavljenu proslavama u Biskupiji kod Knina i Branimirovom godinom u Ninu, a završenu velebnim Euharistijskim kongresom u Mariji Bistrici 1984. godine. Ta su slavlja probudila i osnažila duhovne snage u Crkvi i narodu koje će svoj plod donijeti u teškim danima Domovinskoga rata i dovesti do uspostave samostalne hrvatske države.

Sve nam je to poticaj da se svim svojim bićem upravimo prema 2041. godini i proslavi 1400. obljetnice kršćanstva u Hrvata. U taj niz svakako dolazi i 2033. kao važna Jubilejska godina Otkupljenja. »Ta će nas Sveta godina, istodobno, usmjeriti prema još jednom temeljnom događaju za sve kršćane: godine 2033. slavit će se dvije tisuće godina od otkupljenja mukom, smrću i uskrsnućem Gospodina Isusa. Predstoji nam, dakle, putovanje obilježeno velikim etapama u kojima Božja milost prethodi i prati narod koji korača marljiv u vjeri, djelatan u ljubavi i postojan u nadi (usp. 1Sol 1, 3).«¹¹

Spomen i identitet

12. Slavlje jubileja uvijek je spomen na najvažnije događaje iz prošlosti koji određuju sadašnjost i budućnost. Tako slavlje jubileja može postati istinskom sponom između prošlosti i budućnosti, koja u sadašnjosti ne samo da budi i oživljava uspomene nego također upućuje na ono što je važno, a u određenim trenutcima i presudno za život.

Sjećanje pojedinca povezuje sa zajednicom, postajući zajedničkim spomenom koji ukorjenjuje njegov identitet, a zajednicu ojačava i povezuje. Usto valja imati na pameti da je kršćanska vjera ukorijenjena u povijesni slijed Božje objave kao 'povijesti spasenja' koja ima svoj vrhunac u događaju Isusa Krista. U tome pak događaju svoj temelj ima i eshatološka nada obećane budućnosti konačnoga cilja povijesti, prema kojemu su pozvani i upravljani svi ljudi i narodi. Unutar te povijesti spasenja odvija se i povijest hrvatskoga naroda, u korijenima kojega živi prihvaćanje kršćanske vjere u počecima nacionalne povijesti i izgradnja identiteta koji nije odvojiv od kršćanske vjere i Katoličke Crkve.

II. Sadašnjost - izazov koji potiče

Dobro nadvladava zlo

13. Naš prvi pogled na sadašnjost, kako to lijepo predlaže Bula proglašenja Jubileja, usmjerimo prema dobru i obratimo pozornost »na puno dobra u svijetu kako ne bismo upali u napast da se smatramo ophrvanima zlom i nasiljem«¹².

Dakle, na prvo mjesto stavljamo predivne znakove života Crkve, kao što su: življenje vjere u obiteljima; istinsko zajedništvo i suradnja u župnim zajednicama; nesebičnost u djelima kršćanske ljubavi i milosrđa; dragovoljnost i zanos, osobito mladih, u pružanju pomoći i očitovanju blizine u trpljenjima, kao plod uronjenosti u Kristovo otajstvo; nastojanje življenja kršćanskoga poziva duhom služenja u raznim zvanjima i zanimanjima u društvu.

Upravo radi ostvarivanja dobra, dužni smo usmjeriti se i na ono što mu se protivi, što guši nadu i sprječava širenje milosnih darova, što zamagljuje nosivi smisao i okamenjuje srca, što priprema tlo za sijanje malodušnosti i ubiranje plodova svakovrsnih nemira.

Sadašnji milosni trenutak (kairós)

14. Riječ Svetoga pisma: »Evo sad je vrijeme - *kairós* - milosno, sad je vrijeme spasa« (2Kor 6, 2) odnosi se i na trenutak povijesti što ga upravo proživljavamo. Svakomu je od nas i svima zajedno darovano povlašteno vrijeme da ga živimo na dobro i na spasenje.

Upravo u ovome trenutku povijesti odgovorni smo pred Bogom i pred ljudima za darovanost kršćanske vjere, za sve članove Crkve

i, konačno, za svakoga čovjeka, ne previđajući da nam je posebna briga povjerena za hrvatski narod. Ta je odgovornost još veća na onima koji su na za društvo osobito odgovornim položajima, kako u Crkvi tako i u državi, u svim granama vlasti (zakonodavne, sudbene i izvršne), i u društvu, u odgojnim, obrazovnim, znanstvenim, umjetničkim, športskim i svim drugim ustanovama, tijelima i sastavnicama koje imaju utjecaj na društvo.

Gledajući prošlost, vidimo kako su prije nas vjernici prepoznavali i prihvaćali *kairós*. Što se tiče nas, ne možemo preslikavati prošlost, nego milosni trenutak za nas živi u sadašnjosti, nama darovanomu vremenu za plodove milosti. On je Božji dar i njegovo zanemarivanje bilo bi neprihvatanje Božjih nadahnuća, ali i grijeh propustom. Ne postoji za nas drugo vrijeme ni druge okolnosti osim sadašnjih i samo nam je u njima moguće ostvariti svoje ljudsko, kršćansko i narodno poslanje.

Poziv i poslanje

15. A koje je to žurno poslanje? To je najprije poziv da neprestano radimo na osobnome obraćenju. Jubilejska godina poziv je na žurnu promjenu srca (*metanoia*) vraćanjem Bogu, usmjerenošću prema njemu i prema svojim bližnjima, kako nam je Krist rekao:

»Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim (...) Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga« (Mt 22, 37-40). Pritom ćemo se naći na putu i s drugim ljudima, kojima je blisko 'Zlatno pravilo života': »Što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima« (Mt 7, 12).

Da bi se to moglo ostvariti, potrebna je svijest i iskustvo darovane, primljene ljubavi iz koje niče sposobnost sebedarja. Otajstvo crkvenoga zajedništva, utemeljeno u Kristovu pozivu i njegovoj volji, poziv je na zajedništvo vjere u Crkvi s Petrovim nasljednikom (*cum Petro et sub Petro*). Izvan punoga crkvenog zajedništva nedostaju one sveze koje omogućavaju da mladica izraste iz Istinskoga trsa i donese obilat plod za život vječni.

Svjesni smo izazova pred kojima se nalazi sav svijet i naš hrvatski narod, ali se ne trebamo bojati ako je u nama živa vjera, jer kada je Krist s nama i kada smo mi s njim, možemo sa svetim Pavlom uskliknuti: »Ako je Bog za nas, tko će protiv nas?« (Rim 8, 31).

Znak i svjedočanstvo

16. Kao što je to u sveopćoj Crkvi, tako se i Crkva u hrvatskome narodu uvijek treba cjelovito (*in capite et in membris* - i glava i udovi) obnavljati. Bez unutarnje, duhovne obnove pastirâ i stada, biskupâ, prezbiterâ, redovnikâ i redovnica, kao i vjernikâ laika, slavlje Jubileja može biti prigodničarsko i samo izvanjsko, odjeveno u svečano ruho, ali iznutra prazno i neplodno. Plodnost dolazi od Božje milosti, ali po ljudskim životima, djelima i svjedočenjem. Isus svojim apostolima daje nalog: »Bit ćete mi svjedoci« (*Dj 1, 8*). Ako oni ne ispune taj nalog, sjemenu Božje riječi i milosti otajstva bit će otežano donositi željeni plod za kraljevstvo Božje.

Bogu hvala, u hrvatskome narodu imamo mnoštvo uzora, hrabrih svjedoka vjere sve do primanja mučeničkoga vijenca slave. Upravo zbog njegove crkvene službe i svekolikih okolnosti u kojima je iznimnom predanosti tu službu vršio - kako o tome svjedoče i kler i puk - svakako nam je među svima njima najbliži lik blaženoga Alojzija Stepinca. Kao znak jubilejske obnove i ponovnoga duhovnoga buđenja vjere u hrvatskome narodu, i u ovoj ćemo godini iskreno i ustrajno moliti za njegovo proglašenje svetim i za njegov zagovor, posebno za pastire Crkve, da istom hrabrošću s Kristom vode Božji narod u zahtjevnosti vremena.

Stoga nam je zauzeti se za rast u vjeri, nadi i ljubavi, prema Bogu i svojemu narodu, svjesni da ljubav nikoga ne isključuje. Neka nam uzor žive vjere u Boga Stvoritelja, Spasitelja i Posvetitelja bude bl. Alojzije i svi sveci i blaženici Crkve u Hrvata: sveti Nikola Tavelić, sveti Leopold Bogdan Mandić, sveti Marko Križevčanin; blaženi Augustin Kažotić, blaženi Julijan iz Bala, blaženi Jakov Zadranin, blaženi Gracija iz Mula, blažena Ozana Kotorska, blaženi Ivan Merz, Drinske mučenice: blažena Julia Ivanišević, blažena Bernadeta Banja, blažena Berchmana Leidenix, blažena Krizina Bojanc i blažena Antonija Fabjan; blažena Marija Propetoga Isusa Petković; blaženi Miroslav Bulešić, blaženi Serafin Glasnović Kodić, blaženi Anton Muzić, blaženi Alojzije Palić i blaženi Anton Durković.

Uzdajući se u njihov moćni zagovor, vjerujući da je Gospodin već primio njihove patnje, zazivamo i zagovor tolike naše braće i

sestara svjedoka vjere iz našega naroda, ubijenih *in odium fidei* tijekom naše povijesti, posebice nedavne.

Na našu obvezu da te svjedoke upoznamo i, poglavito svojim življenjem, promičemo svjedočanstvo njihova života te širimo glas njihove svetosti, u novije nas vrijeme osobito pozivaju sveti Ivan Pavao II., Benedikt XVI., papa Franjo, i sami svjedoci krvavih progona mnoštva Kristovih vjernika za strašnih totalitarizama 20. stoljeća.

Što nam je, dakle, činiti?

17. Slavlje Jubilejske godine poziva nas da potvrdimo svoj kršćanski identitet kao pojedinci i kao zajednica Crkve. Papa Franjo snažno naglašava onu stranu našega kršćanstva koja se očituje kao zauzimanja za istinu, za opće dobro, pravednost i mir. To je moguće samo u iskrenoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu, potvrđenoj djelima ljubavi prema najpotrebitijima naše ljudske i kršćanske brizi, a s kojima se poistovjetio i sâm Krist

Gospodin. Različiti su načini na koje je to moguće učiniti: od osobne i zajedničke molitve, preko zauzetosti za ljude koji trebaju pomoć, do promicanja djela ljubavi i pravednosti u svoj širini društvenoga života.

To, u kršćanskoj odgovornosti za društvo, također znači: javno se založiti za dostojanstvo ljudske osobe i za potvrdu vrijednosti ljudskoga života od začeća do prirodne smrti; zauzimati se za naravni i za sakramentalni brak i muškarca i žene, u skladu s tim, za obitelj; promicati ispravan odgoj; podupirati nastojanja koja štite prava djeteta da ima roditelje i prava roditelja na odgajanje svoje djece; zastupati ljudska prava bez ugrožavanja vjerskih uvjerenja i slobode očitovanja vlastita uvjerenja i kulturalnoga, nacionalnoga i vjerničkoga identiteta; promicati kršćansku duhovnost i kulturu te poticati odgovore Božjemu pozivu u duhovna zvanja u Crkvi.

Ne smije se, međutim, nikada zaboraviti da je to moguće samo ako se s Božjom pomoći trajno odupiremo svakomu obliku zla, laži, nasilja, nepravde, pohlepe i manipulacije kojom se želi izobličiti i preokrenuti naravni moralni zakon te tako izopačiti društvene odnose sve do stvaranja humusa za ukorjenjivanje i dalje širenje

zala našega vremena, kao što su: pobačaj i eutanazija, materijalizam i pozitivizam, nihilističko beznađe, diktatura relativizma, rodna ideologija i druge opasne zablude o Bogu, čovjeku i svijetu koje se suptilno promiču pa čak i nameću. I prošlost i sadašnjost potvrđuju da ideologije koje stvaraju i donose nepravedne zakone kojima se gazi dostojanstvo čovjeka izrabljuju najsiromašniji, a laž postavlja za nit vodilju u budućnost bez Boga, za posljedicu imaju razdor među ljudima, od obiteljskih razmimoilaženja i do međunarodnih ratnih sukoba.

Kakav humanizam i napredak?

18. I mi, u ovo naše vrijeme, zajedno sa svom Crkvom, želimo zauzeto i ustrajno njegovati kršćanski humanizam koji raste iz Božje ljubavi prema ljudima. Naša predanost razumijevanju, promicanju i obrani života svakoga ljudskog bića crpi svoj poticaj upravo iz te bezuvjetne Božje ljubavi prema čovjeku.¹³

Pred izazovima brzoga tehnološkog napretka, među kojima danas na poseban način svjedočimo razvoju programâ tzv. 'umjetne inteligencije', s Papom naglašavamo: »Da bi potonji bili sredstva za izgradnju dobra i boljega sutra, moraju uvijek biti usmjereni na dobro svakoga čovjeka; moraju imati etičko nadahnuće. Etička odluka, naime, uzima u obzir ne samo ishode nekoga postupka, već i vrijednosti koje su u pitanju i dužnosti koje proizlaze iz tih vrijednosti.«¹⁴

Uza sve navedeno, a potaknuti povijesnom odgovornosti za opstanak hrvatskoga naroda i brigom za njegovu budućnost, kao i za vrjednote koje trebaju resiti državu Hrvatsku, i ranije smo na razne načine upozoravali, a i sada to činimo, na potrebu jasnoga i sustavnoga postupanja u rješavanju duboke 'demografske krize', nazvane i 'demografskim slomom' kojemu svjedočimo zbog sve većega pada broja živorođenih; pada broja stanovnika i poremećenosti dobne strukture stanovništva te s njom povezanih pitanja iseljavanja, useljavanja i suvremenih migracija. Želimo dati svoj konkretan prinos izradbi i implementaciji primjenjive, dugoročne i cjelovite strategije te nadstranačke politike demografske revitalizacije našega naroda.¹⁵

Bula proglašenja Jubileja poziva nas da u budućnost gledamo s nadom, ispunjeni oduševljenjem koje treba prenositi. To danas nedostaje i u hrvatskome narodu, a prva je posljedica »gubitak želje za prenošenjem života«. Znajući da su posrijedi duboki razlozi, jačani raznim ideologijama materijalizma, mi vjernici trebamo biti prvi u zagovaranju društvenoga povezivanja, štoviše, saveza koji će biti sposoban otklanjati pogubnost individualizma, ogorčenosti i bezosjećajnosti.¹⁶

Poštivanje neotuđivoga ljudskog dostojanstva

19. Crkva u svome nauku upućuje na četiri vidika ljudskoga dostojanstva i razlikuje: ontološko, moralno, društveno i egzistencijalno dostojanstvo. Ontološko dostojanstvo je temeljno, jer pripada osobi samom činjenicom da ju je Bog želio, stvorio na svoju sliku i uz ljubio te se ono nikada ne može poništiti i vrijedi u svim okolnostima u kojima se pojedinci mogu susresti. Ono se na osobit način objavilo u Isusu Kristu, Božjemu Sinu koji je postao čovjekom.

Isus Krist je potvrdio da svaki čovjek posjeduje neprocjenjivo dostojanstvo i da to dostojanstvo nikada ne može biti izgubljeno. U Kristovu otajstvu utjelovljenja potvrđeno je također i dostojanstvo tijela i duše kao bitnih sastavnica koje određuju ljudsko biće, a svaka je osoba pozvana i na moralnoj razini očitovati ontološki značaj svoga dostojanstva i to u onoj mjeri u kojoj se vlastitom slobodom usmjerava prema istinskomu dobru. Papa Franjo, u enciklici *Fratelli tutti*, s posebnom ustrajnosti naglašava da čovjekovo dostojanstvo »nadilazi sve okolnosti« i poziva da ga se brani u svakome trenutku čovjekova postojanja, neovisno o bilo kakvim tjelesnim, psihičkim, društvenim ili čak moralnim nedostacima.¹⁷

Stoga smo kao kršćani pozvani javno se usprotiviti svemu što je u suprotnosti s dostojanstvom ljudske osobe. To su, ponajprije, čini koji se protive samomu životu i povrjeđuju integritet: ljudske osobe, kao što je oduzimanje života pri pobačaju ili eutanaziji, ali i ona postupanja koja povrjeđuju istinski smisao ljubavi ili su u suprotnosti s dostojanstvom ljudskoga sudjelovanja u nastajanju i rađanju ljudskoga života, kao što je pokušaj nadomještaja (‘surogatstva’) glede majčinstva.

Dužnost nam je protiviti se svakomu obliku nasilja nad bilo kojim čovjekom, nad djecom, ženama i muškarcima. Kršćanstvu su protivni svi oblici iskorištavanja, među kojima su razni oblici trgovanje ljudima i prostitucija. Evanđelje otvara putove za uklanjanje neljudskih uvjeta života i rada, pri čemu je neprihvatljivo na rad i gospodarstvo gledati kao na puka sredstva i načine stjecanja osobnoga probitka.¹⁸ U tome smislu, o kojemu svjedoči cijela povijest i sadašnjost Crkve, zalažemo se za suzbijanje svih oblika bijede, za dostojan život starih i nemoćnih osoba kao i za dostojnu skrb za osobe s posebnim potrebama, čuvajući osjetljivost prema svima koji su na neki način ranjeni ili su lako ranjivi u društvu.

Promicati obiteljske vrjednote i neprihvatljivost rodne ideologije

20. Jedno od važnih pitanja za budućnost našega naroda svakako tiče se prihvaćanja i promicanja smisla koji izvire iz dara života, što je usko povezano s poimanjem braka i obitelji. I ovdje potvrđujemo potrebu zalaganja za poštivanje i vrjednovanje braka kao zajednice muškarca i žene i obiteljskoga zajedništva kao vrela milosti. Na tome počiva i svekolika ljudska civilizacija te želimo podsjetiti da se samo s povjerenjem u Gospodina stječe hrabrost rađanja i odgajanja novih naraštaja, za život Crkve i naroda.

Na osobit način pozivamo vjernike da u svojim obiteljima njeguju duh zajedništva koji se izražava u obiteljskoj molitvi i nedjeljnome euharistijskom zajedništvu. Osim toga, pozivamo sve vjernike da se pojedinačno i zajednički zauzmemo za promicanje odgoja u duhu kršćanskih vrijednosti i prava roditelja da budu prvi i povlašteni odgajatelji svoje djece.

To u konkretnome društvenom životu znači potvrđivanje ljudskih prava, bez ugrožavanja vjerskih uvjerenja i slobode očitovanja vlastitoga uvjerenja i kulturalnoga, nacionalnoga i vjerničkoga identiteta. Stoga nisu prihvatljivi danas rašireni pokušaji da se uvedu neka 'nova prava' koja su nedosljedna izvorno definiranim pravima u međunarodnim dokumentima. Riječ je o pokušaju 'ideološke kolonizacije' koja većini želi nametnuti određeno antropološko samoodređenje čovjeka i pokušaje da čovjek slobodno raspolaze samim sobom bez ikakvih ograničenja. Za nas kršćane sloboda

je dar Božji koja nam omogućava slobodno darivanje drugomu u ljubavi, odricanje od samoga sebe radi drugoga, a ne traženje apsolutne, posvemašnje autonomije koja vodi u razoran subjektivizam i individualizam. Promicanjem shvaćanja roda koji je odvojen od spolne danosti, a što posljedično dovodi do mnoštva rodnih identiteta kao samodoživljaja sebe, nameće se antropologija koja ima izrazito ideološka obilježja.

U tome smislu, za nas kršćane je neprihvatljiva rodna ideologija koja nastoji zaniijekati najveću razliku između živih bića, onu spolnu. Nisu prihvatljiva ni razna redukcionistička poimanja ljudske spolnosti koja dovode u pitanje brak kao zajednicu života i ljubavi između muškarca i žene namećući oblike suživota koji su braku suprotni. Za nas kršćane nije prihvatljivo stvaranje društva u kojemu više nema spolnih razlika i naglašavanje da muški i ženski rod više nisu utemeljeni na biološkome spolu, nego se razvijaju unutar određenoga društvenog surječja i kao takvi podliježu različitim socijalnim i drugim utjecajima.

Izjava Dikasterija za nauk vjere *Dignitas infinita* (2024.) jasno naglašava da je neprihvatljivo da se takve ideologije nameću poput određenoga jednodimenzionalna koje određuje također kako treba odgajati djecu.

Svjedočenje vjere s posljedicama u društvu

21. Vjerovati znači prihvatiti preobražavajuću snagu Radosne vijesti u našem životu, jer istinska vjera nije prihvaćanje neke ideje ili ideologije, već susret sa živom Osobom koja duboko preobražava sve nas, otkrivajući nam pravi identitet djece Božje. Susret s Kristom obnavlja naše ljudske odnose, usmjeravajući ih ljubavlju prema većoj solidarnosti i bratstvu. Vjera, koja se rađa iz susreta s Kristom, mijenja sve u nama i otkriva nam buduće određenje, istinu o našem pozivu u povijesti, smislu života, svijesti da smo putnici prema nebeskoj domovini.¹⁹

Istinska vjera nije nikada lagodna i individualistička, jer uvijek podrazumijeva duboku želju za promjenom svijeta, prenošenjem vrjednota, da tako iza sebe ostavimo svijet boljim nego što smo ga zatekli.²⁰ Vjera se očituje u tome da dopustimo da nas Bog ljubi i da na temelju toga iskustva i mi ljubimo Boga onom ljubavi koju nam

je On darovao i očitovao. No, Božja ljubav prema nama istodobno izaziva u nama »prvu i temeljnu reakciju: željeti, tražiti i imati na srcu dobro drugih«. ²¹ Iz vjere u Krista koji je postao siromašan proizlazi i naša briga za cjelovit razvoj onih najugroženijih i najranjivijih u ljudskome društvu.

Vjera, prožeta dvostrukom zapovijedi ljubavi prema Bogu i bližnjemu, služi pravednosti, pravu i miru. U zakonu Kristove ljubavi čovjek pronalazi odgovore na svoja traženja i shvaća zakon koji je upisan u dubinu njegove naravi te tako živi u punini slobodu na koju je pozvan. Mi kršćani pozvani smo uvijek iznova otkrivati novost svoje vjere i njezinu snagu prosudbe pred izazovima koje postavlja današnja kultura, jer vjera nije puki skup propisa koje moramo prihvatiti i potvrditi svojom svijesti, već življena spoznaja Krista, živi spomen njegovih zapovijedi i istina života. Vjera je odluka koja zahvaća sve što živimo; ona je: susret, dijalog, zajedništvo ljubavi i života vjernika s Isusom Kristom koji je Put, Istina i Život. Pozvani smo upraviti čvrst pogled na Gospodina Isusa jer samo u raspetome i uskrsnulome Isusu možemo pronaći odgovore na pitanja koja muče današnje ljude. ²²

Ispovijedati vjeru podrazumijeva javno svjedočenje i djelovanje u društvu, jer kršćanin nikada ne smije držati vjeru privatnim činom. Papa Benedikt XVI. naglašava da vjera bez ljubavi ne donosi ploda, »a ljubav bez vjere bila bi osjećaj prepušten na milost i nemilost sumnji. Vjera i ljubav uzajamno se zahtijevaju, tako da prva omogućuje drugoj da ostvari svoj put.« ²³ Upravo u skrbi za one koji su potisnuti na rub društva ili isključeni prepoznamo lice samoga Krista te smo im pozvani prvi priteći u pomoć svjedočeći snagu kršćanske ljubavi i dobrohotnosti.

Svaki kršćanin i kršćanka snagom vjere neka društvo izgrađuje vrijednosno, osobito živim svjedočenjem kršćanske ljubavi, zauzeću u promicanju općega dobra i socijalne pravednosti, na što nas osobito poziva socijalni nauk Crkve. U tome smislu, pozivamo poglavito katoličke udruge da se zauzmu za promicanje kršćanskih vrijednosti u društvu. Ne bismo smjeli šutjeti i ostati zatvoreni u neki svoj osobni odnos s Bogom, nego smo pozvani snagom vjere i sakramentalnih darova djelatno se zauzeti za aktualiziranje Evanđelja u

složenoj mreži društvenih odnosa. »Nije riječ jednostavno o tome da se dopije do čovjeka u društvu, čovjeka kao primatelja evandeoskog navještaja, već *obogatiti i uskvasati samo društvo s Evandjeljem*.«²⁴ Brinuti se za čovjeka znači uključiti i društvo u misijsku i spasenjsku skrb.

Poziv na novi evangelizacijski zamah

22. Svijest da smo Kristovi vjernici potiče nas na evandeosku hrabrost u suočavanju sa suvremenim izazovima koji nam svednevice kucaju na vrata. Među njima su i migracije iznimnih razmjera koji naš prostor čine novim domom i životnim ozračjem za mnoge useljenike iz drugih krajeva svijeta, iz drugih kultura, drugih jezika i naroda, religijskih i svjetonazorskih vrijednosnih sustava. U svemu što se događa pokušavamo prepoznavati Božje naume i usklađivati ih s našom odgovornošću, uvijek idući putem dobra. Stoga shvaćamo zahtjevnost usklađivanja različitosti koje se susreću.

Zajedničko dobro uključuje mir, tj. postojanost i sigurnost pravedna poretka. Prema tome, pretpostavlja se da mjerodavne vlasti, poštenim sredstvima, jamče sigurnost društva i njegovih članova.²⁵

Treba očekivati da će nositelji odgovornih služba, svjesni višeslojnosti poteškoća, mudro i s potrebnom osjetljivošću provoditi useljeničku politiku koja obogaćuje, a ne ugrožava, kako starosjedioce tako i one koji dolaze. Pred bilo kojom bijedom i potrebama migranata, tamo gdje im je ugrožena egzistencija pa i sigurnost života nema izgovora za nedjelovanje. U svakome čovjeku koji je ugrožen, ugrožen je Isus koji kuca na vrata našega srca.

Kristovi vjernici u hrvatskome narodu koji je tijekom svoje povijesti bio suočen s pojavama i valovima iseljavanja, a i sam je bio proganjan i iseljavan u brojnim svojim sinovima i kćerima, u svakome bratu čovjeku gleda Božje dijete, osobu, stvorenu kao neponovljivo biće, na »sliku i priliku Božju« (*Post* 1, 26-28). Po svome poslanju »Crkva (...) putuje zajedno s čitavim čovječanstvom te sa svijetom proživljava istu zemaljsku sudbinu. Ona postoji kao kvasac i tako reći kao duša ljudskoga društva, koje se treba u Kristu obnoviti i preobraziti u Božju obitelj.«²⁶

U tim novim okolnostima koje imaju obilježja globalnosti, te tako - još i više - zahvaćaju i druge narode i države, mi ne zaborav-

ljamo svoju pozvanost da budemo evangelizacijskim kvascem naših novih sugrađana koji se iz najrazličitijih razloga zakonito useljavaju u našu domovinu. I dok svakomu čovjeku želimo evanđeoskom jasnoćom i čovjekoljubljem posvjedočiti svoju kršćansku vjeru i dati »obrazloženje nade koja je u nama« (1Pt 3, 8-17), istodobno potičemo na sve odgovorne u našoj društvenoj zajednici na trajnu i zauzetu skrb, da bi se svakomu od te novopridošle braće i sestara olakšalo živjeti i štitilo dostojanstven život i rad.

III. Budućnost - ljepota koja privlači i oduševljava

Djelovanje Duha

23. Spomen obično vežemo za čudesna djela nebeskoga Oca, prisutnost uz Sina koji ostaje s nama do svršetka svijeta (usp. Mt 28, 20), a Duh Sveti, koji je sveza ljubavi, očituje se i djeluje u raznolikosti darova raspirujući u nama nadu i otvarajući neslućene prostore budućega snagom koja nadvladava i smrt, kao posljednjega neprijatelja (usp. 1Kor 15, 26).

Najsnažnija i najuvjerljivija provjera naših težnja i nadanja o postizanju sreće, o ispunjenju čežnja, svakako je susret s granicama među kojima najizazovnijom ostaje smrt. S njom je povezana i konačna prosudba života.

Mi vjerujemo i puni smo pouzdanja, jer smo Kristovi, jer smo s njim i u njemu. Naš je Bog darovao svoga Sina koji se za nas predao u smrt, da bismo po ljubavi iz smrti prešli u život. Snagom ljubavi ostajemo zagledani u vječnost; samo je ljubav istinska ljepota; samo se ona svemu nada, u konačnici sve privlači, sve povezuje i oduševljava.

Zahvalnost i prošnja

24. U zahvalnosti se osvrćući na prošlost u kojoj prepoznajemo svoje kršćanske i narodne korijene, molimo Gospodina da nam sadašnjost bude blagoslovljena, a budućnost usmjerena dobru i istini, u skladu s njegovom voljom.

Nalazeći se na određenoj razmеди vremena u kojemu se mijenjaju obrasci društvenih odnosa, svjesni smo da nas je Bog postavio na mjesto i u vrijeme u kojemu on u svojoj providnosti računa s nama.

Sigurno je da će Božja ljubav pobijediti sile zla, jer »na kraju ostaje ljubav« (1Kor 13, 13), jer je sâm Bog ljubav (usp. 1Iv 4, 16).

Tijekom stoljetne, kao i nedavne prošlosti naše Crkve i naroda, osvjedočili smo se u snagu ljubavi, molitve, zajedništva i solidarnosti, obiteljskih vrijednosti i kršćanskih krjeposti. Molimo stoga Gospodina, Gospodara povijesti i života, da naš narod podupire i krijepi na putu istine, pravednosti i mira, u izgradnji 'kulture života'!

Posveta Presvetomu Srcu Isusovu

25. Isus Krist isti je »jučer, danas i uvijek« (Heb 13, 8). Njegovu Presvetom Srcu, iz kojega izvire njegova božanska ljubav prema nama; Srcu, u kojemu je izvoriste naše vjere i ono vrelo koje održava živima naša kršćanska uvjerenja,²⁷ iz svoga srca upravljamo molitve da sadašnji naraštaji ne iznevjere polog vjere i istinsku ljubav prema Katoličkoj Crkvi, domovini i narodu, koja je plod dara Božje ljubavi u Isusu Kristu, izlivena u naša srca po Duhu Svetome.

Odlučili smo Presvetomu Srcu Isusovu posvetiti sve nas i našu domovinu. Pozivamo, dakle, sav Božji narod i njegove pastire, sve prezbitere i đakone, redovnike i redovnice, sve Bogu posvećene osobe, svakoga vjernika i vjernicu da na svetkovinu Presvetoga Srca Isusova, 27. lipnja Jubilejske 2025. godine, budemo dionici posvete našega naroda i domovine Presvetomu Srcu Krista Gospodina.

Prema jubileju 2041. godine

26. Tko ne poznaje povijest spasenja i svoju narodnu povijest, ne poznaje ni svoj pravi identitet i najčešće ponavlja pogriješke prošlih naraštaja. Povijest Hrvata obilježena je kršćanskom kulturom i uskom povezanosti s Katoličkom Crkvom. Ovo je prigoda podsjetiti se ne samo na davnu, srednjovjekovnu prošlost Hrvata i Hrvatskoga Kraljevstva, kneževine Huma i Bosanskoga kraljevstva, nego i na sve ono što je hrvatski narod prošao u tijeku svoje burne povijesti, od svojih početaka pa sve do uspostave neovisne Hrvatske, novoga življenja slobode u zajedništvu s europskim narodima te njezina ulaska u zajedništvo europskih država.

Koliko li je puta na našim usnama bio vapaj psalmista u hodočastičkoj pjesmi: »Da nije Gospodin za nas bio [...] kad se ljudi digoše

proti nama, žive bi nas progutali! [...] Blagoslovljen Gospodin koji nas ne daje za plijen zubima njihovim!« (Ps 124, 2-3.6). Obnova vjere zalog je da nas kao naroda neće nestati jer vjera daje snagu za novi život.

S pogledom koji seže i malo dalje, uz Božju ćemo se pomoć, Jubilejske 2041. godine, iznova spominjati misije opata Martina, prvih dodira našega naroda s kršćanskim navještajem i začetaka naših odnosa s Petrovom Stolicom.

Hodočasnici nade

27. U hodu ovom Jubilejskom godinom, kao *hodočasnici nade*, na našim drevnim kršćanskim tragovima i u krilu Crkve, pozivamo sve naše vjernike na hrvatsko nacionalno hodočašće u Rim koje će se, kako se nadamo u Gospodinu, ostvariti od 5. do 12. listopada 2025. Bit će to prigoda da i mi, poput milijuna drugih hodočasnika koji će doći u Vječni Grad, pohodimo njegove Bazilike apostolskih prvaka sv. Petra i sv. Pavla i druga sveta mjesta te još jedanput obnovimo vjernost Katoličkoj Crkvi, Kristovu namjesniku i Petrovu nasljedniku.

Vrijedno je podsjetiti i na stihove Dantea Alighierija koji u *Božanstvenoj komediji* spominje Hrvata u liku ganuta hodočasnika kako motri otisak Kristova lica na Veronikinu rupcu:

»Poput onoga koji možda iz Hrvatske dođe da vidi našu Veroniku, pa svojom vjekovjećnom čežnjom nezasićen, kaže u misli, dok se pokazuje /rubac/: ‘O Gospode moj, Isuse Kriste, pravi Bože, tako li je, dakle, izgledalo lice tvoje’!«²⁸

Obnovljeni u vjeri, kao Kristovi vjernici, u svojim ćemo sredinama, u mjesnim Crkvama, u našim društvenim zajednicama, nastaviti i dalje zauzeto izgrađivati svoju uključenost u promicanje istinskoga zajedništva sa svim ljudima, pozorni na ekumenska nastojanja i međureligijski dijalog, na njegovanje mirna i plodonosna sklada te na stvaranje ozračja međusobnoga poštovanja i povjerenja.

U Jubilejsku 2025. godinu i Crkva u Hrvata, kao dio Sveopće Crkve, ulazi pod sigurnim vodstvom Duha Svetoga, u ozračju nedavno zaključene XVI. redovite opće skupštine Biskupske sinode o sinodalnosti. Uistinu: »Cijeli sinodalni hod, ukorijenjen u Predaji Crkve, odvijao se u svjetlu Koncilskoga učiteljstva. Drugi vatikanski koncil

bio je zapravo kao sjeme posijano u njivu svijeta i Crkve. Svakodnevni život vjernika, iskustvo Crkava u svakome narodu i kulturi, višestruka svjedočanstva svetosti, promišljanja teologa, bili su tlo na kojemu je ona klijala i rasla. Sinoda 2021. - 2024. nastavlja crpsti energiju toga sjemena i razvijati njegovu nutarnju snagu. Sinodalni hod zapravo provodi ono što je Koncil naučavao o Crkvi kao otajstvu i Božjemu narodu, pozvanomu na svetost s pomoću trajnoga obraćenja koje proizlazi iz slušanja Evanđelja. U tome smislu predstavlja pravi čin daljnjega prihvatanja Koncila; produžuje njegovo nadahnuće i ponovno pokreće njegovu proročku snagu za današnji svijet.«²⁹

Iznova otkrivajući svoje sinodsko poslanje, u sinodskome procesu koji je »i proces učenja, tijekom kojega Crkva bolje upoznaje samu sebe i prepoznaje oblike pastoralnoga djelovanja, najprikladnije za poslanje koje joj je povjerio njezin Gospodin«,³⁰ i mi, Crkva u Hrvatâ, osjećamo snažan poziv na obnavljanje i potvrđivanje svoje vjere u jednu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu; vjeru u evanđeoski, apostolski i koncilski nauk, vjeru u puninu katoličkoga bogoštovlja i u puninu crkvene uprave sa Zborom biskupa s Rimskim prvosvećenikom na čelu.

Upravljeni prema budućnosti

28. Kada u slavlju jubilejâ upravljamo zahvalan pogled na Isusa Krista, Raspetoga i Uskrsnuloga, oči naše duše upravljene su k blaženoj vječnosti. U nadi darovanoj po otajstvu Kristova uskrsnuća, čvrsto uvjereni u milosrdnu ljubav nebeskoga Oca, upravljani smo budućnosti. Na putu prema vječnoj domovini nosi nas radost Kristovih učenika koji ga susreću u lomljenju euharistijskoga kruha i žele svim ljudima prenijeti poruku radosti: Krist je Gospodin živ i pripremio je dom u zajedništvu konačne ljubavi svima koji mu vjeruju i koji ga ljube.

U krilu Očevu, u zajedništvu Oca, Sina i Duha Svetoga, sa svima svetima i blaženima konačni je cilj, smisao i ostvarenje svakoga djeteta Božjega. Tu nam je budućnost otvorio Krist svojim uskrsnućem od mrtvih i pozvao nas da se ne bojimo poći njegovim putem, sve do sretne vječnosti. Stoga, jer je budućnost u Božjim rukama, onima koji njemu i u njega vjeruju i njega slave ništa ne može konačno nauditi, pa ni sama smrt. A cilj zemaljskoga života nije tek produžiti dane

na zemlji, nego doći u život vječni, Božjom milošću i slobodnom suradnjom u božanskoj istini, dobroti i divoti.

Ispovijest vjere Hrvata katolika

29. S pouzdanjem u Božju dobrotu i milosrđe, kao i u zagovor Blažene Djevice Marije i svih svetaca i blaženika hrvatskoga naroda, nadamo se da ćemo godinu sveopćega jubileja, skupa sa spomenom nacionalnoga jubileja, dostojno proslaviti svečanim skupom s obnovom krsnih zavjeta i obećanja koja smo kao narod toliko puta u povijesti potvrdili, a koja i danas očitujemo dragim nam ispovjednim izriječkom:

»Čvrsto vjerujem u Boga Oca i Sina i Duha Svetoga! Životom želim potvrditi svoj krsni savez s Bogom i tako obnoviti sveti i pradjedovski zavjet vjere u Isusa Krista i vjernosti Katoličkoj Crkvi. Svoju odluku polažem u bezgrešno srce presvete Bogorodice Marije! Najvjernija od-vjetnice, na braniku stoj, čuvaj našu svetu vjeru i hrvatski dom!«

Čestitka i blagoslov

30. Predraga braćo i sestre, u nadolazećoj svetkovini Božića slavimo Otajstvo vječne Očeve Riječi koja je uzela našu ljudsku narav i ušla u vremenitost, u našu ljudsku povijest. Tim je svjetlom obasjana i prožeta sva naša ljudska stvarnost, sva naša prošlost, sadašnjost i budućnost. Uistinu, u toj Riječi »bijaše život i život bijaše ljudima svjetlo; i svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuze« (Iv 1, 4-6).

Po daru novoga života, primljenoga u krštenju, jačanoga Duhom za hod prema vječnosti, hranjenoga euharistijom, hranom besmrtnosti, mi smo znakovi nade, posebice kao Crkva, Kristovo Tijelo.

U ozračju duboke radosti koja nas ispunja zbog spoznanja da nas je tako i toliko Bog ljubio i ljubi, ostajući u nama po svome Duhu, svima vam od srca želimo sretan Božić zazivajući na sve vas blagoslov i moleći da vam blagoslovom ispunjena bude cijela nova, Jubilejska 2025. godina.

Vaši biskupi
Hrvatske biskupske konferencije
i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine

Dano na Prvu nedjelju došašća, 1. prosinca 2024. godine

Bilješke

- 1 Usp. Franjo, bula *Spes non confundit*, br. 6.
- 2 *Isto*, br. 17.
- 3 Usp. Drugi vatikanski koncil, Dekret *Unitatis redintegratio*, br. 6.
- 4 Usp. Ivan Pavao II., Apostolsko pismo *Tertio millennio adveniente*, 1994., br. 36; Isti, Apostolsko pismo *Novo millennio ineunte*, 2001., br. 57.
- 5 Usp. Benedikt XVI., Apostolska pobudnica *Verbum Domini*, 2008., br. 48.
- 6 Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio*, poglavlje 31.
- 7 Ivan Pavao II., Govor na svečanosti dočeka u međunarodnoj zračnoj luci u Zagrebu 10. rujna 1994., br. 3.
- 8 *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I, str. 33–34, br. 24.
- 9 Usp. Pastirsko pismo hrvatskih biskupa iz 1924.
- 10 Usp. Pastirsko pismo hrvatskih biskupa iz 1939.
- 11 Franjo, Bula *Spes non confundit*, br. 6.
- 12 *Spes non confundit*, br. 7.
- 13 Usp. *Humana communitas*. Pismo pape Franje predsjedniku Papinske akademije za život u povodu XXV. obljetnice njezina ustanovljenja (11. veljače 1994. – 11. veljače 2019.), 6. siječnja 2019.
- 14 Govor pape Franje na zasjedanju skupine G7 o umjetnoj inteligenciji, Borgo Egnazia (Puglia), 14. lipnja 2024.
- 15 Usp. HBK, *Deklaracija sa Šestoga hrvatskog socijalnog tjedna*, Zagreb, 23. listopada 2021.
- 16 Usp. *Spes non confundit*, 9.
- 17 Usp. Franjo, Enciklika *Fratelli tutti*, br. 213.
- 18 Usp. Drugi vatikanski koncil, Konstitucija *Gaudium et spes*, br. 27.
- 19 Usp. Benedikt XVI., Kateheza na općoj audijenciji, 17. listopada 2012.; enciklika *Bog je ljubav*.
- 20 Usp. Franjo, Apostolska pobudnica *Evangelii gaudium*, br. 183.
- 21 *Isto*, br. 178.
- 22 Usp. Ivan Pavao II., Enciklika *Veritatis splendor*, br. 85–87.
- 23 Benedikt XVI., Apostolsko pismo *Porta Fidei*, br. 14.
- 24 Papinsko vijeće ‘Iustitia et pax’, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 62.
- 25 Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1909.
- 26 Drugi vatikanski koncil, Konstitucija *Gaudium et spes*, br. 40.
- 27 Usp. Franjo, Enciklika *Dilexit nos*, br. 32.
- 28 Dante, *Raj*, XXXI. pjev., 103–108.
- 29 Završni dokument drugog zasjedanja XVI. redovite opće skupštine Biskupske sinode (2. – 27. listopada 2024.) „Za sinodalnu Crkvu: zajedništvo, sudjelovanje, poslanje”, br. 5.
- 30 Franjo, *Govor na otvaranju prve kongregacije XVI. Redovite opće skupštine Biskupske sinode o sinodalnosti*, 2. listopada 2024.